

En berättelse om
Emilia Charlotta Pettersson Strindberg

nedtecknad av Göran Lundh

Avsnitt	sida
Barn- och ungdom	3
Arbete och väckelserörelse	8
Familjen Strindberg	13
Äktenskap och ny familj	23
Ångbåtskommission	33
Det nya familjelivet blir vardag	34
Barnen växer, några lämnar hemmet	40
Från Norrmalm till Södermalm	47
Oscars och Marias brevväxlar	52
Testamente och konflikt	59
Drottninggatan	64
Barnbarn	69
Riddarholmen och Carl Oscar sista tid	72
Änkan Emilia	78
Källor	87

Barn och ungdom

Den 7 mars 1841 födde Emilia Christina Pettersson, kallad Emma, dottern Emilia Charlotta som döptes i Klara kyrka av hovpredikant Pontén. Far var Johan Pettersson som nyligen fått tjänst som extra ordinarie vaktmästaren vid Kungliga Generaltullstyrelsen.

Emilia Charlottas föräldrar var 25 år. De träffades i maj 1838 då Emma anställdes som piga hos kryddkramhandlare Ygberg på Klara Bergsgränd 56 där Johan arbetade som dräng. Ett år senare flyttade Emma till Gamla stan för arbete som piga, men de två fortsatte att umgås.

Emma blev gravid och i november 1840 gifte de sig. De flyttade in på Klara Bergsgränd 37 i anslutning till en bod som Ygberg hade i huset. Där föddes Emilia Charlotta och där fanns hon de första månaderna i sitt liv. I samma hus bodde hovpredikanten som döpt henne.

Kanske var det han som såg till att familjen snart fick hyra en bostad i Kantorshuset på Klara Västra kyrkogata 18. Fastigheten tillhörde kyrkoförsamlingen och skulle bli familjens hemvist många år framöver.

Emilia Charlottas mor, Emma, var dotter till en arbetare på Rörstrands porslinsfabrik. Hennes far dog när hon var 9 år. Vid 13 års ålder började hon arbeta, först som barnflicka och därefter som piga. Emilia Charlottas far, Johan, kom vid 18 års ålder till Stockholm från sin fars arrendegård på Vikbolandet och fick arbete som dräng hos kryddkramhandlare Ygberg. Med en ny tjänst 1840 som vaktmästare förbättrade han sin status.

Emilia Charlotta hade åtta faddrar vid dopet. Bland dem fanns Ygberg, hans fru och fruns son från ett tidigare gifte. Sonen hette Jäderlund, var bokhållare hos Ygberg och kom att ta över dennes handel. Fadder var även Emilia Charlottas moster Anna Sophia, som trots sin unga ålder, 33 år, var änka.

I mantalsuppgifterna antecknade Johan både hustrun och dottern med namnet Emma, vilket var deras dagliga tilltalsnamn. För att kunna skilja dottern från modern i den fortsatta berättelsen benämns modern Emma och dottern Emilia.

Familjens första år var kärva, men med faderns idoga arbete och ekonomiska sinne fick de gradvis en allt bättre tillvaro. Emma var hemmafru. Inom sex år födde hon ytterligare tre döttrar; Ida, Ebba och Hilda.

De första åren bodde Emilias moster Anna Sophia och hennes dotter Maria hos familjen. Maria lämnade dem då hon var 14 år för att arbeta som piga. Året därpå flyttade Anna Sophia. Familjen fick då en ny inneboende, Anna Hedberg, som var 50 år vid ankomsten och kom att stanna i fem år. Ett par år hade man ytterligare en kvinna inneboende.

De inneboendes avgifter bättrade på familjens ekonomi, men det blev trångt i bostaden. 1847 delade fyra vuxna och fyra barn på ett eller två rum och kök. Det fanns ingen avskildhet i bostaden, alltid någon annan i närheten. Två eller flera sov i samma säng.

Huset tillhörde Klara församling. Flertalet hyresgäster var anställda av församlingen och hade bostaden som anställningsförmån. Eftersom de ofta stannade i tjänsten många år, blev de också kvar i bostaden länge. Jämfört med andra fastigheter i Klara var omsättningen av hyresgäster liten.

I huset fanns gamle kantor Norman med hustru och piga, en orgeltrampare, en kyrkvaktare, en tornväktare och en dödgravare, alla fyra med familjer, en ensamstående ringare och gamla orgeltramparänkan Eklund. Hon var 77 år när Emilia föddes. Där fanns tre familjer vars fäder var vaktmästare med statlig anställning. Emilias far var en av dem.

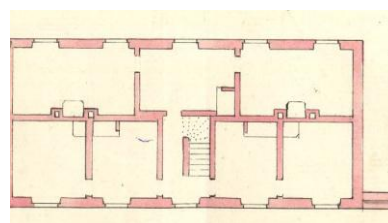
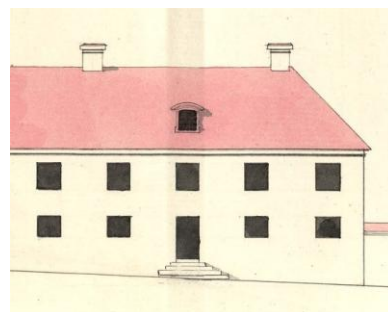
Där fanns även en instrumentmakare, en sjökapstensdotter och medwursthandlerskan Moberg. Hon tillhörde de som hade bäst årsinkomst. Många av hyresgästerna hade inneboende.

Kantorshuset, Klara Västra kyrkogatan 18, år 1900

där handlare Ygberg hade sin bod. På andra sidan huset stod Klara kyrka med kopparhatt. Det nuvarande höga tornet tillkom på 1880-talet. Kyrkklockorna ringde regelbundet in tiden. Ljudet dånade mellan de omgivande husväggarna. Nattetid trumpetade tornväktare. Mellan gravstenarna på kyrkogården höll Klara trivialskolas stojande pojkelever rast. Skolan stod i nordvästra hörnet av kyrkogården.

Söder om kyrkogården låg kyrkoherdens boställe och vid Vattugatan nedanför kyrkoherden fanns församlingens fattigskola för flickor. Fröken Lindgren som var dess första och mycket

Detaljer från husets byggnadsritning 1763

Huset låg och ligger än i västra kanten av Klara kyrkogård. På dess utsida löpte Klara Västra kyrkogata nedifrån kajen vid Röda bodarna, där roddmadamner la till, längs en försiktigt sluttande kullerstensbelagd lång backe, som fick kärror och hästdragna vagnar att knarra och skramla, upp till Klara Bergsgränd,

uppskattade lärarinna fick pension vid 60 års ålder. I pensionen ingick en liten lägenhet i Kantorshuset, dit hon flyttade 1847 med sin gamla mor och en piga.

Emilia började i fattigskolan samma år som fröken Lindgren gick i pension. Hon hade då två månader kvar till sin sjätte födelsedag. Folkskolestadgan antogs 1842, men det dröjde innan

Klara flickskola, gårdssidan på 1890-talet

barns skolgång blev allomfattande och regelbunden. Undervisningen i de första folkskolorna var bristfällig.

Emilias föräldrars ambition var att ge flickorna en grundläggande bildning. De var måna om sina döttrars välfärd. Dessutom gav bildningen familjen en bättre status. Faderns inkomst var inte tillräcklig för att anlita en guvernant, men den var inte heller så dålig

att hans döttrar kunde klassas som fattigbarn och berättigas plats i fattigskolan. Men föräldrarnas kontakt med församlingens präster var tydligen sådan att den öppnade skolans portar för döttrarna. Klara fattigskola för flickor hade duktiga lärarinnor. Att den var kostnadsfri innebar dessutom ett plus för familjens ekonomi.

Emilia gick i skolan på Stora Vattugatan i sju år. Skolan hade tre våningar. På bottenvåningen fanns en handarbetssal och på övervåningen en läsesal. På vinden bodde skolans två lärarinnor. De hade varje termin ansvar för 155 elever. Till sin hjälp hade de ”monitörer”, som utsågs bland de mer försigkomna flickorna och vars uppgift var att biträda lärarinnan i praktiska göromål och hålla ordning i klassen.

Kristendomskunskap var grunden i utbildningen. Liksom de andra flickorna lärde sig Emilia hela katekesen, psalmer och delar av Nya testamentet utantill. Söndagsbesök i kyrkan var ett måste. Men Emilia lärde sig även att läsa, skriva, räkna och att handarbeta. Bokstäver och siffror lärde hon sig från pekplanscher. De första orden ristade hon i en sandbänk.

Flickor skriver vid en sandbänk

Först mot slutet av skoltiden fick hon skriva med bläck och papper. I de teoretiska ämnena bedömdes Emilia alla terminer som 'flitig och beskedlig', men i handarbete fick hon flera gånger omdömet 'ej flitig'. Varje ämne var indelat i åtta klasser. När Emilia klarat uppgifterna i en klass, fick hon börja med nästa. Hon klarade alla klasser i läsning, fem i skrivning och fyra i räkning, ett vanligt resultat. Hon klarade alla "syklasser" trots ovilja och bristande flit. Handarbetet började vid det fjärde skolåret.

Emilias tre systrar gick i samma skola. Ida, den näst äldsta dottern, var duktigast. Hon var en av få flickor i skolan som klarade alla åtta klasser i räkning. Flera terminer blev hon belönad. Hon fick skor och böcker. Emilias bror, som föddes när Emilia var åtta år, gick i Klara folkskola och Klara elementarläroverk. I tjugo år fanns alltid något barn, ofta flera, som satt i hemmet och pluggade. Det uppskattade föräldrarna. Det stärkte bilden av den ambitiösa borgerliga familjen. Det är också troligt att föräldrarna ansåg att bildningen kunde göra barnens liv rikare, men de förutsåg knappast någon yrkeskarriär för flickorna.

1848 flyttade familjen till Mäster Samuelsgränd 48. Huset låg i hörnet av Klara Norra kyrkogata, inte långt från kyrkan. Förmodligen fick de en rymligare bostad. Säkert är att de fick 'bättre folk' till grannar. Flera hade statlig tjänst och piga, t ex kanslisterna d'Orchimont och Vougt, men de enda barnen i huset var Johan och Emmas flickor.

Föräldrarna behöll kontakten med kyrkan. Emilia och systemen Ida gick till prästens kyrkförhör, en företeelse som blivit allt ovanligare i den växande staden. Båda klarade förhören bra.

1851 föddes Emilias bror Johan Alexander och året därpå återvände familjen till Kantorshuset. Emilias far hade fått tjänst som kyrkvakt i församlingen. Tjänsten medförde ingen hög lön, men boställeformån, dvs en hyresfri bostad, och fadern kunde fortsätta sitt arbete som vaktmästare på Generaltullstyrelsen. Det innebar långa arbetsdagar och arbete alla dagar i veckan, vilket förmodligen återspeglas i Emilias och Idas omfattande skolfrånvaro 1851-52. Mor Emma behövde hjälp i hemmet.

Faderns nya tjänst innebar att familjen fick betydligt bättre ekonomi. De behövde inte längre ha inneboende. Johan började spara. Möbler, linne, porslin och bestick inköptes. Tavlor hängdes på väggarna. Nya kläder syddes till barnen och mor Emma handlade bättre matvaror. Familjens samhälleliga status stärktes gradvis. Gäster kunde bjudas hem. Johan återupptog kontakten med sin halvbror, som var häradsdomare och hade köpt ett säteri i trakten av Söderköping. Mycket tyder på att Johan som far var auktoriteten i familjen. Han var man och stod för familjens försörjning, men Emma stod för den dagliga sammanhållning och hon var omtyckt och respekterad.

Kantorshuset som de återvände till var sig likt, men en ny yngre kantor hade anlänt. Han var dessutom körsångare på Kungliga Operan. 1851 flyttade den 40 årige Carl Oscar Strindberg in med hustru Eleonora, tre söner och två pigor tvärs över gatan. Familjen Strindberg stannade i fem år.

Hemmet och familjen var kärnan i barnet Emilias uppväxt. Hon tog intryck av faderns strävsamhet och plikt känsla. Som äldsta dotter hade hon liksom systemen Ida delar av hemmets skötsel på sin lott. Vid återkomsten till Kantorshuset var brodern bara ett år och de två yngsta systrarna fem och sju år. Emilia passade småsyskonen, städade, lappade kläder, sprang ärenden och bistod modern i hennes dagliga sysslor. Därtill kom skolgången, söndagarnas kyrkobesök och katekestexter och psalmer som skulle traggas till dess hon kunde dem utantill. Tiden för lek och andra intressen var liten så länge hennes syskon var små. Sysslorna i familjen var en självklarhet och en del i hennes fostran som blivande kvinna och hemmafru. På bönsöndagen i april 1856 konfirmerades Emilia. Hon var då 15 år och en av 67 flickor och 74 pojkar som gick fram i Klara kyrka. Prästen gav henne omdömet ”godkänd” i kristendoms kunskap. Det var ett vanligt omdöme och ett omdöme som hennes föräldrar kunde acceptera. Några konfirmander kunde stoltsera med omdömen som ”berömlig” eller ”välgrundad och berömlig”, men nästan hälften av dem fick sämre omdömen som ”försvarlig”, ”någorlunda” och ”svag”.

Arbete och väckelserörelse

Hösten 1858 anställdes den 17-åriga Emilia av kammarrättsrådet Zetterström. Hon flyttade in hos honom och hans yngre hustru på Drottninggatan. I såväl husförhörlängden som i Zetterströms mantalsuppgift skrevs hon utan titel. Om hennes primära uppgift funnits i hushållet, då hade hon anställts som piga, men piga fanns redan. Avsaknad av titel tyder på att hon anställdes för att vara kammarrättsrådets hustru, 38-åriga Anna Chatarina, behjälplig och göra henne sällskap i en isolerad tillvaro. Hustrun var barnlös och svårt sjuk. Hon besvärades av "kroniskt underlivslidande".

Hur kunde Emilia få en sådan anställning? Hon hade inte en "sällskapsdams" bakgrund. Vanligtvis anlätades fröknar från den bildade borgerligheten och adeln som "sällskapsdamer". Förmodligen innehöll Emilias tjänst även praktiska uppgifter som inte passade en klassisk "sällskapsdam". Men hon måste haft en bildning som kammarrättsrådet fann acceptabel och som hans hustru var tillfreds med. Hur hade hon fått den? Hennes formella utbildning var sju år i fattigskolan och konfirmation med "godkänd" kunskap i kristendom. Hennes kunskaper och sociala vanor motsvarade inte de som fanns i kammarrådets Zetterströms sociala krets. Han var en av sex rådsherrar i Kammarrätten och hade högborgerligt och adligt umgänge. Hur hade Emilia fått en kompetens som han och hustrun fann acceptabel?

Vid mitten av 1800-talet ägnade sig borgerskapet allt oftare åt privat umgänge och nöjen. Man drack te och konverserade. Man sjöng, dansade och genomförde sällskapslekar, även intima pantlekar. Herrarna spelade kort. Med den förbättrade ekonomi, som Emilias far åstadkom, kunde bostaden möbleras acceptabelt och gäster bjudas in. I gengäld blev familjen bjuden till andra hem. De blev en del i en borgerlig umgängeskultur. Efter konfirmationen kunde den 15-åriga Emilia delta i umgänget. Hon lärde sig vad som var 'comme il faut'. Dessutom förbättrade hon sannolikt sin bildning via egna studier och högläsning i hemmet. Bibeln, rådgivningslitteratur, romaner och dagstidningar tillhörde det som lästes och diskuterades. Kanske fick hon hjälp av grannen i Kantorshuset, gamla fröken Lindgren, som varit lärarinna på fattigskolan för flickor i mer än 25 år. Hon var mycket uppskattad under sin tjänstgöringstid och kunde även på 'gamla dar' ge läsråd.

Emilias två yngsta systrar utbildade sig senare till lärarinnor och hennes bror gick i läroverk, men inget tyder på att Emilia eller systemen Ida fick ytterligare utbildning efter fattigskolan. Det är däremot möjligt att Emilia via det arbete i hemmet som ålåg henne som äldsta dotter, via föräldrarnas umgänge och sin egen ambition, lyhördhet och läsning skaffade sig en erfarenhet och bildning, som kammarrådet Zetterström fann god nog för att anställa henne

som passopp och sällskap för sin sjuka hustru. Hennes föräldrar uppskattade säkert en sådan anställning och skaffade rekommendationer för Emilia. Fadern var hennes förmyndare.

Emilia var Anna Catharina Zetterström behjälplig i ett år. Även om Anna Catharinas vardag begränsades av sjukdomen fick Emilia ta del av ett mer ståndsmässigt leverne och en för henne annorlunda kultur. I bostaden fanns utöver pigan även två inneboende kammarskrivare. I Emilias hem fanns bara familjen och familjerelationen. Här fanns herrskap och tjänstefolk inom samma väggar och rangskillnad mellan kammarråd och kammarskrivare.

Förhållningssätt och samtalsämnen var andra än hemma. Emilia fick lära att veta sin plats. Anna Catharina blev gradvis sämre. Troligtvis fick Emilias arbetsuppgifter ett allt större inslag av sjukvård. Anna Catharina dog i oktober 1859 och Emilias tjänst upphörde. Vistelsen i hemmet på Drottninggatan var lärorik för den unga Emilia, men att bistå en 38-årig kvinna som tynar bort i en tabubelagd sjukdom måste också ha varit sorgligt.

Efter Anna Catharinas bortgång återvände Emilia hem. Alla syskon var kvar. Fadern hade blivit ordinarie vaktmästare på vid Kungliga Generaltullstyrelsen. Det framgår inte av mantalslängd eller mantalsuppgift att Emilia hade en ny anställning det kommande året. Det är troligt att hon blev kvar i hemmet en stor del av 1860.

Besöken i Klara kyrka tillhörde Emilias veckorutin. Med fadern som kyrkovaktmästare med fri bostad var familjens närvaro ofrånkomlig. Vid gudstjänsten fick Emilia höra en ny röst och nya ord från predikstolen. En nyligen prästvigd och tämligen ung pastorsadjunkt, Bernhard Wadström, hade anställts av Klara församling. Han var en av männen som bildat Evangeliska Fosterlandsstiftelsen, EFS, och han satt i redaktionen för stiftelsens månadstidning, Budbäraren.

EFS var en frukt av väckelserörelsen som växt till en folkrörelse trots högkyrkligt motstånd. Under andra halvan av 1850-talet lät EFS trycka och sprida en halv miljon böcker och skrifter. Tidning Pietisten med Rosenius som chefredaktör trycktes i dubbelt så stor upplaga som Aftonbladet. Hans predikningar i Betlehemskyrkan vid Hötorget lockade stora skaror. 1858 avskaffade Riksdagen konventikelplakatet som förbjöd lekmän att hålla bönemöten i hemmet. EFS välkomnade avskaffandet men lämnade inte statskyrkan utan fortsatte agera inom den. Många högkyrkliga präster anammade Rosenius bibeltolkningar och predikade den nya läran. Så gjorde även Bernhard Wadström i Klara kyrka. Emilia kunde i statskyrkan höra utsagor som tidigare betecknats som olämpliga. Wadström förklarade att individen har ett eget ansvar för sin frälsning. Hon kan inte överlåta ansvaret till kyrkan. Han hävdade att

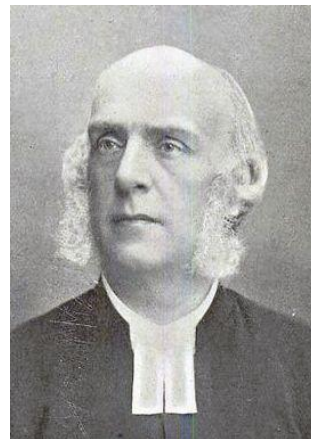
människan föds syndig och endast genom tron på Gud och ett dygdigt leverne kan hon uppnå frälsning och få Guds nåd. Men nåden är temporär, den måste ständigt återerövas genom kamp mot synden. Utan bättring väntar Guds fördömelse.

Emilia satt i bänken och hörde den nya prästens ord. De var skrämmande och manade till efterlevnad. Kanske erbjöd de hopp. Eftersom hennes far var vaktmästare i kyrkan, blev det möjligt för henne att träffa Wadström och kanske även ställa frågor.

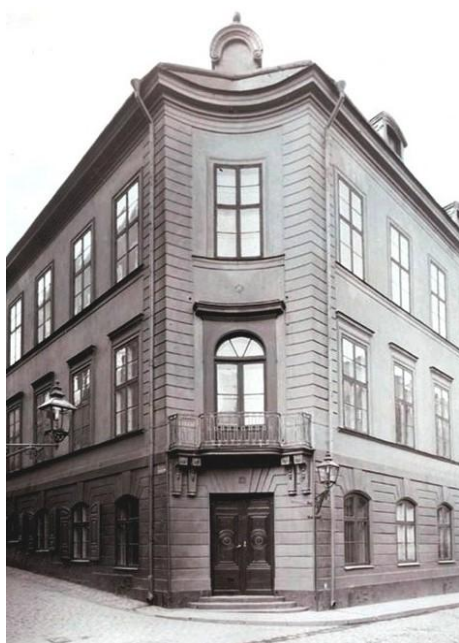
Hon anammade den nya läran, blev med tiden "läsare", studerade väckelserörelsens häften och kom att besöka Rosenius möten i Betlehemskyrkan. Det är dock oklart hur djup hennes Gudstro var och hur väl hon levde upp till Rosenius påbud och Gudsfruktan.

Väckelserörelsen bar nyhetens behag och lockade många nyfikna.

Att Emilia påverkades är dock klart. När hon några år senare gifte sig, valde hon pastor Wadström till vigselförrättare.

Karl Bernhard Wadström

Stora Trädgårdsgatan 13

Hösten 1860 anställdes Emilia, som var 19 år, av stiftsjungfrun Ebba Lilliestråle, som bodde med sin syster Wilhelmina i en fashionabel fastighet på Stora Trädgårdsgatan 13 invid Kungsträdgården.

Ebba var 45 år, systemen två år yngre. Båda var ogifta.

De var födda på Prästökna gård i Södermanland.

Deras far var officer och deltog i Karl XIV Johans krig i norra Tyskland. Mor kom från ätterna Silfversparre och von Rosen.

Fastigheten på Trädgårdsgatan ägdes av excellensen Carl de Geer som var bosatt på Löfvsta bruk.

Byggnaden, som finns kvar än i dag i hörnet av Kocksgränd, dominerades av två stora vackra våningar med högt i tak. I den ena bodde

änkegrevinnan Ulla Wrangel med sex barn, alla födda under 1850-talet, en betjänt, en hushållerska och fyra pigor. I den andra fanns ryttmästare Beck-Friis med hustru, son, dotter, betjänt, barnpiga, kokerska, städerska och stalldräng. Två mindre våningar hyrdes av Ebba Lilliestråle och friherre Hugo Hamilton andra. Den senare hade varit generalpostdirektör och hade nu sitt huvudsakliga säte på Boo utanför Örebro. I huset fanns även en gammal portvakterska.

Emilia hamnade alltså hos två äldre och ogifta adelsfröknar. Det civilståndet var inte ovanligt inom adeln vid mitten av 1800-talet. Hälften av adelsdöttrarna förblev ogifta. Endast var femte dotter gifte sig inom adelsståndet. När borgarklassen ökade, blev rikare och fick större inflytande i samhället, framför allt ekonomiskt, gifte sig många adelsmän med välbeställda borgardöttrar. De ”gifte ned” sig men kunde som män behålla sitt adelskap. Värre var det för adelsdöttrarna. Om de gifte sig med en icke adlig man, förlorade de sitt adelskap. För många adelsdöttrar var det otänkbart. Därför det stora antalet adelsfröknar. På landsbygden kunde de fortsätta sina privilegierade liv på välbeställda gods, men i mindre bemedlade familjerna inom ämbets- och militäradeln i städerna fick de försörjningsproblem. För att klara levebrödet tog de tog arbete som guvernanter och sällskapsdamer. De fanns bland de första kvinnorna med administrativ tjänst i statlig verksamhet. Systrarna Lilliestråle klarade sig dock på familjens förmögenhet. De levde inte stort, men kom att stanna i Stockholm, blev gamla och slutade sina dagar på Östermalm i början av 1900-talet.

Emilia anställdes som mamsell. Titeln användes vid den här tiden för guvernanter, sällskapsdamer, husfruar, pianolärarinnor och expediter i ”finare” affärer. Ensamstående kvinnor med viss status kunde också benämnas mamsell. Titeln blev allt vanligare under 1800-talet. I Stockholms mantalslängd fanns bara 188 mamseller år 1835. Trettio år senare var de 1730. Att Emilia vid anställningen betecknades som mamsell tyder på att Ebba Lilliestråle förväntade sig mer än det en piga kunde erbjuda. Förmodligen önskade hon och hennes syster en ung kvinna som de kunde konversera med och som var presentabel när de fick besök. De önskade en passopp som visste sin plats och kunde utföra en pigas plikter, men som också var trevlig och kunde förgylla deras dagliga tillvaro.

Till systrarnas vardag hörde uppklädnings och visiter hos släkt och väninnor. I en dagbok från slutet av 1840-talet har Marie-Louise Forsell-Nycander skildrat vardagar med många tesupéer och soaréer. Kvinnorna samtalade, spelade kort, sjöng och lyssnade till musik. Herrarna spelade bräde och avlägsnade sig i egna diskussioner. Ungdomar dansade och hade roligt i sällskapslekar. Vanligtvis var förtäringen enkel, men vid finare tillfällen bjöds på bakelser, konfekt, glass, fikon, valnötter och vindrinkar som bischoff.

Systrarna Lilliestråle gick även på teater, opera, operetter och konsert. Det var upplevelser som berikade deras liv och tillhörde diskussionsämnena på bjudningarna. Det är inte troligt att Emilia fick följa med på besöken, men när systrarna kom hem berättade de om sina upplevelser och Emilia lärde sig att lyssna och ställa lämpliga frågor. Det förväntades av henne. När systrarna tog emot besökare på Västra Trädgårdsgatan passade hon artigt upp.

Utöver pigsysslorna deltog Emilia i systrarnas syarbete. Dåtidens kvinnor, även adelsdamer, hade ständigt sällskap av broderier, stickningar och klädsömnad. Emilia spelade kort med systrarna och läste högt för dem. Högläsning var en uppskattad sysselsättning i bättre kretsar. På läsbordet låg böcker av Fredrika Bremer och Emilie Flygare Carlén jämte Alexandre Dumas "Kameliadamen" och "Jane Eyre", Charlotte Brontës roman som gavs ut under pseudonymen Currer Bell.

Kanske kom Emilia i den tidigare tjänsten nära den sjuka Anna Chatarina Zetterström, men hos systrarna Lilliestråle rådde markant social distans trots daglig närhet. Ett sådant förhållningssätt var systrarna uppfostrade med. Och kanske såg även Emilia det snart som en självklarhet. Hon uppskattade titeln mamsell och anställningen hos en adelsdam i ett fashionabelt hus. Den stärkte den status som hon och hennes far eftersträvade och den gav henne inblick i det bättre folkets sfär.

Familjen Strindberg

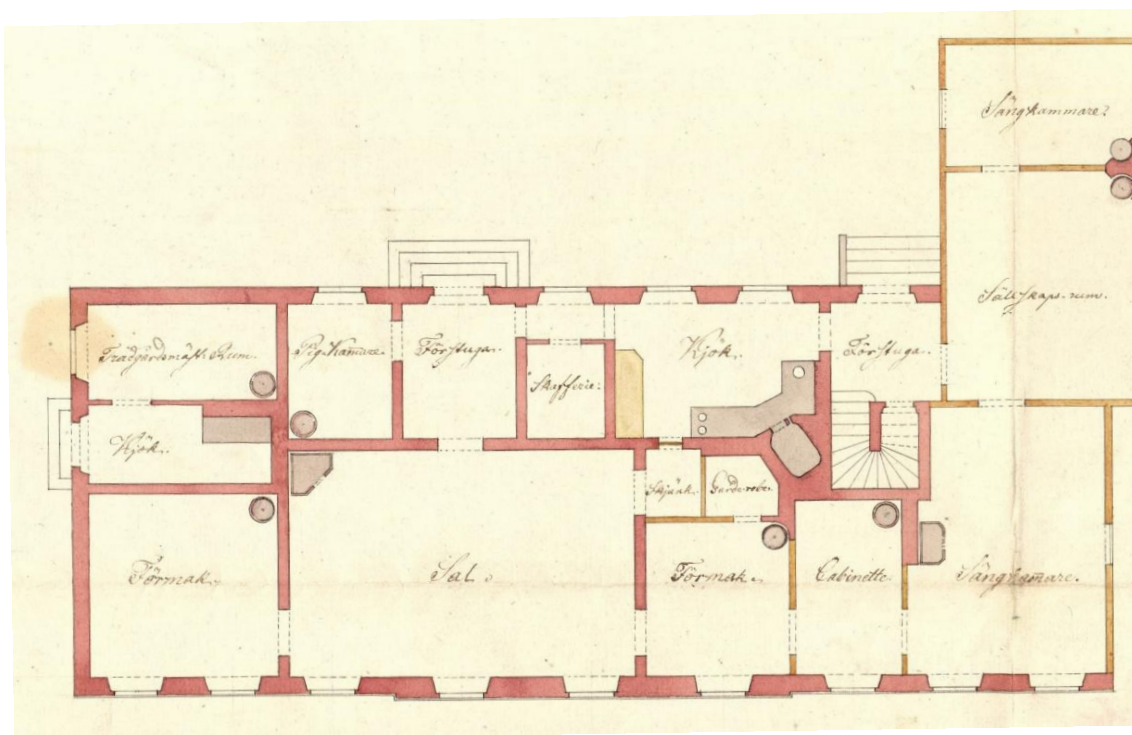
Den 26 oktober 1861 skrev August Strindberg brev till brodern Oscar i Paris. Han berättade att en ny mamsell anställdes för att sköta småbarnen. Det var Emilia. Hon hade flyttat in hos familjen Strindberg på Norrtullsgatan 14. August far, den 50-åriga Carl Oscar Strindberg, hyrde ena halvan av fabrikör Erlings hus. Carl Oscars hustru, Ulrika Eleonora, var sjuk i tuberkulos och behövde hjälp i hemmet. Emilia anställdes som husmamsell för att biträda Eleonora i hushållet och för att ta hand om familjens tre småflickor. Förmodligen hjälpte hon även pigorna i vården av Eleonora, en uppgift som varken Carl Oskar eller de äldsta sönerna kunde klara av, men som hon hade erfarenhet av sedan året hos den sjuka Anna Catharina Zetterström. I hushållet fanns förutom Carl Oscar och Eleonora fyra söner, varav en vistades i Paris, tre små döttrar, två pigor och en dräng.

Norrtullsgatan 14, kvarteret Pukslagaren 1

Emilia lämnade arbetet i ett stillsamt hem i en våning i fina kvarter med två medelålders adelsfröknar och flyttade till ett arbete med barn och hushåll i ett livligt hus i utkanten av staden. Det var en stor förändring och innebar ett större ansvar. Hon var bara 20 år, men såväl hon själv som det äkta paret Strindberg fann henne lämplig för uppgiften. Som äldsta dotter hade hon tagit hand om flera småsyskon och varit delaktig i ett större hushåll. Hon hade erfarenhet av en medelålders sjuk kvinnas tillvaro. Hon var tillräckligt bildad och kulturellt intresserad för att tillfredsställa Carl Oscars smak och hade en religiös uppfattning som den pietistiskt inriktade Eleonora uppskattade. Emilias far, Johan Pettersson, som var hennes förmyndare, tillstyrkte anställningen. Han kände till paret Strindberg sedan deras tid på Klara Västra kyrkogata. Carl Oscars status var förenlig med hans önskemål för dottern.

Bostaden Emilia flyttade in i hade fem rum och kök. Man åt, umgicks och tog emot gäster i en stor matsal. I den stod även ett fortepiano som Carl Oscar och barnen spelade på. Jämte matsalen låg Carl Oscars skrivrum. Han hade mahognymöbler, ett stort skrivbord och bokhyllor fyllda med böcker och planscher. På väggen hängde porträtt av förre ärkebiskopen Johan Olof Wallin, som döpt Emilias mor, och bankmannen A O Wallenberg. De två var förebilder för Carl Oscar. I skrivrummet kunde han arbeta, läsa och fundera i avskildhet. I ett annat rum stod ett stort linneskåp fullt med dukar, servetter, handdukar, extra örngott och lakan. Ombyte behövdes eftersom man tvättade sällan. Mer lagerutrymmen fanns i en stor skänk, en chiffonjé, i klädska och dragkistor. För kvinnorna fanns sy- och spegelbord och för männen schack- och spelbord. På väggarna hängde speglar och tavlor. Runt om i huset stod stolar av olika slag längs väggarna. Där fanns björk- rotting- och korgstolar. Det äkta paret sov i en stor imperialsäng med tagelmadrass, tvåmanställe, bolster och fjäderkuddar. De andra sov i enklare sängar och i en fällbänk. Enligt Augusts skildring i Tjänstekvinnans son "lyste köket av koppar och tenn". Där fanns glänsande kittlar, kastruller, kakformar och kaffepannor, en strykugn med åtta järn och en dyr modernitet - en järnspis från Bolinders. Där fanns bakelsefat, soppterrin, karotter, flera dussin tallrikar, te- och kaffekoppar, karaffiner, vin-, brännvins- och punschglas och gott om bestick, både i silver och nysilver. En trappa ledde upp till två mindre rum, som familjen senare kom att hyra, och en stor vind. Vintertid lagrades frukt på vinden.

Norrtullsgatan 14. Ritning vid nybyggnation 1808.

På husets baksida låg en gårdsplan med planteringar på ömse sidor. Där fanns två stora bersåer, den ena med en hammockliknande gunga för flera personer, en köksträdgård och en fruktträdgård med ett hundratal fruktträd och bärbuskar, som tillhörde husets ägare. När Emilia anlände var allt detta klätt i höstskrud. I ett stall stod Bruno, Carl Oscars bruna vallack. Jämte hästens spilta hängde grimma, betsel och selar och i ett lider väntade en trilla, en chaise, en långkärra och en släde på att dras av hästen. Drängen Johansson körde Carl Oscar i till och från kontoret på Riddarholmen, då han träffa bekanta och då släktingar hämtades för middagsfester.

Vid Emilias ankomst fanns elva personer i bostaden; Carl Oscar Strindberg, 50 år, hustrun Eleonora 38, söner Axel 16, August 12, Olle 8, döttrarna Anna 6, Elisabeth 4 och Eleonora (senare kallad Nora) 2, samt pigorna Johanna 31, Fredrika 28, och drängen Lars Johansson 36 år. Emilia blev den tolfte och var med sina 20 år yngre än det övriga tjänstefolket.

Carl Oscar titulerade sig kryddkramhandlare, vilket var hans ursprungliga syssla, men han hade gjort sig av med boden. Han hade ångbåtskommission med kontor på Riddarholmen där han sålde biljetter och förmedlade varufrakter med ångbåtar som trafikerade Mälaren och svenska kuststäder. Han har två bokhållare anställda. En av dem var den unge Johan Ericsson som kom att arbeta hos honom i flera år.

Pigan Fredrika hade varit hos familjen i tre år, Johanna var ny. Drängen Lars som anställdes redan 1856, kom att bli kvar i ytterligare sju år.

Sonen Axel arbetade under hösten med bokföring på faderns kontor. Skolgången avslutade han ett år tidigare. Han sökte då till Musikaliska akademins solistklass utan att bli antagen, men kom in som elev i orgel, harmoni och violoncell (cello). Musik var hans stora intresse och musikstudierna bedrev han jämte kontorsarbetet. Sonen August gick i skola. Han hade "läshuvud", lätt att lära sig. Efter vantrivsel på Jakobs läroverk hade han bytt till Stockholms Lyceum som hade modernare undervisningsmetoder, vilket passade den kritiske ynglingen bättre. Även den yngste sonen, Olle, gick i skola. Den fjärde sonen, Oscar, tillika faderns älsklingsson och den som skulle överta arbetet i firman, var inackorderad hos professor Moulin i Courbevoie utanför Paris där han studerade affärsliv och lärde sig franska. De tre flickorna var ännu så små, för unga för skolgång. Det blev Emilias uppgift att ta hand om dem.

Eleonora var sjuk. På midsommarafton 1861 fick hon blodupphostningar, i september ytterligare hostattacker och blev sängliggande. Hon hade lungsot och orkade inte sköta hemmet. Hon och Carl Oscar insåg allvaret i hennes sjukdom och beslöt att anställa en husmamsell för att avlasta Eleonora. I oktober blev hon bättre. Hon var uppe på benen när Emilia anlände. I ett brev till sonen Oscar i Paris skrev hon att "det behagat Herren att ännu någon tid förlänga mina dagar". Hon uppmanade sonen att "hålla sig till Gud och hans ord" och att "läsa bön morgon som afton". Hon avslutade brevet med "Nu innesluter jag dig i Guds beskydd, nu och för alltid". Hon ville att hennes barn skulle leva rättfärdigt så att Gud skyddade dem och det gick dem väl i livet.

Eleonora hade under 15 år fött elva barn varav fyra dog som spädbarn. Hon var 21 år när första barnet föddes.

Grossesser och småbarn hade fyllt hennes vardag i 22 år.

Hon träffade Carl Oscar då hon arbetade som uppapperska på Liljeholmens värdshus. Hon var 16 år och Carl Oscar en 27-årig man i karriären. Han hade erhållit burskap, dvs rätt att bedriva kryddkramhandel, och övertagit en bod av brodern. Han blev djupt förälskad i den unga flickan. De två fortsatte att umgås trots att Carl Oscars äldre bror och syster fann umgänget opassande. Deras far hade varit en aktad borgare och de hade båda gift sig fint. Eleonora däremot tillhörde underklassen.

1841 började Carl Oscars tid som ångbåtskommissionär då han efterträdde brodern som redare och kassadirektör för järnångfartyget Samuel Owen. 1842 trolovade han sig med Eleonora och året därpå flyttade hon in som hushållerska hos honom på Klara Västra kyrkogata.

1844 gick Carl Oscar i konkurs i svepet av Samuel Owens olyckliga affärer. Han lyckas behålla ångbåtskommissionen och kryddkramhandeln men måste auktionera ut sitt bohag och lämna lägenheten. Under några år bodde de isär men fortsatte umgås och Eleonora födde tre pojkar "oäkta" pojkar. I september 1847 vigdes de två i Klara kyrka och Carl Oscar tillstyrkte faderskap för barnen.

Mor Eleonora Ulrika Norling
född 1823

Far Carl Oscar Strindberg
född 1811

Barn Oscar
född 1844 (†1844)

Carl Axel
född 1845

Oscar
född 1847

August Johan
född 1849

Eleonora Elisabeth
född 1850 (†1851)

Edward Theodor
född 1852 (†1852)

Johan Olof
född 1853

Anna Maria
född 1855

Zacharias
född 1856 (†1856)

Elisabeth Magdalena
född 1857

Lovisa Eleonora
född 1858

Carl Oscars ångbåtskommission gick bra. Han betjänade ett tiotal hjulångare och hade öppnat kontor på Riddarholmen. Familjen flyttade in i en närliggande lägenhet. Där födde Eleonora sonen August år 1849. Två år senare återvände familjen till Klara Västra kyrkogata, tvärs över gatan från Kantorshuset där Emilia växte upp.

1852 var det dags för konkurs igen. Nu föll broder igenom och drog Carl Oscar med sig. Denna gång lyckades Carl Oscar behålla både bohag och företag tack vare bland andra A O Wallenberg och fru Nesshert. Den senare övertog Carl Oscars kryddkramhandel vid Järntorget.

I Klara födde Eleonora ytterligare fyra barn varav två dog som spädbarn. Det blev trångt i lägenheten där även pigor och periodvis släktingar bodde.

Eleonora Strindberg, född Norling

Våren 1856 flyttade familjen till Norrtullsgatan 14. Där och i närliggande Loviseberg kom de att bo de kommande åren. Eleonora fick ett stort hushåll att ta hand om. Barnen blev fler. Grossesserna och hushållsarbetet var tungt för henne, men hon sjöng när hon arbetade. Det har pojkarna vittnat om. Tiden för varje enskilt barn blev liten. Ändå mindes pojkarna henne med kärlek. Den yngsta dottern, Lovisa Eleonora, var bara två år när Eleonora på midsommarafton 1861 började hosta blod. Insikten i att hon fått lungdot och att hon kanske närmade sig livets slut samtidigt som sju barn var beroende av henne, måste ha varit svår.

Hon mådde bättre i december, men hon var alltför svag och fick enligt läkarens ordination inte gå ut. Det var snö och kallt. Julafton firades med julgran klädd med vaxljus och kulor. Axel spelade på fortepianot. Man sjöng visor och barnen dansade kring granen. Man åt julgröt. Eleonoras bror Janne och Oscars gamla syster Lisette Owens satt med vid julbordet. Lackade julklappar delades ut. Eleonora fick en värmande krage från sonen Oscar, som nere i Paris öppnade ett julpaket från fadern. Det innehöll ett fickur i silver. August fick femton julklappar, däribland ett schackspel, en portfölj, en svart sidenhalsduk, en kråsnål, kammar, en vattenkaraffin med bricka, ett fotografi av brodern Oscar och en bunt cigarrer. Han började röka när han var elva år.

Eleonora, Carl Oscar och de två yngsta flickorna stannade hemma på juldagsmorgonen, men Emilia, dottern Anna och pigan Johanna fick skjuts på trillan av drängen Johansson till ottan i Klara kyrka. Där träffade Emilia sina föräldrar och syskon. Senare på juldagen började Eleonora åter hosta blod. Julförberedelserna hade varit var ansträngande för henne. På annandagen framförde den 16-årige Axel några av Haydns stråkkvartetter och en sonat för piano, fiol och cello i hemmet tillsammans med sin lärare, musikern Book i hovkapellet, dennes bror och en svåger till dem. Familjen Strindberg och några av Carl Oscars manliga bekanta var åhörare. Eleonora hörde musiken från sängen.

Med Eleonoras försämrade hälsa blev Emilias arbetsuppgifter fler. Till det kom att Carl Oscar var hämmad av bensår och nedstämd. Utan lindor sprack hans hud. Med lindor hade han svårt att gå. Även han blev beroende Emilia. I ett brev till Oscar skrev han att "mamsell Pettersson sköter mitt hushåll och efterser dina små syskon". "Hon är en utmärkt god och beskedlig flicka". August och Olle inledde vårterminen på Stockholms Lyceum. Axel inriktade sina studier vid Musikaliska akademien på cello, vilket han enligt fadern "hade fallenhet för". Samtidigt fortsatte han sitt kontorsarbete.

Den 22 mars skrev Axel brev till Oscar i Paris; "Vi har gjort en stor förlust i det Mamma har dött. Hon dog torsdagen den 20 mars på natten." Carl Oscar, Axel och August satt med när Eleonora gick bort. Hon begravdes på Maria bebådelsedag den 25 mars. Begravningen utformades enligt hennes föreskrift. Hennes önskan var att få en grav på Norra kyrkogården, vilket Oscar inte trodde sig kunna bekosta, men hans svägerska, Therese Strindberg, erbjöd då plats i familjegraven som anlagts på Norra kyrkogården när hennes man dog. Therese och Oscars gamla syster Lisette kom hem till huset för att hjälpa familjen. De förberedde begravningen och sydde tillsammans med Emilia och ytterligare två kvinnor sorgkläder åt familjen.

Carl Oscars sörjde Eleonora. Till Oscar skrev han; "Gud belöne henne! för all den kärlek, vänskap och självuppooffring varmed hon omfattade mig samt för den ömma omvårdnad hon ägnade er Hon kan aldrig ersättas, min Oscar! - men vi har en riklig tröst för denna vår stora förlust i Guds ord. De har varit min tröst och min styrka under hennes långa sjukdom, så att själva döden inte förfärad eller tillintetgjorde mig."

Efter begravningen bytte Carl Oscar bostad i huset med husets ägare, fabrikör Ehrling. Ehrling hade varskott om hyreshöjning, men genom bytet fick Carl Oscar lägre hyra och familjen kunde stanna i huset. Axel och August fick ett sov- och ett läsrum en trappa upp. Carl Oscar delade rum med Olle, och Emilia med flickorna.

Bouppteckningen fastställdes i juni. Den visade att de skulder Carl Oscar hade vida översteg hans fordringar och kontanta medel, men kunde täckas tack vare hans varulager. Han hade skulder hos fru Nehsert och A O Wallenberg sedan konkursen 1853, 2000 respektive 300 Riksdaler och en stor skuld till herr Nordström på över 1000 Riksdaler. Begravningskostnader, sorgkläder och läkararvode uppgick till mer än 700 Riksdaler.

Behållningen blev 2600 Riksdaler av vilket hälften var Carl Oscars enligt giftorätten. Den andra halvan var mödernesarv och tillföll barnen i lika delar att ta ut när de blev myndiga, dvs 180 Riksdaler per barn. När Eleonora i mitten av februari skrev sin önskan om begravningen, förklarade hon även att barnen skulle få hennes ringar och dottern Anna "om 15 år min lilla kedja". Mamsell Emma (Emilia) skulle ha "min stora brosch till minne av mig" och en svart

Carl Oscar Strindberg

klänning i fint tyg med mantilj och sidenförkläde. Det är troligt att Emilia deltog i vården av Eleonora de sista månaderna och att Eleonora uppskattade hennes insats.

För Emilia innebar Eleonoras bortgång att hon fick ta över allt fler av husmoderns sysslor utan att kunna rådgöra med Eleonora om familjens vanor. Hennes ansvar blev större, och det i ett hem där saknad och sorg rådde. Hon kom delvis att ersätta modern i huset, men hon var anställd som husmamsell och den yngsta av fyra tjänstehjon, en situation som krävde känslighet och balansgång.

Våren blev kall. Ångbåtssäsongen kom igång först i maj då Mälaren var isfri. För Carl Oscar innebar det bråda dagar på kontoret och i hamnen på Riddarholmen. Utöver bokhållare Ericsson tog han hjälp av en av fabriksöhringens söner. Axel provarbetade hos grosshandlare Hanssen. Han skulle få lön efter en månads arbete, men när månaden var slut vågade han inte påminna om lön. Carl Oscar ansåg sonen vara "blyg och beskedlig" och oroades över att han ännu inte valt en i Carl Oscars tycke hållbar levnadsbana. August och Olle gick i skola. De hade kamrater, August många både i skolan och i bostadens närhet. Vintertid åkte de kälke i backarna intill huset och skridsko på Brunnsviken. Under våren och sommaren samlade och torkade de växter för att fylla sina herbarier. De odlade i drivbänk tillsammans med en av grannen Ehrlings söner. August spelade schack och kort och läste ofta. Han hade

kanariefåglar. Olle och systrarna har berättat att den unge August var blyg i folksamlingar, känslig och oppositionslysten. Den senare egenskapen väckte faderns missnöje. Han accepterade inte att bli ifrågasatt. Men efter Eleonoras bortgång fann de två varandra för en tid. Carl Oscar skrev att "August blivit en helt annan gosse. Han visar mig verklig vänskap och är uppmärksam i allt och har varit mig till mycken nytta under dessa sorgens dagar". De två gjorde kemiska och elektriska experiment tillsammans, ett intresse de hade gemensamt. Emilias roll i hushållet blev gradvis mer betydelsefull. Hon hade av sin far lärt sig strävsamhet och sparsamhet, vilket var i linje med Carl Oscars ekonomiska sinnelag. Han hade två gånger i sitt liv gått i konkurs och ville ogärna hamna i den situationen igen. Han hade sju barn och ett stort hushåll att försörja. När Oscar ville avbryta studierna i Paris och resa hem, svarade fadern att han kunde resa hem tidigare än planerat endast om han skaffat sig den förväntade lärdomen, "ty när jag uppoffrat så mycket, finns inte skäl att för 100 Riksdaler minskning i mina utgifter avbryta din lärdom och låta dig komma hem halvfärdig... Nog kan du väl förstå att både jag och bröderna längta efter dig, men min Oscar! det skulle vara rakt utav bortkastade pengar om jag tog dig därifrån innan jag hade hunnit målet". Carl Oscar överlämnade åt konsul Fahlman i Paris att bedöma när Oscars kunskap var sådan att han kunde återvända hem.

I sina brev berättade Carl Oscar sällan om flickorna. Pojkarna, främst Oscar, upptog hans intresse. Men han berättade att Anna hade kaffekalas i maj då hon fyllde 7 år. De inbjudna var huvudsakligen vuxna. Och han beslöt att Lovisa Eleonora efter moderns död skulle överta moderns smeknamn, Nora. Flickornas dagliga omsorg föll på Emilia. På natten delade hon sovrum med dem. Elisabeth och Nora, som ännu var ännu små, fyra och tre år, var beroende av hennes uppmärksamhet och omsorg. Systrarna Anna och Nora berättade på äldre dagar att de hade få minnen av Eleonora. De växte upp med Emilia i hemmet.

Sommaren blev regning och sval. August var under ferien hos klockaren i Taxinge-Näsby. De tre äldsta sönerna hade två somrar dessförinnan vistats där. Avsikten var att de skulle komma ut på landet, sommarplugga, öva musik och avlasta familjen inne i staden. Denna gång följde morbror Janne, Axel, Olle, Anna och Emilia med på ångbåtsfärden dit ut och återvände samma dag. Carl Oscar stannade hemma med de två yngsta döttrarna och tjänstefolket. Axel hade långa arbetsdagar hela sommaren. Trots det gick han upp tidigt på morgnen för att tillsammans med en kamrat simma i vattnet nere vid Karlberg. På kvällarna övade han cello och pianospel. Han besökte konserter och teatrar och blev under våren invald i "Musikaliska

sällskapet", en förening för elever på Musikaliska Akademien. Den 17 juni fyllde han 17 år och fick ett fickur i silver med klockkedja av fadern.

Axel Strindberg

När vädret tillät lekte Olle och flickorna tillsammans med två av grannen Ehrlings söner i den prunkande trädgården invid huset. Emilia satt i bersån och övervakade dem, förmodligen med ett handarbete, kvinnornas eviga syssla. Carl Oscar var nöjd med henne. Han fann att hon var snäll mot flickorna, att de tyckte om henne och att hon berömde Olle. Carl Oscar vistades mest på Riddarholmen. Det var högsäsong och arbetsdagarna långa. Han hade inte tid för hushållet. Han förväntade sig att Emilia tog ansvar för det tillsammans med hjälp av pigorna Johanna och Fredrika, samtidigt som han var nogga med kostnaderna.

1862 förde Carl Oscar räkenskap över utgifterna. I juli såg han att han inte kunde bekosta ytterligare ett års studier för Oscar i Paris, vilket konsul Fahlman rekommenderat. Han förklarade för sonen att han måste återvända i oktober. "Mina förtjänster har minskat men utgifterna ökat till följd av att ni mina barn tar större underhåll i anspråk ju äldre ni blir. Axel kan inte förtjäna ett öre, August och Olle ska ännu flera år ha undervisning och flickorna växa upp och tarva både kläder och lärdom... Jag anser mig skyldig att ställa mina utgifter efter inkomsterna och får vara tacksam om de går ihop." Carl Oscar sålde hästen och chaisen. Han lindade alltjämt benen enligt dr Mintons ordination, men kunde nu gå mellan hemmet och Riddarholmen, ett par kilometer, och fann motionen bra.

Hushållet, tjänstefolkets löner och tvätten kostade 2900 Riksdaler. Årshyran för bostaden var 470 Riksdaler. August och Olles skolgång kostade 225 och Oscars Parisvistelse och hemresa 750 Riksdaler. Därtill kom kostnader för begravning, kontoret på Riddarholmen, häst och mycket annat. Totalt blev utgifterna nära 6500 riksdaler. Hagsten som utrett Carl Oscars ekonomi uppskattade hans normalinkomst till 5500 riksdaler per år. Det motsvarar vad en regementschef och ett hovrättsråd hade i lön och var mer än vad en professor fick, men det var mindre utgifterna för 1862. Det blev ett år med underskott. Trots återhållsamhet i hushållet med bland annat mindre kött och mera fisk behölls flera dyra vanor som äkta kaffe, fint Bayerskt öl, stor sockerförbrukning och hemleverans av bröd och färskt kött. Men tvättnotan minskades, vilket innebar att barnen fick gå längre tid med samma kläder.

Carl Oscar var nedstämd. I breven till den 15-åriga sonen i Paris beklagade hans sig. Han saknade Eleonora djupt. Systemen Lisette, som han kunde anförtro sig till, var hos sin son på Furudals bruk i Dalarna hela sommaren. Han längtade till älsklingssonen Oscars hemkomst.

Morbror Janne i låg hatt. Ludvig Strindberg utan hatt.

ofta hem släkt och vänner på middag, ibland till musikstunder. En söndag i juli hade Ludvig Strindberg, Carl Oscars brorson som övergivit ingenjörsyrket för skådespeleri, en kamera med sig. Efter middagen fotograferade Carl Oscar gästerna, bland dem Ludvig och "morbror Janne". De drack punsch och rökte kring ett litet bord vid husgaveln. Eleonoras bror Janne var en ofta sedd och glad gäst i hemmet.

Det blev höst. August återvände från Näsby, något krasslig efter den kyliga sommaren. Han och Olle återupptog studierna på Stockholms Lyceum.

Nere i Paris förberedde Oscar sin hemresa. Han fick i uppdrag av Carl Oscar att köpa gåvor till sina syskon och "mamsell Pettersson". Till sig själv skulle han köpa kläder, bland annat en svart mundering för det pågående sorgeåret. Oscar for med tåg genom Europa till Lübeck och därifrån med båt till Stockholm. Han anlände den 19 oktober, efterlängtd av far, bröder, faster Lizette och morbror Janne. Systrarna var så unga att de knappt kunde minnas honom. Han hade mycket att berätta om resan genom Europa, om Paris, fransmän och en stor lantgård han vistats på innan hemfärden.

Men han var inte ensam. På kontoret träffade han kunder och i hamnen språkade han med skeppar och styrmän. Han älskade klassisk musik, spelade fiol och piano, gärna tillsammans med andra, och besökte kammarmusikaftnar. I hemmet hade han barn och tjänstefolk kring sig. Ibland blev det för mycket. Då gick han in på sitt rum och stängde dörren om sig. I veckoslutet bjöd han

Oscar i fransk skoluniform 1861

Äktenskap och ny familj

I sin sista nedtecknade önskan innan bortgången bad Eleonora Carl Oscar att skaffa sig en stadgad änka som fostrat barn, helst pojkar. Hon visste att han inte ensam kunde ta hand om barnens uppväxt och att änklingar med många barn vanligtvis gifte om sig. Carl Oscar måste ha funderat kring detta under sommaren och hösten. En kväll i november kallade han in barnen i sitt rum. Han förklarade att han skulle gifta sig med Emilia och att det var för deras skull. Därefter bad han Emilia komma in i rummet. Hon skulle bli deras nya mamma.

Den 10 november noterade Axel att "Pappa och mamsell Emilia Pettersson är förlovade". Den 23:e var faster Lizette hemma på middag. När hon fick besked om förlovningen lämnade hon huset. Hon bröt kontakten med brodern, pratade inte med honom de närmaste åren. Hon kunde inte acceptera att Carl Oscar valt att gifta sig med den trettio år yngre husmamsellen och att bröllop skulle hållas innan sorgeåret för Eleonora löpt ut.

I Tjänstekvinnans son skrev August; "Att den gamle gifte om sig för barnens skull, därom finns inget tvivel, men att han även älskade den unga kvinnan, det är säkert". Var Carl Oscar förälskad? Eller var valet av Emilia den enklaste lösningen för honom och i hans tro den bästa för barnen? Emilia och barnen, främst flickorna, kände varandra sedan ett år. Vad skulle det innebära för barnen att ta in en helt ny kvinna i familjen? Och vad skulle ett äktenskap med en äldre kvinna jämfört med den yngre Emilia innebära för honom själv? Han övervägde situationen med en gammal barndomsvän innan han bestämde sig, men inte med de äldre sönerna. Att han inte tillfrågade barnen var i linje med hans personlighet. Han var en auktoritär husfar och fattade de viktiga besluten i familjen. Han gav barnen viss frihet men stakade ut gränslinjerna. Det som rörde honom själv fattade han själv beslut om, ett fadersmönster som var vanligt i den borgerliga familjen vid mitten av 1800-talet.

Men varför skulle han gifta sig innan sorgeåret löpt ut? Varför hasta? Det finns inget som tyder på att Emilia var gravid. Var Carl Oscars längtan efter den unga kvinnan så stark att han var villig att förbise sorgeåret och ta osämja med släkt och vänner, eller fanns andra skäl? Emilias anställning gick ut i november. Ville hon inte fortsätta som husmamsell? Giftermål framstod då som en möjlighet att behålla henne i hemmet.

För Emilia var giftermålet ett stort steg. Det krävde eftertanke och diskussion med föräldrarna. Fadern var hennes förmyndare och giftoman. Hon var beroende av hans godkännande. Det är troligt att han och Carl Oscar samtalade, men fadern överlät beslutet till Emilia. Föräldrarna var måna om att hon fick ett bra liv. De kunde se nackdelar i

ålderskillnaden, men också en fördel i Carl Oscars sociala ställning. Att dottern gifte sig med en förhållandevis välbärgad man var i linje med faderns strävan att förbättra sin egen och familjens status.

Och Emilias egna avväganden, hur såg de ut? Giftermålet skulle ge henne en ekonomisk trygghet. Hon "gifte upp sig", förbättrade sin sociala status och hamnade i en miljö där musik, litteratur och umgänge uppskattades. Hon skulle få ett bra boende och ansvar i ett stort hushåll. Att barnen var många och inte hennes egna kunde bli ett problem för både henne och dem. Det var inte moderskänslor som styrde deras relation det år hon befunnit sig hos familjen. Hon hade varit husmamsell, en i tjänstefolket. Flickorna och Olle var ännu små. De hade få minnen av Eleonora och kunde finna en ny relation till Emilia, men de tre äldre pojkarna, som var starkt fästade vid Eleonora, skulle inte se Emilia som en ny mor.

Emilia Charlotta Pettersson

Dessa olikheter måste hon förhålla sig till. Och Carl Oscar? Han var trettio år äldre än henne, visserligen stilig, men en man med begynnande ålderskrämpor. Hur skulle förhållandet med honom bli? Hon måste anpassa sig till hans auktoritet. Det innebar underordning, men hon skulle få större frihet som gift än som husmamsell. Och kärleken? Hade hon en längtan efter förälskelse och en dröm om ett äktenskap byggt på kärlek?

Under 1800-talet hade romantiska ideal tagit allt större plats inom borgerligheten. Tidigare var giftermål huvudsakligen baserade på ekonomiska och sociala grunder och ibland vänskap. Kärleken mellan man och kvinna sågs då som en bonus som kunde växa fram under äktenskapet. Nu förespråkade skribenter i rådgivningshäften att valet av äkta hälft borde styras av känslor. De såg kärleken som den förenande länken mellan två makar. Religiöst präglade skribenter avsåg då "den rena" kärleken, andra framhöll även de kroppsliga begärens betydelse. Att "gifta sig för pengar" blev ett omdiskuterat tema i dåtidens litteratur. Men giftermål var alltså det säkraste sättet för borgerskapets kvinnor att skaffa sig ekonomisk trygghet, och därför en avgörande aspekt för dem vid giftermål. Likaså var partners

samhällsställningen viktig. Att gifta ned sig för kärlekens skull kunde medföra förlorade kontakter och ekonomiska umbäranden. Trots nya ideal var status och ekonomisk trygghet alltjämt avgörande faktorer då en kvinna i borgerskapet och hennes föräldrar övervägde giftermål. Det var däremot ovanligt att kvinnan gifte sig med en trettio år äldre man.

Emilia sa ja till Carl Oscar. Även om hon inte älskade honom och anade vissa svårigheter, såg hon möjligheter till ett bra liv med honom och familjen.

I och med förlovningen öppnades porten på Norrtullsgatan för Emilias föräldrar och syskon. Faderns besök blev få. Han hade dubbla arbeten och sju arbetsdagar i veckan. Men hennes tre systrar blev en glad bekantskap för familjen Strindberg och med Emilias mor, den 47-åriga Emma, fick Carl Oscars döttrar en ny ”mormor”. Även August kom bra överens med Emma, däremot hade han efter förlovningen svårt att acceptera Emilia.

Den 13 februari 1863 vigdes Emilia och Carl Oscar i Klara kyrka av pastor Bernhard Wadström. De vigdes i den församling där Emilia växt upp, i kyrkan där hennes far var vaktmästare och jämte Kantorshuset där hon bott. Carl Oscars tre döttrar var tärnor. Pastorn hade Emilia valt. Han hade anknytning till den pietistiska läran som hon anammat.

Bröllopet firades på Piperska muren med middag, musik och dans. Carl Oscar antecknade gästerna; Emilias föräldrar Johan och Emma, hennes systrar Ida, Ebba och Hilda och lillebror Johan, Carl Oscars fyra söner och tre döttrar, svägerskan Therese Strindberg, systersonen Edmond Owen (men inte syster Lisette!), "morbror Janne" (Eleonoras bror), Carl Oscars bokhållare Eriksson och Lindbom, drängen Johansson, komminister Hallander, adjunkt Wadström och klockare Gavelholm från Klara församling, hyresvärdens 19-åriga dotter Lovisa Ehrling, Emma Ekström och flera av Carl Oscars vänner, bland dem rådman Seippel med fru, häradshövding Törnblad med fru, handelsbokhållare C W Berglund, ångfartygsbefälhavare Roos och Gustaf Malmgren. Däremot finns ingen av familjen Petterssons bekanta upptagen på Carl Oscars lista. Var de inte inbjudna?

Så blev Emilia en i familjen Strindberg. Barnen sa pappa och mamma till föräldrarna, varför Emilia kom att benämnas mamma. Det framgår av brev som barnen skrev under 1860-talet.

Den borgerliga familjen var under 1800-talet inte en avgränsad kärnfamilj med enbart far, mor och barn. I familjens hem fanns även pigor, drängar och ofta släktingar. Så även hos familjen Strindberg.

Familjen var strukturerat efter den manliga normen. Carl Oscar var familjens överhuvud. Men inom borgerligheten hade en förändring mellan könen ägt rum under seklet. Tillskillnad från bonden i det agrara samhället hade den borgerliga mannen sitt arbete utanför

hemmet. Han stod ensam för familjens levebröd. Kvinnan fanns kvar i hemmet och skötte hushållet, men utan att bidra till försörjningen.

Könsrollerna förändrades även på andra sätt. I början av seklet betraktades sexualiteten som något positivt. Man ansåg då att mannen och kvinnan med äktenskapet erbjöds ett gemensamt nöje och att njutningen ökade kvinnans möjlighet att bli gravid. Sexuell frispråkighet var inte ovanligt. Med utvecklingen inom läkarvetenskapen kom synen på ”det biologiska könet” och olikheter mellan könen att förändras. Inom borgerskapet betonades då kvinnans moderskap och barnavårdande roll. Hennes roll i familjen blev mer passiv. Hon och mannen tillskrevs även olika sexuella behov. Sexuallivet blev något man ogärna talade öppet om. Det kom att kringgärdas av skuld- och skamkänslor.

Även andra krafter bidrog till omdaning av den borgerliga familjen. Dit hörde liberalismens individualistiska inriktning och frikyrkornas framväxt med betoning på sträng moral.

Carl Oscar föddes i början av seklet och växte upp i ett hem där företagaranan var stark och även njutning av umgänge, fester och musik uppskattades. Man sjöng Bellmans texter unisont utan att rodna. Den unge Carl Oscar visste att festa vid sidan om arbetet. Herrmiddagar, baler, konserter, teaterbesök och utflykter stod på menyn. Han var medlem i Par Bricole, Neptuniorden, Svenska trädgårdsföreningen och Slöjdföreningen, senare även i Föreningen för Nordisk konst och De fattigas vänner. Eleonora var inte den första kvinna han träffade, men efter giftermålet med henne och då barnen blev fler och vartefter han åldrades, blev familjen allt viktigare för honom. Att företaget gick bra var en förutsättning för familjens välstånd. Han hade varit inblandad i två konkurser, något han inte ville vara med om ännu en gång. Därför skötte han ångbåtskommissionen väl och hade god kontakt med ångbåtsägare och kaptenar.

Som en god samhällsmedborgare - gudfruktig och plikttrogen - tog han ansvar för sin familj. Han hade älskat Eleonora och överlåtit det dagliga hushållet till henne, men han satte de ekonomiska ramarna. Av barnen förväntade han sig lydnad, flit och sparsamhet. Han hade ansvar för att de blev goda medborgare och att de fick förutsättningar för ett bra liv. Han accepterade inte att de ifrågasatte hans beslut.

Små barn vid den här tiden betraktades som ”oförnuftiga”. De vuxnas plikt var att leda barnen mot förnuftet för att ge dem goda möjligheter i samhället. En lyckad uppfostran hade som resultat *lydiga* barn. Det var därför viktigt att tidigt kuva deras vilja. Redan vid ettårsåldern ibland tidigare, användes skamvrå och kroppssaga - ris och råttning – för att få dem medgörliga.

I en dagboksanteckning den 11 maj 1849 skrev den 26-åriga Marie-Louise Forsell-Nycander som bodde i Stockholm och hade en tvåårig son; ”Min lilla Karl August bereder mig mången fröjdefull stund genom sitt gryende förstånd och ger dagen igenom ämnen till omväxling i mitt liv. Innerligt smärtar det mig att Bernt (Marie-Louises man, professor Nycander) så ofta anlitar riset för att böja hans sinne; med det lär, Gudnå's, vara nödvändigt, jag måste medge det, för att han ska bli en liten snäll gosse, och mig fattas det alldeles erforderlig fasthet och mod för att rätt aga honom. Det svider i hjärtat vid tanken att risets alla knoppar är avslagna – och det mot hans fina skinn!!”

Barnen i familjen Strindberg lämnade som vuxna olika uppgifter om agan i familjen. Den förekom och drabbade framför allt pojkarna. Kanske främst August som hade svårt att böja sig för auktoriteter. Att lydnad var viktigt framgår av sommarbrev från Axel och Oscar. De avslutade sina brev till föräldrarna ”Mammas *lydige* Axel” och ”Pappas *lydige* Oscar”.

Via det fjärde budordet fick barn lära sig att de hade plikter mot sina föräldrar; ”Hedra din fader och din moder, för att det må gå dig väl och du må länge leva i ditt land”. Katekesen förtydligade budet; ”Vi skall frukta och älska Gud, så att vi inte föraktar eller förargar våra föräldrar och våra herrar, utan håller dem i vördnad, tjänar dem, lyder dem, älskar dem och har dem för våra ögon”. Den lutherska kyrkan och Gudstron var närvarande i familjen Strindbergs vardag. I hemmet turades barnen om att läsa bordsbön. De läste även morgon- och aftonbön och besökte tillsammans med föräldrarna söndagarnas Gudstjänster.

Carl Oscar gav i ett brev till sonen Oscar i Paris i september 1861 ”råd från ett faderligt hjärta till en älskad son”; ”Det enda och säkra rättesnöre en yngling har att rätta sig efter och stödja sig med, sedan föräldravården inte mera leder honom, är *Gudsfruktan*. Glöm inte min Oscar att var afton och morgon läsa dina böner och befalla dig i Guds hand, samt be honom föra dig på den rätta vägen. Om du tryggar dig till Gud så var säker på att det går dig väl.”. Han uppmanade sonen att sköta studierna, öva på fiolen och uppträda väl. Samtidigt förklarade han hur mycket han saknade och längtade efter honom. Han inledde brevet med ”Min käre snälle Oscar”.

När Emilia blev hustru, mamma och husmor i den stora familjen, skulle hon leva upp till Carl Oscars förväntningar, visa omsorg om och fostra barnen och uppfylla en borgerlig husmors ansvar för hushåll och tjänstefolk. I detta ingick daglig organisering av en mängd göromål, till exempel inköp, råvaruberedning, bakning, matlagning, disk, vattenhämtning, eldning, städning, tvätt, sömnad och lappning. Småflickorna skulle skolas i hushåll och uppförande.

De yngre pojkarna skulle övervakas för ett sedligt och ansvarsfullt leverne. Förtjänster och felaktiga beteenden skulle rapporteras till Carl Oscar.

Emilia fick en ny maktposition och större ansvar i familjen. Hon blev en mellanhand mellan hufvudern på den ena sidan och barnen och tjänstefolket på den andra.

Två nya pigor hade anställts, Margareta Petersson, 30 år, och Karna Mårtensdotter, 22 år.

Emilia tog del i anställningen. Valet av pigor ingick vanligtvis i hushållens uppgifter.

Förhållandet mellan hufvud och tjänstefolk reglerades enligt 1833 års tjänstehjonsstadga.

Tjänstehjonet skulle vara ”gudfruktigt, troget, flitigt, lydigt, nyktert och sedligt och inte undandra sig arbete och sysslor som hufvud skäligen föresatte”. Om tjänstehjonet var ”försumligt, motsträvt eller oordentligt och inte lät sig rättas, eller visade sig otroget, okunnigt eller eljest odugligt i tjänsten, kunde det skiljas därifrån med förlust av hela lönen och erhålla sådant betyg det förtjänat”. De anställdes på årskontrakt, vanligtvis i oktober eller november.

I bostaden på Norrtullsgatan levde familjen och tjänstefolket fysiskt nära varandra. De var tolv personer i bostaden. Pigorna och kanske även drängen sov där, pigorna troligtvis i kökets fällbänk. Samtidigt rådde dåtidens sociala distans mellan ”herrskep och tjänstefolk”. För Emilia blev det viktigt att etablera sin roll som hufvud. Hon behövde auktoritet för att hantera det stora hushållet och den sparsamhet som var ett måste efter ett år med ekonomiskt underskott. Att hon själv nyligen varit tjänstehjon, att hon var ung och kunde betraktas som en uppkomling var aber i hennes förhållande till pigor och andra vars tjänster hushållet var beroende av. Hon måste parera deras försök att ifrågasätta henne. I förhållandet till drängen Johansson måste hon vinna en ömsesidig respekt. Han hade funnits hos familjen i sju år och hade nära kontakt med Carl Oscar. Hans arbetsuppgifter fanns i hemmet – vattenhämtning, vedarbete och hästskötsel – men han skötte även transporter och hade förmodligen arbete i Riddarholmens hamn i anslutning till Carl Oscars kommission.

När Emilia blev ”mamma” i familjen var Axel i arbete sedan mer än ett år, Oscar hade just börjat i faderns företag och August som var 14 år gick i gymnasiet. De var unga män. August antydde i ”Tjänstekvinnans son” att de två äldre bröderna ”häftigt men oskyldigt tillbett mamsell” innan giftermålet. Emilia var 22 år. Ett mor-och-son-förhållande mellan henne och ynglingarna var inte möjligt, men hon skulle upprätthålla en av Carl Oscar förväntad ordning i hemmet under dennes långa arbetsdagar. Då måste pojkarna acceptera att underordna sig hennes beslut. Oscar klarade det. Hans dagar var upptagna av ångbåtskommissionen på Riddarholmen, där han börjat inskolning för att på sikt ta över företagets skötsel.

Det är möjligt att Axel efter giftermålet misstrodde Emilia. I en dikt till tärnorna på bröllopsdagen skrev han;

Den moder ni mistat, som hän från er gick
ersätts i kväll av en annan
Bli hon er en moder så vårdande huld
Må hon stödjande stå vid er sida
Ägna hon er den kärlek som ej köpes med guld
som är för ren att (av) beräkning lida
Sådan är min önskan, hjärtlig och varm

Flera år senare skrev han till sin syster Anna;

Men när, o ve, vi skildes
och mor togs från vår krets,
all glädje då förspilldes
ty väldet togs av "plebs"
Omstörtat fadershuset
blev av en kvinnas nyck,
och friden gick i gruset
och blev i ofrid bytt

Trodde Axel att Emilia snärjt Carl Oscar och att hon gjort det för att stiga i status? Trodde han att hon var orsak till framtida osämja inom familjen? Dikterna väcker den tanken.

August hade svårt att acceptera Emilias nya roll. Som husmamsell hade han i brev till Oscar betecknat henne som "ung och trevlig" och "mycket snäll mot de små", men i "Tjänstekvinnans son" skrev han tjugo år senare att "styvmodern var vänlig mot sin man, hård mot styvbarnen, stod på tå för husvärden, var högfärdig mot pigorna och neg för prästen". I sin fortsatta diktning kom han att svartmåla henne än mer. Axel och August saknade modern Eleonora. Att Emilia ersatt henne vid faderns sida var svårt för dem att fördrå. Olles och flickornas band till Eleonora var inte lika starka som de äldre pojkarnas och de var sedan ett år vana att dela dagarna med Emilia, men de hade sett henne som husmamsell, en tjänstekvinna, inte en mor. Nu skulle de tilltala henne "mamma".

August Strindberg 1863

I boken "Systrarna berätta", som kom ut på 1920-talet, förklarar två av systrarna att den unga Emilia skötte hemmet med ordning och omtanke men att hennes stela sätt gjorde det svårt att vinna barnens förtroende. Med August lyckades hon aldrig komma på förtrolig fot.

I "Tjänstekvinnans son" skrev August att "fadern levde upp i förhållandet med den unga kvinnan", och systrarna beskrev i sin bok en känsla av "att vägen till vår fars hjärta blev så gott som avskuren". De tycks mena att de förlorade både sin mor och sin forna far.

Förändringen i familjen medförde utan tvekan svårigheter för både barnen och Emilia.

Enligt systrarna Strindbergs bok var Emilia "strängt religiös med dragning åt pietismen".

Enligt August besökte hon Betlehemskyrkan vid Hötorget där Rosenius, ledaren för Evangeliska fosterlandsstiftelsen, predikade. Hon hade pietistskrifter i hemmet som hon diskuterade med Axel och August. Hon läste Gustaf Beskows "Reseminnen från Egypten, Sinai och Palestina". Valet av adjunkt Bernhard Wadström som vigselförrättare var ett tecken på hennes religiösa inriktning.

Systrarna skrev att Emilia var "strängt religiös", men August hade en annan uppfattning. Han menade att hon inte var konsekvent i sin Gudstro. "Hon gick på teatern och dansade gärna" och hon kunde föredra en båtutflykt framför söndagens Gudstjänst.

För borgerligheten i mitten av 1800-talet var den religiösa handlingen i många fall ett uttryck för deltagande i dåtidens gängse kultur, mer än ett personligt ställningstagande. Besöken hos de nya väckelsekyrkorna bottnade inte enbart i religiös omvändelse, utan även i nyfikenhet inför det nya. Väckelserörelsen betonade den enskilde individens förhållande till Gud, vilket låg i linje med individualismen i de liberala strömningar som attraherade

Emilia Charlotta Strindberg

borgerligheten. De nya tolkningarna av bibeln blev diskussionsämnen även för icke djupt troende. Carl Oscar höll sig utanför detta, men han accepterade att hustrun och barnen gjorde

egna religiösa val. Själv höll han sig till den lutherska statskyrkan och läste J O Wallins gamla predikningar.

August och Axel hade fått tag i den tyske pietisten Karl Kapffs skrift ”En ungdomsväns varning för ungdomens farligaste fiende”. I den varnade Kapff för förfärliga följder av syndig självbefläckelse (onani). Förlusten av sädesvätska kunde medföra att blodet tunnades ut med för tidig död eller vansinne som följd. Det var skrämmande läsning för den unge August.

Men även glädje fanns i huset på Norrtullsgatan. August hade många kamrater och i Lyceums gymnasium upplevde han en frihet han inte haft i tidigare skolor. Anna, som börjat i fru Lincks privatskola vid Trebackarlånggatan, kunde locka Carl Oscar att le och Emilia att skratta. Även Oscar var gladlynt. Emilias tre ”snälla och glada” systrar livade upp huset vid sina besök. Och den trogne gästen vid söndagens middagsbord, morbro Janne, var ett glädjeämne för hela familjen. Till nöjena hörde även att växla porträtt. Att i en bild kunna se en anhörig eller vän även när denne fanns på annan ort, var en fantastisk nyhet.

Familjemedlemmarna hade olika temperament men de förenades i musiken. Carl Oscar och Axel hanterade piano, Axel cello, Carl Oscar och Oscar fiol och Anna lärde sig piano och fiol. Carl Oscar hade ett omfattande notbibliotek. Det övades dagligen i huset. Axel undervisade småsystrarna. Carl Oscar bjöd in till musikaftnar på söndagskvällar. Han, Axel, Oscar och någon musikanter i vänkretsen framförde klassiska kvartetter inför åhörare. August deltog inte i dessa uppföranden, men han kunde spela gitarr och hade bra sångröst.

Det lästes i huset. Pojkarna fann litteratur i Carl Oscars bibliotek. Där fanns planschhäften, faktaböcker och romaner. Dessutom hade han tre dagstidningar. Familjen följde vad som hände i samtiden. Även Emilia läste, bland annat pietistskrifter som hon diskuterade med Axel. Annars var hennes dagar fyllda av arbete. Hon skulle visa att hon klarade husmorsrollen och i umgänget med Carl Oscars släkt och vänner den representativa hustrurollen. Tiden för egna nöjen blev knapp det första året som gift. Systrarnas och moderns besök glädde henne. Av modern fick hon råd och vid promenader med väninnor vädrade hon sina känslor.

Till våren och under sommaren flyttade familjen ut från trängseln inne i huset. När vädret tillät vistades de i trädgården omgiven av blomsterrabatter, krydd- och grönsaksodlingar, fruktträd, vita björkar, doftande häggar och fågelsång. Emilia kunde sitta ute med handarbete och övervaka småflickornas lek. Blev det varmt smet de in i bersåns skugga. Till kvällen gungade flera tillsammans i den stora ”hammocken”.

Oscar var Carl Oscars ”älsklingsbarn” och jämte musiken hans stora glädjeämne. Han var orolig för Axel, fann honom undfallande, och bekymrad över den bångstyrige August. Han

hörde av Emilia att Olle var duktig och ordentlig och tycktes nöjd med det. Han var engagerad i flickornas skötsel, rensade deras munnar från tandsten, såg till att de emellanåt blev kortklippta för att få tjockt hår och var mån om deras klädsel. Vid ett tillfälle köptes tyg som han valt och likadana klänningar syddes till alla tre. Så kom det sig att de tre små inför häpna blickar trippade nedför Drottninggatan i eldröda klänningar.

Elisabeth, Anna och Eleonora (Nora) Strindberg

Ångbåtskommission

Samma år som giftermålet revs Sundhetskollegiets hus vid Riddarholmshamnen och därmed Carl Oscars kontor. Den ökande ångbåtstrafiken krävde en större och bättre hamn och det tvärsående huset blockerade utbyggnaden. Carl Oscar flyttade kontoret till ett angränsande hus i hamnen. Och där började sonen Oscar arbeta som ”magasinbokhållare” i mars.

Carl Oscar startade ångbåtskommissionen 1842 då han av brodern övertog biljettförsäljningen för hjulångaren ”Samuel Owen”. Båten gick två gånger i veckan mellan Stockholm och Arboga. Färden i en riktning via Strängnäs tog 9 á 10 timmar.

1846 avvecklade Carl Oscar kryddkramhandeln, öppnade kontor i Sundhetskollegiets hus och ägnade sig helt åt ångbåtskommission. Ångbåtstrafiken på Mälaren var ännu begränsad.

Hjulångarna var svårnavigerade i hårt väder och svåra att lägga till med. De klarade inte isen och de var dyra i drift. Med propellerdriften förbättrades navigationsförmågan och fartygen blev billigare att bygga. Biljett- och fraktpriser blev överkomliga. Det blev lönsamt för bond- och herrgårdar kring Mälaren att anlita fartygen för transporter av varor till den växande huvudstaden istället för att frakta med egna småbåtar. Under 1860-talet växte ångbåtsflottan och fartygslinjerna på Mälaren, i skärgården och längs landets kuster blev allt fler.

Carl Oscar fick fler fartyg i sin kommission, som mest ett 40-tal. På uppdrag av fartygsägare och rederier sålde han biljetter och förmedlade varor. Hans ekonomi blev allt stabilare.

Riddarholmskajen i juni 1866. I det stora huset till vänster bakom ångbåtarna hade Carl Oscar Strindberg sitt kontor.

Under våren, sommaren och hösten var arbetsdagarna i hamnen långa för Carl Oscar, Oscar och bokhållare Johan Eriksson. Johan som var 18 år hade arbetat hos Carl Oscar i två år. Han bodde på Södermalm men var en återkommande gäst i det Strindbergska hemmet på andra sidan staden. Han och Axel var jämngamla och blev vänner.

Det nya familjelivet blir vardag

Så gick det första året för Emilia som husmor i familjen Strindberg. August, Olle och flickorna stannade hemma under sommaren. Bortsett från de två minste flickorna fick de alla hjälpa till i hemmet, något August beklagade sig över. Att gå ärenden, vakta småsyskon, rykta hästen, hålla rent i stallen och köra fadern till och från arbetet var inte enligt hans vilja. För Anna var arbetet i hemmet en del av uppfostran. Hon skulle successivt förvärva husmoderns sysslor, basen för hennes identitet som kvinna och hustru. Om hon dessutom lärde sig bra umgängesvanor och skaffade lagom med utbildning ökade hennes gångbarhet på den borgerliga äktenskapsmarknaden. Pojkarnas fostran och utbildning var däremot riktad mot färdigheter och moralisk beredskap inför kommande befattningar utanför hemmet.

Carl Oscar insåg att August hade "läshuvud". Följaktligen kom han att bekostas gymnasiestudier. Senare i livet beklagade sig August över såväl styvmodern orättvisa som faderns försök att "krossa" honom, men i "Nemesis divina" uppgav han även "att fadern tidigt insåg vartåt sonens begåvning lutade, så att denne slapp nöta ut krafter på för honom motbjudande banor". Han fick gå på Lyceum och Lyceum var enligt August "en fristad", där "eleverna tillmättes människovärde" och "behandlades som individer var och en efter sitt skaplygne".

Olles skolgång på Lyceum avslutades under hösten.

Skolgång efter Lyceum och före vistelse hos Winters i Rasbokil???

Olle hade ett praktiskt handlag och ett gryende intresse för lantbruk och trädgårdsodling, ett intresse han delade med fadern. Förmodligen släntrade han under sommaren i trädgårdsdrängen Gustafssons hasor. Gustafsson, som var anställd av hyresvärden, skötte odlingarna vid huset.

Axel vantrivdes under långa arbetsdagar hos grosshandlare Hansen. Musiken var hans tröst. Det blev november och båda pigorna anställdes för ytterligare ett år. Emilia var nöjd med dem och de accepterade henne. Att byta piga hörde annars till vanligheten hos familjen Strindberg. Till jul dansades det i huset. Carl Oscar blev sittande. Han hade åter besvär med bensår, men han kunde glädjas åt musiken och julsångerna. Denna jul fanns Emilias föräldrar i salen och hennes tre systrar och lillebror sjöng och dansade. Säkert var morbror Janne med och kanske bokhållare Eriksson liksom pigorna och drängen Johansson, men inte "faster Lisette". Hon markerade alltjämt mot det nya giftet.

Den 25 maj 1864 födde Emilia en son. Han döptes den 12 juni av prästen Lagerberg och fick namnen Emil och Zacharias. Zacharias hette Carl Oscars far, men pojken kom att kallas Emil. Efter födseln fick Emilia hjälp i hemmet av sin 21-åriga syster Ida. Hon blev kvar i tolv år. 1870-76 var hon mantalsskriven hos familjen. Flickorna kallade henne "tant Ida".

Systemen blev de kommande åren ett viktigt stöd för Emilia, både praktiskt och känslomässigt. De två kände varandra väl. De hade redan som unga hjälpts åt i hemmet. Där fanns ingen piga. Som de äldsta döttrarna blev det därför deras uppgift att bistå mor Emma.

Nu kunde de turas om att se efter hushållet och passa spädbarnet och småflickor. Emilia blev mindre låst till hemmet.

Emil Zacharias Strindberg

Carl Oscar var nyfiken och följde den tekniska utvecklingen. När Emilia önskade en nymodighet, en symaskin, införskaffade han en som hade både över- och undertråd. Han förstod att maskinen var tidsbesparande och underlättade kvinnornas arbete. 1856 hade Singer i USA lanserat den första symaskinen för hemmabruk. I Europa öppnade den första symaskinsfabriken 1863 och året därpå stod en symaskin i det Strindbergska hemmet.

Fastigheten på Norrtullsgatan 14 köptes av slaktarmästare Gustaf Heijkorn, som anlade ett slakteri på tomten. I oktober flyttade familjen till en närliggande fastigheten på Norrtullsgatan 12. Stenhuset hade tre våningar och innehöll två stora lägenheter och några mindre. Carl Oscar hyrde en av de större lägenheterna för 500 riksdaler och dessutom en odlingslott i trädgården. Enligt döttrarna var huset mörkt och dystert. Det första året bodde familjen på bottenplanet, sedan flyttade man upp en trappa. Huset ägdes av lärftkramhandlare Kihlman som hade tygaffär på Malmtorgsgatan. Han bodde i huset tillsammans med sin hustru och två döttrar som var i samma ålder som Strindbergs. Omsättningen av hyresgäster var stor. Tillvaron blev mer anonym och mindre gemytlig än i det förra huset.

Gustaf Heijkorn, som köpt Norrlandsgatan 14, var jämngammal med Carl Oscar. De två blev bekanta och familjerna började umgås. Gustaf var storväxt och hade alltid sällskap av en hund. Han hade flera döttrar. En av dem, Edla, var 26 år då familjen Heijkorn flyttade in. Hon kom att bli betydelsefull för August och hans tre systrar.

Edla Heijkorn

Edla var kunskapsrik, spirituell, talade flytande franska, hade en påtaglig konversationstalang, omgavs av herrar, rökte och snusade. Enligt systrarna var hon något raljant och samtidigt vemodig. De såg upp till henne. Det gjorde även Emilias syster Ida, men inte Emilia enligt August.

Edla öppnade skola för flickor i hemmet. Hon hade åtta till tio elever, bland dem systrarna Strindberg som lämnat fru Lincks skola på Trebackarlånggatan. De gick hos Edla till hösten 1871 då hon gifte sig med sjökapten Frans Kramer.

Med folkskolestadgan 1842 infördes skolplikt. Alla barn skulle gå i skola, men det dröjde ett par årtionden innan så blev fallet. Fattigföräldrar och bönder behöll sina barn i arbete. Många inom

Stockholms borgerskap fann församlingarnas nya folkskolor dåliga och anlidade informatorer, guvernanter eller privata skolor med moderna undervisningsmetoder. Sådan fanns det gott om vid den här tiden. Allt från små skolor i enskilda hem, likt Edlas, till större skolor med ett hundratal elever, likt den Schückska skolan på Drottninggatan.

Systrarna Strindberg trivdes hos Edla. Att eleverna var så få och att de umgicks med Edla även utanför skoltid innebar att hon hade god kunskap om deras förmågor och kunde anpassa undervisningen. Via Edla, skolan och nya kamrater vidgades flickornas värld. De var nu så stora, främst Anna, att de kunde börja upptäcka kvarterets omgivning och umgås med andra flickor utanför hemmet.

August talade franska med Edla och hon rättade hans franska krior. Han skrev brev till henne, brev som Ida förmedlade. Liksom August brottades Edla med pietismens stränga bibeltolkningar, rädslan för ett felaktigt leverne och ett hotande helvetet. Både två besvärades av tvivel. För den 16-årige ynglingen innebar dialogen med Edla som vuxen och uppskattad kvinna ett erkännande av den egna förmågan, något han eftersträvade men inte upplevde i relationen med fadern eller Emilia. Vintern och våren läste han för konfirmation. Han tyckte inte om att blandas med underklassens barn och åter hamna i en auktoritär undervisningssituation. Han hade svårt för pastor Flyborgs ”svavelläror”. I april 1865 konfirmerades han i Adolf Fredriks kyrka.

Under det påföljande året tog han sig gradvis ur pietismens skrämmande grepp. Befrielsen kom efter läsning av bland andra Theodore Parker, som kritiserade den dogmatiska tolkning av bibeln och istället framhöll Jesus som en moralisk förebild och hävdade människans möjligheter till utveckling i etiskt avseende. Betydelsefullt blev även mötet med teknologen Bergström, en av Edlas vänner, som varit ”läsare” men funnit frid efter att ha anammat Parkers uppfattning.

Även Axel fann befrielse i Parkers skrifter. Emilia, som diskuterade bibeltolkningar med Axel men inte klarade tvister med August, förblev länge ”läsare”. När den nya Blasieholmskyrkan invigdes 1867, tog hon med sig flickorna dit och lyssnade till pastor Beskow. Det är möjligt att dessa kyrkobesök även var ett avsiktligt umgängesval för Emilia, en möjlighet att få ingå i en bekantskapskrets utanför hemmet och utan Carl Oscars dominanta närvaro. Han besökte bara statskyrkan.

Emilias arbetsdagar var långa. Under ångbåtssäsongen, dvs då inga isar låg, gick Carl Oscar och Oscar upp tidigt. Båtarna på Mälartraden avgick tidigt på morgon och återkom på kvällen. Pigorna och drängen steg upp först. Eld skulle tändas i kakelugnarna för morgonvärme. När frukosten för far och son förbereddes var Emilia med. När drängen körde de två till Riddarholmshamnen blev det dags för skolbarnen och Axel att kliva upp. Även de skulle ha något i skrovet innan de lämnade hemmet. Sedan följde de gängse sysslorna i hemmet; inköp på torgen och i olika specialbodas, matberedning, städning, diskning, sömnad och annat. Lilla Emil krävde sin tid. Med hans födsel och Idas ankomst hade de blivit elva personer i familjen. Att ha pigor, dräng och Idas hjälp och sällskap innebar en stor lättnad för Emilia. Hon hade två pigor till och med 1867 och därefter en. Mary Pettersson var hos henne i fem år. Drängen Johansson dog i lungsot i november 1867. Han var då 42 år och hade tjänat hos Carl Oscar i tolv år.

Vid tvåtiden åt man middag. Carl Oscar och Oscar kom hem om arbetet tillät det. Innan man åt bad man bordsbön. Nora var kinkig på maten, åt inte allt, men blev inte heller tvingad att göra det. Efter skoldagens slut var det dags för läxläsning och musikövningar. Flickorna lärde sig spela piano, Anna även fiol. Hon var duktig och fick hjälp av Axel. När Carl Oscar och Oscar kom hem från Riddarholmshamnen var det dags för ett lättare kvällsmål och en stunds familjeumgänge innan familj och tjänstefolk kröp till sängs, fjorton personer.

Emilia hade även tid för nöjen. Hon läste. Hon träffade sina systrar och några väninnor.

August har nämnt en väninna som hette Mari Svensson och var sömmerska åt en av dåtidens stora skådespelerskor, Elise Hwasser.

Emilia och Carl Oscar besökte konserter, teatrar och diverse soaréer. Det fanns mycket att välja på; musik på Musikaliska akademien och De la Croixs salong, opera på Stora Teatern, stort skådespeleri på Dramaten och lustfyllda spektakel på bland annat Södra teatern och Djurgårdsteatern. På Mothanders teater uppträdde den Lannerska baletten. Det hände även att Carl Oscar och Emilia besökte baler där hon kunde dansa. På söndagar efter gudstjänsten strosade hon liksom tusentals andra Stockholmare på stan, stötte på bekanta och småpratade. Vid söndagsmiddagen hade man ofta besök i hemmet. Efteråt sjöng man och framförde klassisk musik.

1865 fick Axel frossa (malaria) en sjukdom han kom att besväras av flera år framöver. Han medicinerade med kinin. Emilia fick scharlakansfeber, en epidemisk barnsjukdom som även drabbade vuxna ofta med svåra biverkningar och dödlig utgång. Hon blev mycket sjuk och vistades en månad på Mörkö för rehabilitering. I slutet av juli kunde hon glädja sig åt en resa till farbror Holstensson på Hellerstads säteri strax söder om Söderköping.

Mer om resan! Axels brev och August positiva angivelser! Farbroderns betydelse för Emilias far och dennes status!

1866 blev Axel 21 år och myndig. Han bodde kvar i hemmet men bokfördes separat i mantalslängden. Han arbetade som notarie vid Stockholms assistans och auktionsverk, en dyster arbetsplats där han liksom på sin förra arbetsplats vantrivdes. Musiken var hans stora intresse. Han fortsatte öva, spelade cello i klassiska kvartetter och hade många pianoelever. Till hans glädje köpte Carl Oscar ett nytt fortepiano för 700 riksdaler, en ansevärd summa. Axel umgicks med Eriksson, Carl Oscars bokhållare. De var jämngamla och gjorde bland annat resor till Visby och Göteborg tillsammans.

1866 gick Axel och August in i skarpskytterörelsen. Det var en folkrörelse initierad av män som fann det svenska försvaret undermåligt och ivrade för allmän värnplikt. Skarpskyttarna övade gevärsskytte på Ladugårdsgärde. De klädde sig i uniform paraderade och hade egen musikkår.

I april 1867 flyttade familjen tillbaka till Norrtullsgatan 14. Heijkorn blev nu deras värd. För flera av barnen var det som att återvända hem. De trivdes i huset och i trädgården. Det här året skaffade Carl Oscar ännu en nymodighet, en fotogenlampa. Den osade något men gav ett förhållandevis starkt sken och dess ljusstyrka kunde regleras. Inköpet noterade han i sin dagbok. Där antecknade han även med stolthet att han bjudits på middag hemma hos A O Wallenberg, en av hans förebilder.

Fotogenlampa

I maj tog August studenten och i september for han till universitetet i Uppsala ”för att ta graden”. Han delade logi med skolkamraten från Lyceum, August Strömbäck. Efter åtta dagar skrev han hem till ”Kära Pappa”. Han berättade om mat- och inskrivningskostnaderna och om en dyr fest ”där viner och champagne flödade”. Han undertecknade brevet med ”Pappas tillgivne August” och bifogade ”många hälsningar till Mamma och syskonen”. I slutet av hösten återvände hem.

I november dog den 42-årige drängen Lars Johansson. Han arbetade för Carl Oscar i 12 år.

1868 utvidgade Carl Oscar verksamheten. Han övertog båtar från en kommissionär som gått i konkurs och betjänade under året 41 båtar. För att klara arbetsbelastningen på kontoret tog han tillfällig **hjälp av Emilias 20-åriga syster Hilda (jfr med Carl Oscars dagbok)**. Vid den här tiden var det mycket ovanligt med kvinnor i kontorsarbete. Den 56-årige Carl Oscar omgav sig av unga människor. Förutom **Hilda** även bokhållare Eriksson, 23 år, och sonen Oscar, 21 år. Den nu myndige Oscar skrevs som bokhållare i mantalslängden.

Vintern var kall. Is låg i Mälaren ännu i mitten av april. I början av mars, innan ångbåtssäsongen på Mälaren kom igång, besökte hela familjen Stora teatern vid Gustaf Adolfs torg. De såg Trollflöjten. Även August var med. Han arbetade för tillfället som lärare på Klara folkskola

Artikel i DN den 14 april 1868

och skulle till våren bli informator för två flickor hos dr Sandahl och till hösten för två pojkar hos dr Lamm. Hans besök i hemmet blev färre, vilket innebar färre dispyter för Emilia. Under året dog Carl Oscars mångåriga vän C W Berglund, Axel tog cellolektioner hos hovkapellisten Book.

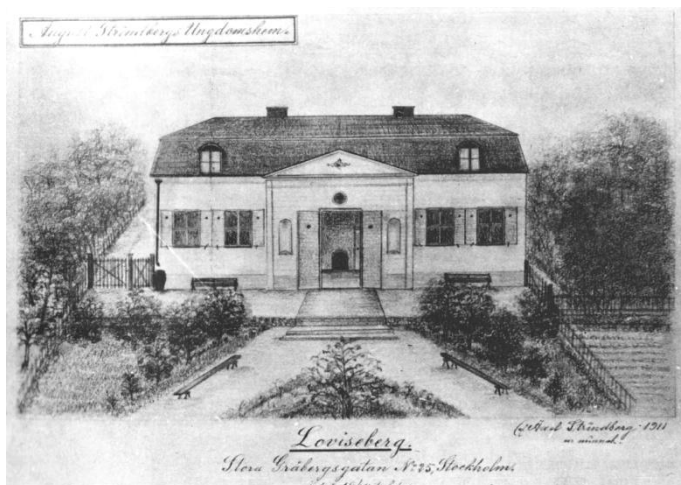
Göta kanal vid Vänerns inlopp 1872

Emilia och Carl Oscar for med båt via Södertälje-, Göta- och Trollhätte kanal till Göteborg och åter, ett par veckors vacker resa längs ”Sverige blå band”, en tids tvåsamhet för Emilia och Carl Oscar och en upptäcktsresa för Emilia. System Ida tog hand om barnen och Oscar och bokhållare Ericsson skötte firman.

Barnen växer, några lämnar hemmet

I april 1869 flyttade familjen till Loviseberg på Stora Gråbergsgatan 25. Gatan var en landsväg med diken på ömse sidor. Huset ägdes av kapten Olsson och låg i ett område med få byggnader mellan nuvarande Odenplan och Sabbatsbergs sjukhus. Bakom Loviseberg öppnade sig stora tobaksland och på bergknallen intill stod två väderkvarnar.

Carl Oscar hyrde sju rum i huvudbyggnadens bottenvåning, och två på vinden. Han betalar 500 riksdaler i årshyra. August liknade huvudbyggnaden vid en prästgård omgiven av en stor trädgård. Axel tecknade den ur sitt minne. Enligt systrarna fanns en stor gårdsplan med planterad rundel framför huset

Loviseberg, minnesteckning av Axel Strindberg

och på ena sidan om huset en väl inhägnad fruktträdgård, på den andra en liten park med en damm. I parken växte en jasminhäck, som bildade en berså där systrarna, tant Ida och Emilia vackra sommarkvällen satt i skuggan med handarbete och bokläsning. Vintertid höll familjen till i den präktiga förstugan på nedre botten vars väggar var målade med fruktbehängde träd. Axel och Oscar sov i vindsrummen. Likaså August när han var hemma.

Likt många andra stockholmare gick Emilia, Ida och flickorna till det intilliggande Sabbatsberg och drack brunnsvatten för bättre hälsa. Men det fanns fler skäl för besöken; umgänge och sociala kontakter. De deltog i program som innehöll såväl brunnsskickning som promenader och samtal och ibland även lekar och måltider.

Familjen stannade på Loviseberg i två och ett halvt år, en tid som systrarna betecknade som förhållandevis lugn. Carl Oscar anställde en ny dräng, den 27-årige Gustaf Larsson. Han blev kvar i ett par år. Emilia hade hädanefter bara en piga till sin hjälp, men systemen Ida blev kvar hos familjen. Första hösten började äldsta dottern Anna på Musikaliska Akademiens förberedande avdelning. Under fem terminer kom hon att öva fiol och studera harmonilära. Det gick bra. Den sista terminen fortsatte hon med studier i organistklassen. Klassen omfattade sex terminer inriktade på piano, orgel och sång.

Olle som fyllt 14 år flyttade till familjen Winter på Edeby säteri strax norr om Uppsala. Han skulle praktisera för framtida lant- eller trädgårdsarbete. Emil Winter, som var Carl Oscars

gudson, arrenderade säteriet. Emils far, konditor Gabriel Winter, och hans fru Sophia var nära vänner till Carl Oscar på 1840-talet. När Gabriel Winter dog blev Carl Oscar in som stöd för den faderlösa familjen. Änkan Winter blev fadder för Olle och hennes dotter fadder för Carl Oscars dotter Anna. Familjerna Strindberg och Winter fortsatte umgås under många år. Axel avhöll sig från köttätande hela 1869. Idén till det fick han från vännen Leopold Lippmanson som var vegetarian. De två arbetade på Skandinaviska Kreditaktiebolaget, där Axel fått anställning som bankman med en årslön á 1000 riksdaler efter hjälp av Leopolds far. Han blev kvar på Kreditaktiebolaget i 14 år trots att han snart återigen fick problem med arbetskollegor. Axel och Leopold umgicks i det kotteri som träffades i Röda rummet, där även August dök upp. Man diskuterade livet och konsten och festade. Axel tog intryck av filosofer som Emerson och Parker. Deras tankar om individens rätt till fri utveckling med egna val och förmåga att odla det goda var befriande. Likaså deras utsagor om ett förnuft som inbegrep känsla och samvete och om en kyrka med en förlåtande Gud. Men musiken var hans verkligt stora livskälla! Våren 1869 hörde han den ryska pianisten Anton Rubenstein på Stora teatern, en upplevelse som han betecknade som ”Oförgätlig! Lärorik! Idealistisk!”.

August tenderade i kemi i Uppsala under våren, underkändes och skrinlade planer på att bli läkare. Till hösten staterade han på Dramaten. Tanken var att bli skådespelare, men han underkändes vid inträdesprovet till Stora teatern. Carl Oscar var bekymrad. Han undrade vad det skulle bli av sonen, såg helst att han slutförde studierna och snart kom i arbete. August blev myndig i januari 1870 och begärde att få ut sitt modersarv. Carl Oscar betalade ovilligt. August återupptog studierna i Uppsala. Samtidigt inledde han sitt författarskap. Under sommaren bodde han en tid hemma hos familjen. När han sedan återvände till Uppsala för fortsatta studier stod Carl Oscar för höstens logikostnader, men förhållandet mellan de två var kärvt. Enligt systrarna kunde samtal mellan de två bli hätska.

Den 13 september hade Dramaten premiär på Augusts ”I Rom”, en enaktare på vers. Carl Oscar och Emilia satt med vid premiären. Stycket uppfördes elva gånger.

Under första halvåret 1871 bodde August hemma. I februari skrev han brev till sin kusin kallad Occa. Det gällde Occas syster Maria, som var konsertpianist. Hon skulle ha gift sig under hösten 1870, men bröllopet flyttades fram. Augusts syster Annas förhoppning var att få bli brudtärna, men när bröllopet fastställdes till februari fick hon ingen inbjudan.

August skriver; ... Anna sparade vad hon förtjänade på lektioner och köpte sig en klänning – nu blev hon icke tärna – Eh bien! – det förundrar heller ingen då Maria (*som ska gifta sig*) har så många intimare – men hon blev icke ens bjuden – nåja – hon är bara barnet – riktigt nog –

men så mycket kvinna ändå, att en felslagen förhoppning om ett nöje tar henne djupare än en förödmjukelse – vidare: - saken är för mig obehaglig som bagatell betraktad - när bjudningsbrevet kom – säger Gubben (*Augusts far*) – ”Anna blev inte bjuden” – jag svarar – ”troligen emedan hon blev nekad som tärna på Occas bröllop” – Gubben – ”Då hade hon inga kläder” – Jag: ”Hur ska de kunna veta det?” - ”Hon kan väl bli bjuden ändå – hon fyller ju sexton år i år! det måste vara glömska!” – Jag: ”I så fall ska jag säga åt Occa” – ”Gubben – ”Ja gör det!” nå – jag sa åt Rosali – hon gav mig det svar jag först gav gubben – emellertid var jag övertygad om att så snart det kommit därhän – hon skulle bli bjuden (icke som tärna) – och det var inte att utan att jag gav henne förhoppningar nå! Hon gör sig i ordning – hon drömmer om att få för första gången i sitt liv få uppträda bland främmande i en habit som kunde tåla mönstring – hon talade icke om annat – vi skratta åt detta som barnsligheter – ack – i det fallet är ju kvinnan barn hela livet igenom ... Nu går hon och ängslas – Gubben är arg på mig som någonsin givit henne förhoppningar ehuru jag varnade henne för krossade illusioner – Nu ber jag Dig: - ställ saken till rätta - förskona mig från obehag – krossa ej flickans dröm om nöjet att få vara bland folk – verklighet ska dess förr beröva henne illusionen – bli inte ond på mig för att jag lägger mig i andras affärer – håna mig icke för att jag skrivit ett halvt ark om en skitsak – och låt ej detta papper komma för någons ögon – man skulle skratta åt mig ...

Under våren blev det allt kärvare mellan August och Carl Oscar. I juni hade August bestämt sig för att till hösten fortsätta studierna i Uppsala, men först vistas ett par månader på Kymmendö. I ett brev till Occa förklarar han; ”Beslutet är bra och till en del nödvändigt – kan jag ej uthärda i Uppsala – då – inackorderar jag mig i Stockholm var fan som helst, utom i hemmet – där gubben på fullt allvar vill föra mig under rubriken – barn. Märkvärdigt ändå att jag ska sakna detta hem när jag lämnar det för kanske alltid ja jag lider vid tanken att blott lämna det för två månader – blodet är ändock tjockare än vattnet och det finns då familjeband – åtminstone mellan syskon”.

Hur hanterade Emilia osämjan mellan Carl Oscar och August? Det var inte ett besvär som tillhörde hennes vardag, men det återkom då och då. Hon kände att August inte tyckte om henne och bemötte honom förmodligen med avoghet, kanske med kyla. Men det som ytterst avgjorde hennes förhållande till August var Carl Oscar. Han var familjens auktoritet. Han avgjorde vilka förhållningssätt som gällde för familjen. Och de gällde även Emilia. Carl Oscar ville henne väl och uppskattade hennes närvaro och skötsel av hemmet, men han förväntade sig att hon fanns till hands på det sätt han önskade och att hon godtog hans bedömningar när han fann dem viktiga. Detta var självklarheter för honom och det visste Emilia.

I sin bok ger systrarna ett exempel på Carl Oscar och Emilias beroende av varandra. Carl Oscar hyrde ett sommarnöje i Fittja i början av 1870-talet. Emilia, tant Ida, en piga, lilla Emil och systrarna for dit. Carl Oscar kom ut en dag och hälsade på. När han återvände tog han Emilia med sig. Han ville inte vara ensam i stan. Besöket blev hans enda vid sommarnöjet. Däremot fick systrarna, Emil och tant Ida besök av storebror Oscar nästan varje söndag, ofta med glatt sällskap. Oscar tyckte om sina systrar, men besöken var även något som Carl Oscar förväntade sig av honom, eftersom han själv inte for dit ut. Så Emilias förhållningssätt till August avgjordes med stor sannolikhet av deras inbördes relation, men även av relationen mellan Carl Oscar och August.

Under året 1871 tenderade August i flera ämnen, blev godkänd och en meriterad man. Samtidigt hade han ett berikande umgängesliv, skrev febrilt och brottades med en usel ekonomi. Den 16 oktober blev det premiär på ”Den fredlöse” och August fick stipendium av Karl XIV, ett prestigefullt och välbehövligt bidrag. I december publicerades hans pjäs ”Hermione”.

I mars 1871 fyllde Emilia 30 år och i augusti Carl Oscar 60 år. Trettio levnadsår skiljde dem. Han var dubbelt så gammal som henne, en åldersskillnad som blev påtaglig med Carl Oscars tilltagande ålderskrämpor.

Den 26-årige Axel flyttade hemifrån och Olle återvände till hösten för att under ett år gå på Slöjdskolan. Skolan låg på Mäster Samuelsgatan nära nuvarande Sergels torg. Den var statlig, inriktad på hantverk och industri med vetenskaplig och konstnärlig grund och hade omkring 1500 elever, mer än var tredje var flicka.

Utbildningen var treårig. Det första året innehöll förberedande ämnen som språk, skönskrift, bokföring, matematik, geometri och frihandsteckning. De två följande åren var yrkesinriktade.

Olle följde bara första årets kurs med förberedande ämnen. Hösten 1872 flyttade han till Ulriksdal för att i tre år gå som elev på Haga trädgårdsskola. Han hade då gångavstånd till familjens söndagsmiddagar. Efter ytterligare ett halvår som trädgårdselev, då på Lilla Katrineberg i Brännkyrka, lämnade han hösten 1875 Stockholm för Uppsala.

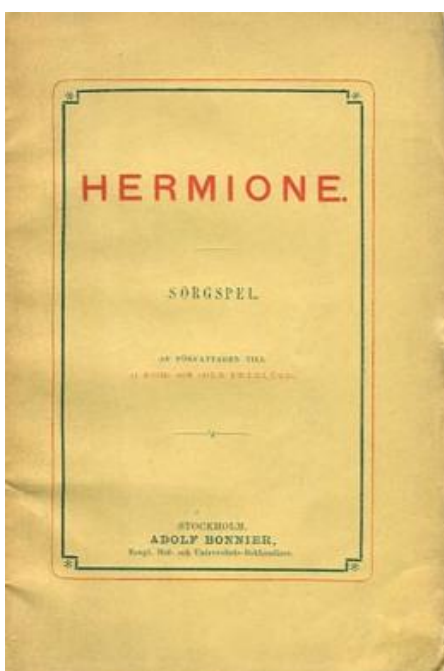
Olof Strindberg

I oktober 1871 återvände familjen till Norrtullsgatan 12, men bara för att stanna ett halvår. Edla Heijkorn vigdes med sjökapten Kramer och avslutade sin skolundervisning och därmed för en tid Elisabeths och Noras skolgång.

Carl Oscars unge bokhållare Eriksson dog i tuberkulos vid 26 års ålder. Trots sin unga ålder hade han arbetat för Carl Oscar i tio år och varit en ofta sedd gäst i hemmet. Axel sörjde honom. Han hade förlorat en vän. Carl Oscar anställde en ny bokhållare, Fredrik Åberg. Likaså anställdes en ny piga och en dalkulla från Orsa, Stina Andersdotter, däremot ingen dräng. I flera år framöver hade man en dalkulla.

Emilias föräldrar bodde kvar i kontorshuset vid Klara kyrka. Far Johan hade inte längre dubbla arbeten. Han arbetade enbart som vaktmästare på Generaltullstyrelsens huvudkontor vid Skeppsbron. Åldern hade tagit ut sin rätt. Han och mor Emma var 56 år. Lillebror Johan, som var så duktig i skolan och ämnad för gymnasiet, hade gått till sjöss. De två yngsta systrarna bodde kvar hemma. Emilia hade fortfarande god kontakt med föräldrar och syskon. Systrarna var ofta gäster hos familjen Strindberg.

Efter höstens litterära framgångar återvände August hem då släkten samlades för julfirande. Han möttes av Carl Oscars ilska. August hade inte varskott att han skulle komma. Det borde han ha gjort, enligt Carl Oscar. De två blev åter osams. I botten låg deras långvariga konflikt. Carl Oscar ansåg att sonen inte visade honom tillbördig respekt och förmodligen var han missnöjd med att August ännu inte slutfört studierna eller skaffat sig ett inkomstbringande arbete. August, som hade svårt att underordna sig faderns auktoritet, kände sig kränkt och sårad över att aldrig få faderns erkännande.

Efter julen undvek August hemmet. Anna försökte hålla kontakt med honom. De brevväxlade. När Carl Oscar upptäckte det, förbjöd han dottern att skriva till August. För en tid drabbade konflikten hela familjen. Alla måste hitta ett förhållningssätt till den. Under vintern talade man inte om August i Carl Oscars närvaro, men Oscar berättade i brev om brodern för sin förtrogna Maria Hedborg. Han skickade pjäsen Hermione till henne. Hon visste inte att August skrivit ännu en pjäs och trodde "att det måste bli något stort av honom". August befann sig då i Uppsala. I mars avbröt han studierna och valde att bli "litteratör".

I april 1872 flyttade familjen till Drottninggatan 87, ett stenhus invid hörnet av Drottninggatan och Trebackarlånggatan (numera Tegnérsgatan). Ett femtiotal personer bodde i fastigheten. Där fanns även gårdshus. En trappa upp i gathuset låg två paradvåningar. I den ena bodde Stockholms polismästare med familj och tjänstefolk och i den andra fröken von Knorring med justitierådet Degrés efterlämnade döttrar och tjänstefolk. Även vicevärden Nibelius och familjen Strindberg, som bodde på bottenvåningen, hade stora våningar, men Carl Oscars hyra á 720 riksdaler var bara hälften av paradvåningarnas. Flertalet personer i fastigheten bodde trångt i små bostäder. Många var inneboende och några arbetslösa. Familjen hade hamnat i kanten av stenstaden. Flickorna saknade en trädgård att vistas i. En ny piga och en ny dalkulla anställdes. Kullan Karin Larsdotter var 23 år, kom från Mora och blev kvar hos familjen i fem år. Carl Oscar anställde ytterligare ett biträde till kontoret på Riddarholmen. De blev fyra där nere; Carl Oscar, Oscar, Åberg och den nye Lidrén. Anna fortsatte i Musikaliska akademins organistklass. Hon var mycket duktig och premierades påföljande höst med plats i artistklassen för fiol. Dessutom gick hon i kyrkans läsgrupp och konfirmerades i maj 1872.

Olle avslutade studierna på Slöjdskolan och inledde till hösten trädgårdsmästarutbildning på Ulriksdal. Samtidigt började Elisabeth och Nora en treårig xylografiutbildning på Slöjdskolan. Liksom Olle gick de det första årets grundutbildning, men fortsatte sedan den tvååriga yrkesinriktade utbildningen till xylograf. Xylografi var den dominerande bildtryckstekniken för tidningar och böcker under andra delen av 1800-talet. Bilden skars ut med ett vasst verktyg i ett hårt ändträ, ett arbete som krävde gott handlag och stort tålamod.

Lilla Emil fyllde åtta år och var skolmogen (**Men var gick han i skola? Och när började han?**). Hemmet var dagligen fyllt av studier och musikövningar. Tant Ida bodde kvar. Även om tre av sönerna lämnade hemmet var många kvar i familjen, och till Emilias glädje hade man fortfarande många gäster vid söndagsmiddagarna. Då kom även de utflugna sönerna, även om det tog ett tag innan August återvände.

Familjerna Winter och Widell tillhörde de gäster som Emilia uppskattade. När de kom ned till Stockholm från Uppsala ville hon att de skulle besöka Strindbergs hem och gärna övernatta hos dem. Detta berättade Oscar i brev till sin förtrogna Maria Hedborg. Fru Maria Widell var född Winter och bror till Emil Winter. Marias man ägde Edeby säteri som Emil arrenderade. Sommaren 1872 besökte Emilia och döttrarna familjen Winter på Edeby. De for med ångbåt till Uppsala och därifrån i något som flickorna betecknade som "sjuglasvagn". De njöt av att i stället för att sitta i lägenheten på Drottninggatan få uppleva sommardagar på landet.

Samma sommar besökte Emilia och döttrarna även August och hans vänner ute på Kymmendö. De for med ångbåt till Dalarö och roddes därifrån över fjärdarna till Kymmendö. De var med om några dagars skärgårdsliv. I sin bok "Systrarna berätta" berättar de bland annat om en namnsdagsfest med kaffe, dopp och dans. Fyra unga män hyrde hos öns fiskarfamilj; en målare, August och två av hans Uppsalavänner. Den ene var Hugo von Philp som Anna några år senare gifte sig med. I sin bok beskriver döttrarna dessa resor som stora upplevelser. Det var de säkert även för Emilia.

Emilia, döttrarna och Emil

Från Norrmalm till Södermalm

I april 1873 blev det dags för flytt igen. Denna gång tvärs genom stan. Kläder, sängkläder, handdukar, gardiner, lampor, ljusstakar, böcker, speglar, eldskärmar, nattkärl, kaffepannor, kokkärl, porslin, koppar, glas, bestick och mycket annat för en stor familj packades i trälårar. På flyttdagen bars det ut och stuvades tillsammans med sängar, klädskap, linneskåp, skrivbord, fortepiano, chiffonjé, byråer, kommoder, matsalsmöbler, symaskin, sybord, spelbord, bokhyllor, tavlor, stolar, växter, madrasser och mattor på hästsläp och skakade sedan på ojämna gator tvärs genom stan. Väl framme lossades lasten, bars upp till den nya lägenheten, placerades ut och packades upp. För Emilia var det sjätte flytten på tio år med familjen Strindberg. Flyttarna ägde rum i april och oktober samtidigt som ångbåtssäsongen var i sitt inlednings- respektive avslutningsskede. Det blev med stor sannolikhet Emilias uppgift att se till att allt packades ned och packades upp rätt, att inget försvann och att bohag placerades och gardiner hängdes rätt i nya bostaden. Ida var ett stöd för henne. Flyttarna krävde ett stort arbete av tjänstefolk och män lejda från Stockholms bärargille. De varade tre till fyra dagar. Barnen hjälpte till vid packning och upplockning, framför allt de äldre. Den här gången gick flytten till Lilla Bastugatan 5 nära Söder Mälarstrand och Slussen. Familjens lägenhet låg två eller tre trappor upp och var en av de större i huset. Störst lägenhet hade grosshandlare Sandelin som dessutom ägde en stor fastighet i Frötuna socken. Strindberg betalade 850 kronor i hyra. Det gjorde även familjerna Elbe och Söderström. Herr Elbe var fabrikör och herr Söderström minuthandlare med butik på Hornsgatan och Västerlånggatan. Utöver dessa lägenheter fanns ett tiotal mindre i varierande storlek med såväl pensionerat hovfolk som tjänstemän och arbetare. De senare bodde troligtvis i vindslyorna. I gatuplanet fanns en liten brödbutik.

Familjen stannade på Bastugatan i tre år. Gångavståndet till kontoret på Riddarholmen var inte långt för Carl Oscar. Med roddmadam över Riddarfjärden gick färden fort. Antingen han gick eller blev rodd kunde han se den nya sammanbindningsbanans bro över Söderström. Med den knöts norra och västra stambanorna samman. Carl Oscar hade med intresse följt bygget. Emilia fick nära till Västerlånggatans butiker, till torghandeln på Kornhamnstorg och Munkbron och fiskhandeln vid Slussen, men ingen trädgård att kliva ut i under sommaren. Utanför porten löpte en gata mellan höga stenhus. I stället för fågelsång, färggranna växter och en sval berså att sitta i hörde hon träskors klapper och kärrors skrammel och möttes av stela husfasader när hon klev ut bland främlingar på den smutsiga kullerstensgatan.

Sammanbindningsbanan över Söderström. Där bakom Mariakvarteren.

När August efter sommaren på Kymmendö flyttade in till stan bodde han en tid hos familjen på Badstugatan, men han återvände snart till skärgården. Då för att arbeta som elev på telegrafstationen i Sandhamn. Praktiken blev kort. I december var han tillbaka i stan och bodde då hos Axel, som hyrde i Villa Diorama på Djurgården och hade en med en jämnårig hushållerska, Charlotta Johansson. Bröderna firade jul med familjen på Badstugatan. Charlotta födde en son utom äktenskapet. Axel var far. Föräldrarnas namn skrevs inte in i kyrkans dopbok, men August antecknades som ett av två dopvittnen. Året därpå gifte sig Axel och Charlotta. August fick anställning som extra ordinarie amanuens på Kungliga Biblioteket. Bröderna, även August enligt systemen Nora, var ofta söndagsgäster hos familjen på Söder. Med Axel, August och Olle utanför hemmet fanns mycket att berätta och prata om. Dessutom musicerade man och sjöng.

Elisabeth och Nora slutförde sin treåriga xylografiutbildning på Slöjdskolan våren 1875.

Samma år blev Anna klar efter sex års studier på Musikaliska Akademien. Hon var 20 och en mycket duktig musiker i artistklass. Ett halvår senare gifte hon sig med Augusts kamrat Hugo von Philp och blev hemmafru. Hugo var elva år äldre än Anna, filosofie kandidat och lärare i moderna språk på Stockholms Ateneum. Paret flyttade in i en stor våning på Regeringsgatan 60 och skaffade piga. Enligt mantalsuppgiften var Hugos årslön 2000 kronor och hyran 1500. En del av hyreskostnaden stod en inackorderad friherre Hermelin för, men levnadsvillkoren för paret blev inledningsvis kärva.

Emils skolgång?

I oktober 1874 anställde Emilia den 17-åriga pigan Ida Jonsson. Hon kom från arbete i Södertälje men var född i Lerum utanför Göteborg. Då hon skrevs in i Maria församling gav prästen henne omdömet ”med beröm godkänd” i kristendomskunskap, vilket var ovanligt för pigor som skrevs in vid samma tid. Unga Ida kom att bli kvar hos familjen så länge Carl Oscar levde, ett tecken på att hon uppskattades av honom och Emilia och att hon trivdes hos familjen. Byte av arbetsplats var annars vanligt för pigor vid den här tiden.

I december 1875 låg Carl Oscar sjuk i lunginflammation, då en dödlig sjukdom. Först på 1880-talet fann man att bakterier orsakade sjukdomen. Det dröjde till 1900-talet innan man kunde behandla sjukdomen med penicillin och antibiotika. Carl Oscar överlevde, men han var 64 år och insåg att han befann sig i livets slutskede. Mellan jul och nyår undertecknade han och Emilia ett inbördes testamente som Carl Oscar formulerat. Det innebar att om en av dem dog, skulle den som var kvar leva i orubbat bo och arvsskifte ske först när båda dött. Carl Oscar skrev testamentet med tanke på Emilia. Hon var bara 34 år och kunde ha många levnadsår kvar efter hans död.

När Emilia undertecknade skrev hon *Emilie* Strindberg. Det var hennes tilltalsnamn då. Ångfartygsbefälhavare Anton Kruse och styrman C W Åhman intygade att Carl Oscar och Emilia var vid sina sinnens fulla bruk när de undertecknade.

Carl Oscar formulerade testamentet så att en livränta han inbetalt under 1850-talet med tanke på barnen och var låsta i hemmet så länge Carl Oscar levde skulle låsas även under Emilias livstid och rätten tillfalla henne. Formuleringen och det faktum att August var det ända barnet som fått ut sin del av modersarvet kom att få konsekvenser för familjens sammanhållning det kommande året.

Carl Oscar planerade även överförandet av firman till sonen Oscar. Firmans skötsel och fortlevnad var mycket viktig för honom. Ångbåtskommissionen var hans livsverk. I över trettio år hade han skött den och sett den växa. Den hade varit och var fortfarande förutsättningen för den stora familjens vällevnad. Att Oscar skulle ta över firman blev tidigt klart för honom. Och hans beslut stod fast trots att Oscar inte var lyckosam i studierna. Han älskade sonen och såg förmodligen egenskaper hos honom som han bedömde lämpliga för ett övertagande. I tretton år, sedan hemkomsten från Paris, hade Oscar arbetat i kontoret och på Riddarholmskajen jämte fadern. Han hade lärt sig hur firman skulle skötas och skaffat sig en god förmåga att bemöta hantlangare, bokhållare, resenärer, kaptener, styrmän och redare. Under 1876 var det huvudsakligen sonen som skötte firman. Carl Oscar var sjuklig och blev långa tider kvar i hemmet, men han krävde rapporter från sonen som bodde kvar i hemmet.

Det var inte bara sjukdomen som tärde på Carl Oscar. Det blev allt tommare kring honom. De gamla vännerna Seippel, Nehssert, Roos, Pousette, Gestrin och Berglund hade lämnat jordelivet. Svägerskan Therese Strindberg hade nyligen dött. Hans syster Lisette Owen hade återtagit bekantskapen med honom, men hon var nästan åttio år. Han blev allt mer isolerad i hemmet och allt mer beroende av Emilia. Barnen talade ofta om honom som *gubben*. Emilia kallade de emellanåt *gumman*. Åldrades hon i förtid eller var beteckningen ett smeknamn? Hennes tid upptogs allt mer av att sköta den sjuke mannen, att passa upp på honom. Det satte spår i hennes sätt att vara. Vid 35 års ålder levde hon en åldrings liv. Carl Oscar uppskattade hennes närvaro, men såg också baksidor för henne i den. Han uppmanade Oscar och Axel att ta med Emilia på utfärder och till teatern. ”Hon behöver röra på sig”, sa han enligt Oscar och Oscar tog bland annat med henne på båtfärd till Härnösand.

Emilia Charlotta Strindberg

I april 1876 lämnade familjen Södermalm och återvände till Norrmalm. De kom till gamla hemtrakter, men det var trakter i förändring. Stenstaden växte. Nya hyreskasernen restes där träruckel stått och där trädgårdar och tobaksodlingar brett ut sig. De flyttade in på Drottninggatan 95 med fönster mot gatan och utsikt mot Observatoriet. På baksidan låg Pariserträdgården som arrenderades av trädgårdsmästare Morberg. Carl Oscar hyrde en odlingslott med några fruktträd och bärbuskar och anlätade en gumma för skötsel. På midsommarafton satt familjen där och såg unga män och kvinnor dra förbi på gatan på väg ut till kvällens dans och festande i Haga.

Fastigheten ägdes av grosshandlare Burmester som även bodde i huset. Där fanns fem hyresgäster utöver Strindberg. En av dem var den 70-åriga Charlotte Lilliestråle, en släkting till Ebba Lilliestråle som Emilia var mamsell hos innan hon anställdes hos familjen Strindberg.

Vid flytten skingrades delar av familjen. Carl Oscar, Emilia, Oscar, unge Emil, dottern Elisabeth, pigan Ida Jonsson och dalkullan Karin Larsdotter följde med, men Nora och Emilias syster Ida lämnade familjen. Enligt boken "Systrarna berättar" flyttade Nora till en prästgård. Troligtvis var det prästgården i Ärentuna. Där var fru Winters far kyrkoherde och familjen Winter bodde i Rasbokil strax intill. Enligt uppgift i ett av Oscars brev passade Olle på att besöka även Nora när han gjorde besök hos familjen Winter.

Ida var 33 år och hade levt med familjen Strindberg i tolv år, men familjeperioden var över. Barnen var vuxna, flertalet utflyttade och hushållet mindre. Det är möjligt att hon vistades hos familjen Winter under sommaren. Oscar skrev i ett brev att han hoppades att hon skulle trivas hos dem. Till hösten återvände hon till föräldrarna på Klara Västra kyrkogata 18.

När familjen Strindberg skaffade flyttintyg inför återfärden till Norrmalm gjorde prästen i Maria församling en bedömning av deras kristendomskunskap. Carl Oscar fick omdömet "berömlig" och döttrarna "med beröm godkänd" men Emilia endast "godkänd".

Carl Oscar var den som bäst kunde bibeln. Den var alltjämt en stöttepelare i hans tillvaro.

Oscars och Marias brevväxlar

”Min *innerligt älskade* Maria! Jag känner mig verkligen mycket lycklig att få börja mitt brev med dessa ord istället för som förut med Min *snälla* Maria”. Så inledde Oscar ett brev till Maria Hedborg den 30 april 1876. De två var förlovade, Oscar 28 år och Maria 23.

De hade känt varandra länge. Brev som Maria skrev till Oscar redan 1871 finns bevarade, även några från 1872-73. Från förlovning året 1876 finns ett femtiotal brev kvar.

Maria bodde vid förlovningen på gården Charlottenburg i Kungsör. Hennes far var död sedan tjugo år. Mor Eva dog i januari 1876. Efter hennes död flyttade Maria till brodern Gustaf i Kristinehamn, men vistades under sommaren i Härnösand hos brodern Fredrik, kallad Fritz. Fritz var styrman på ångfartyg som trafikerade linjen Stockholm-Härnösand och bekant med Oscar. Giftermål mellan Maria och Oscar var planerat till slutet av året.

De många breven under året är älskvärda, fyllda av ömhetsbevis och längtan, och innehåller många uppgifter om släkt, vänner, vardagsliv och förberedelse för det gemensamma boendet. Enligt systrarna var Oscar en glad person. Det intrycket ger även breven. Oscar tyckte om att umgås med folk. Han festade gärna, sjöng, gick på teater, gjorde utflykter, tuggade snus, men skötte också sin hälsa, badade regelbundet, varmbad när det var kallt ute och i Riddarfjärden när vädret tillät. Han skötte arbetet på kontoret på Riddarholmen plikttroget.

Den stora händelsen i hans liv 1876 var det förestående bröllopet. Han längtade att få flytta samman med Maria och strödde ömhetsbetygelser över henne. På kontoret hängde ett porträtt av henne så han kan se henne när han arbetade, och i hemmet fanns ett porträtt han pussade innan han kröp till sängs. Dessutom hade han en liten bild av henne i portmonnän.

Porträtt tillhörde ämnena i brevväxlingen under våren. Efter förlovningen hade de fotograferats tillsammans. Släkt och vänner önskade kopior på porträttet. De två gick igenom vilka som lovats porträtt. Bland dem fanns Emilias systrar. Maria hade träffat dem då hon besökte Stockholm. Oscar räknade ut hur många som skulle beställas och vad kostnaden blev. Det var dyrt att porträttera sig och beställa bildkopior.

Ett tecken på porträttens betydelse vid den här tiden var att Marias bror Fredrik även bad om ett porträtt av Emilia. Med porträtt i ett album eller uppställda på chiffonjén kunde man se och få en närhetskänsla till släkt och vänner som man annars bara såg och hörde då man möttes. Tiden mellan mötena kunde vara långa. Med porträtten kunde man även visa för andra vilka man hade anknytning till.

Många brev skrevs inom och mellan familjerna Strindberg och Hedborg detta år. När systrarna Elisabeth och Nora var borta från hemmet skrev de hem. Oscar blev orolig då Elisabeth inte hörde av sig på ett par veckor, och Nora var besviken på Oscar som inte hörde av sig tillräckligt ofta. Maria skrev till Elisabeth och Emilia, och hennes bror skrev till Oscar. Breven mellan Oscar och Maria liksom de presenter de skickade till varandra gick ofta med ångfartygen. Oscar bad fartygens kaptener och styrmän ta posten. Den ordinarie postgången var inte tillförlitlig och att betala för rekommenderade brev och paket var dyrt.

Under den isfria delen av året hade Oscar långa arbetsdagar i kontoret på Riddarholmen. Han gick upp före kl 7 på morgonen åt frukost och gick till arbetet. Han åt middag mellan kl 3 och 4 och arbetade sedan vidare till kl 8 eller 9 och kom sällan hem före kl 9. Han hade hjälp av kontorsbiträdena Berlin och Klingstedt och drängen Ståhl, men under 1876 sällan av sin sjuklige far. Kontoret låg med utsikt mot kajen där lasten lagrades och passagerare bordade ångfartygen. Oscar hade god kontakt med kaptener och styrmän. Han umgicks med dem även vid sidan om arbetet. I kommissionsarbetet informerade han och biträdena om restider, sålde biljetter och förmedlade varutransporter. Oscar skötte bokföringen. I brev till Maria beklagade han de många frågvisa kunderna och den tid den månatliga sammanställningen av bokföringen tog. Men han berättade också om nöjet i att träffa folk och att iakttä människomyllret och aktiviteterna på kajen.

På midsommardagen 1876 satt han ensam på kontoret. Han hade gett biträdena och drängen permission. På morgonen såg han att "icke mindre än 15 ångbåtar gick (på) lustresa". Han beskrev en kaj med "musik, folk, flaggning och spring och trängsel, flera tusen människor som skulle ut och roa sig". Lustresor på söndagar och helgdagar var för fartygsägare en viktig inkomstkälla vid sidan om de fasta traderna.

Dagen efter midsommardagen var en söndag. Då tog Oscar ledigt. I sällskap med Axel, dennes hustru Charlotte, systemen Elisabeth, unge Emil och Emilias syster Ebba gjorde han en utflykt till Drottningholm. Han ordnade gratis resa för alla. Med på resan var även kapten Norrman "som tog vin och sodavatten med sig. Vi gick upp i parken och slog oss ned i skuggan och skämtade till klockan halv tre, då vi skulle hem, men kom för sent (till båten).... Vi beslöt oss för att äta middag på värdshuset. Norrman bjöd på vin och champagne så stämningen blev animerad." Sällskapet missade även nästa båt och återvände först med kvällsbåten. "När vi kom till Stockholm måste vi ombord på Norrmans båt och supera, med ytterligare champagne - följden blev nattsöl." När Oscar skrev detta till Maria avslutade han brevet med att han önskade att hon varit med på utflykten.

Oscar trivdes med kaptenerna och styrmännen, och tydligen de med honom. En av dem, kapten Kruse, dinerade han med flera gånger under året. Tillsammans med familj och vänner besökte han gärna flera av stadens krogar, bland dem Operakällaren, Mosebacke, Hasselbacken, Strömsborg, Berns salonger och Blanche café.

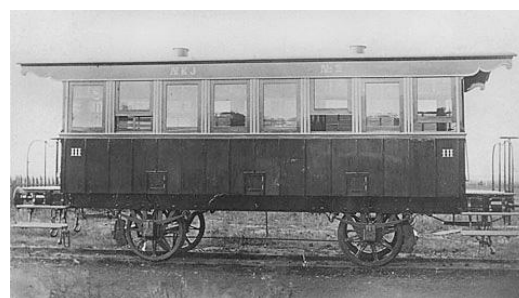
Kapten A F Kruse

Berns salonger

Oscar och familjen gick på teater. Bland annat såg Oscar "Jorden runt" med Nora och Emilias syster Ida. Axel och Olle såg Offenbachs operett "Sköna Helena" och Emilia, Elisabeth, Emil och Axels fru Charlotte besökte Lilla teatern för att se Hodells komedi "Andersson, Pettersson och Lundström". En stark upplevelse för Oscar var Kristina Nilssons gästspel i 'Hugenotterna' på Stora Theatern (Operan). Hennes agerande och sång berörde honom så att han fick tårar i ögonen.

Carl Oscar var fast med sina krämpor i bostaden, men övriga familjemedlemmar gjorde utflykter, ibland även Emilia. En söndag i juli for hon, Elisabeth och Oscar till familjen Luttemans sommarnöje i Järva. Frun var född Roos och dotter till kapten Roos, en av Carl Oscars gamla vänner. Hon var dessutom en "före detta flamma" i Oscars ungdom och August hade invigt henne i Parkers skrifter.

Järnvägsvagn på 1870-talet

Sällskapet lämnade stan med tåg klockan åtta på morgonen, varpå "herrn hämtade oss i vagn vid stationen. Jag riktigt mådde hela dagen. Vi låg i en backe och drack grogg. Vi åt middag i en berså, sov middag i backen till kl 6, drack punsch och sexade (åt lätt kvällsmåltid). Sedan skjutsade Lutteman oss till Norrtull varefter vi knogade landsvägen (Norrtullsgatan) hem". Oscar trivdes så väl med det glada och trevliga paret Lutteman att han hoppades att de skulle ingå i hans och Marias framtida bekantskapskrets.

Samma månad skrev Oscar "Hurra! Hurra! Jag kommer! om Gud vill, dvs om jag och gubben får vara friska". Oscar skulle resa upp till Härnösand och hälsa på Maria. "Gubben är inte mycket livad inför resan, men den varar bara tre dagar." Oscar for med ångfartyget Hernösand torsdagen den 20 juli och återvände natten mellan lördag och söndag. Efter Carl Oscars uppmaning, "hon behöver röra på sig", tog han med sig Emilia. Marias bror Fredrik var styrman på ångfartyget Hernösand.

Ångfartyget Hernösand II vid Skeppsbron

Promenader i stan och dess utkanter tillhörde också Oscars nöjen. I slutet av september promenerade han med en skeppare till Ladugårds gärde, där eleganta villor uppfördes i den nya villastaden "enligt fordringar av Stockholms nobless". Strax intill fanns ett tillfälligt läger, där ett fyrtiotal hemlösa familjer flyttat in i tält som Kronan lånat ut. Tälten stod på regnvåt mark i en skogsbacke. "Det var riktigt sorgligt och ruskigt att se så många barn och kvinnor i utarmat tillstånd", skrev Oscar. Han fann kontrasten stor mellan noblessens villastad och de hemlösas tältläger.

Oscar var medlem i ordenssällskapet W6. Han sjöng i dess kör. I april deltog han i W6:s vårhögtidsdag i stora salongen på Mosebacke. "Det var mycket festligt, dekorer med flaggor och vapen. Svea gardets musik corps spelade.... ett storartat fyrverkeri i trädgården förutom bengaliska eldar.... en finare supé med taffelmusik, glas och skålar samt annan muntration så att jag hade att göra till klockan tre på morgonen."

Han sjöng med i W6:s kör då Slöör "som tjänat miljoner" begravdes. "60 á 70 vagnar medföljde liktåget. Stockholms skarpskyttar paraderade vid graven. Vi sångare blev bjudna på middag i Hotel Phenix tillsammans med de andra gästerna, cirka 200 personer."

I början av juni firade Oscar Axels födelsedag hemma hos Axel och Charlotta. "Vi sjöng Bellman till kl 3 på morgonen så att jag blev hes".

Oscar berättade om sitt arbete och sina nöjen vid middagsbordet i hemmet. Det gladdde Emilia. Dagarna i hemmet hade blivit tystare. Carl Oscar var sjuk och familjen glesnade. **Nora var på prästgården i Ärentuna (eller arbetade hon i Södertälje?), men återvände hem nästa höst (?)**.

Den 19-åriga Elisabeth var kvar i hemmet. Oscar skrev att "hon skär i trä om dagarna och förtjänar pengar" men "hon trivdes inte i hemmet". I augusti for hon ett par veckor till Maria och dennes bror Gustaf i Kristinehamn. De två unga kvinnorna gjorde utflykter, läste högt för varandra, sjöng tillsammans och pratade mycket. "Det skulle vara gräsligt om Elisabeth ej vore här", skrev Maria, och "Om söndag reser Elisabeth hem. Det blir bra tomt efter henne". Maria bad sin **farbror/bror** om hjälp för att skaffa Elisabeth en **placering**. **Elisabeth fick en sådan (vad och var?)** och lämnade hemmet till hösten.

Lille Emil gick i skola, Oskar var på arbetet och Carl Oscar blev allt mer tystlåten och sluten. Dagarna blev annorlunda för Emilia. Tiden med ungdomar i hemmet var förbi. August och Anna kom inte på besök. Efter en konflikt mellan Carl Oscar på ena sidan och August och Annas man Hugo på den andra hade Carl Oscar förklarat att de inte var välkomna. Axel och hans hustru Charlotta kom till söndagsmiddagen under första halvåret, men när Axel utöver sitt kontorsarbete tog engagemang som cellist i olika teaterorkestrar och Charlotte i september födde en dotter, blev deras besök glesare. Skådespelaren Ludvig Strindberg kom ibland till söndagsmiddagen och berättade anekdoter från teatervärlden. Han hade mindre roller i uppsättningar på stadens teatrar. Till de glada besöken under året hörde Olles och familjen Winters och besöken av Maria. Inför hennes besök i juni skrev Oscar att "Gumman (Emilia) ber hälsa dig att du är innerligt välkommen och efterlängtd av henne". Men många söndagar saknades gäster. Under hösten fann Oscar hemmet tomt och allt för tyst.

Familjen blev inbjuden till Anna Strindbergs konfektbröllop på Grand Hotell. Anna var kusin till Oscar. "Men ingen går dit", skrev han. "Gubben har ej lust. Gumman är skral. Elisabeth har ingen toilette (fin klädsel). Jag har inge lust". Anna som var 35 år gifte sig med den 61-åriga häradshövdingen Olof Beckman. Oscar menade att hon "tog gubben för pengar" och undrade "Vad glädje och sällhet kan en ännu ung kvinna ha att vara bunden vid en gammal skröplig man, och kanske snart bli hans sjuksköterska? Vad är ett äktenskap utan kärlek?"

Han såg inget gott i det. Han menade att "Ett äktenskap ingånget av ömsesidig kärlek är en välsignelse, som man ej nog kan tacka Gud för och som bör bli lyckligt och välsignelsebringande." Han menade att det gällde även om man "lider av ekonomiskt tryck". Kanske hade han vid brevskrivandet Carl Oscars och Emilias äktenskap i åtanke.

Maria och Oscar Strindberg

Han längtade att få flytta in i ett eget boende tillsammans med Maria. Han letade länge lägenhet. Han frågade Maria om de skulle ha en dubbelsäng eller två enkelsängar anpassade för var och ens önskemål på mjukhet och värme. Han köpte ved för vintern och beställde vinterfrukt. Maria gick på auktion. Vid ett tillfälle in ropade hon in "en bakelseskål, två syltskålar och två saltkar, allt i kristall, tre dukar, ett dussin servetter, två dussin kökshanddukar, en pannkakslagg, en kopparpanna, bleckkorg för småbröd, kakformar och en fiskfärsform". Hon gjorde i ordning linne och syltade gurkor. Även Emilia gick på auktion. Hon ropade in

porslin åt de förlovade. Maria bad Emilia om hjälp med klädbeställningar och hon uppmanade Oscar att ta råd av Emilia. I november skrev Oscar att "Emil och jag har eldat kakelugnarna i vår blivande bostad". I samma månad sände Maria möbler till Stockholm och anlände till Drottninggatan. I december vigdes de två.

Carl Oscars 65:e födelsedag firades i hemmet den 22 augusti. Han var dålig och gästerna få. En stor del av året hade han besvärats av "nervfrossa" och "reumatisk värk".

Arbetspassen på kontoret blev få och korta. Han hade värk och svårt att röra sig, men med omnibussen som trafikerade Drottninggatan kunde han ta sig till Riddarholmen. På senhösten var kontoret för kallt för hans hälsa. Även Oscar klagade på kylan i lokalen.

Omnibuss på Norrbro

Carl Oscar skötte dock en del av firmans handläggning hemifrån. Det framgår bland annat av hans brevväxling om varor och betalning med brukspatron Sederholm på Näve kvarn.

Även Emilia hade besvär under året. Hon hade en "fördömd tandvärk" i slutet av vintern. Därefter fick hon en sjukdom efter vilken "hon måste badad två gånger i veckan. Hon håller på att byta om skinn". Till hösten medicinerade hon för något som Oscar inte visste vad det var. Kanske hade hon magbesvär, "magsyra". Samtidigt låg unge Emil sjuk i vad man först befarade var både scharlakansfeber och difteri. Men scharlakansfeber kunde avfärdas och han tillfrisknade. Oscar beskrev hemmet som "ett sjukhus". Han var den ende som var frisk.

Testamente och konflikt

August, Anna och hennes man Hugo var som sagt inte gäster i det Strindbergska hemmet under 1876. De var portförbjudna av Carl Oscar efter en konflikt i början av året.

Carl Oscar låg i lunginflammation i november 1875, en vid den här tiden dödlig sjukdom. Han tillfrisknade men insåg att han närmade sig livets slutskede. I december skrev han ett "Inbördes testamente" som avsåg honom och Emilia. Han skrev det med tanke på Emilia. Hon var bara 34 år och kunde ha ett långt liv efter hans bortgång. Testamentet, som undertecknades av de två den 28 december 1875 förklarade att om en av dem dog, då skulle den som var kvar leva i orubbat bo och arvsskifte ske först när båda dött. Texten innebar även att barnens modersarv efter Eleonora och den årliga räntan och arvsvinsten på försäkringsboken i Ränte- och Kapitalförsäkringsanstalten i Stockholm, ett kapital som Carl Oscar sparat 1854-60 med tanke på barnen, blev låsta i hemmet till dess både Carl Oscar och Emilia var döda. Ångbåtsbefälhavare Kruse och styrman Åhman och intygade att Carl Oscar och Emilia "vid fullt och sunt förstånd och av fri vilja" undertecknat testamentet.

Undertecknade äkte makar förordne såsom
var öfverens vilja: att den af oss, som den andre
öfverlever, skall orubbat bo, boäta och fulla äggo-
medel: vänta på befintlig egendom af namn och
bortskaffad den nämna mig, med att, sedan den af
oss öfverlevande äfven af dött hvar af sinne i
behåll af oss i den efter afdöda makars upprättade
boförteckning upptagas af oss, deruti inbegripit
värde af förutskade förordningshandlingar eller
andra papper, skall, enligt lag, fördelas emellan
våra gemensamma barn och af minn Carl Oscar
Strindbergs lagliga ^{bröd-}ärfvingar, som kunna med mig
sedane ättenskap eller om dessa äro afdöda, deras
lagliga brödärfvingar.
Såsom af oss bevil Carl Oscar Strindberg skrifne
testamente vander, i härskande vittnen närvaro,
af oss begge gemensamt undertecknat: Stockholm
den 28 Dec. 1875

Emilia Strindberg
född Hellman

C. O. Strindberg

Carl Oscar och Emilia Strindbergs Inbördes testamente

Enligt Gunnar Brandell hade Carl Oscar redan gjort sonen Oscar till delägare i firman C.O. Strindberg & Co. Hans ambition var att sonen skulle ta över firman och driva den vidare. Enligt Brandell fann flera av barnen faderns åtgärder orättvisa. Axels son hävdade senare att testamentet och överförandet av firman orsakade "split och ovänskap" mellan syskonen.

Den 8 januari 1876 uppsöktes Carl Oscar av August och Hugo von Philp. Allan Hagsten tror att den primära orsaken Hugos ekonomiska bekymmer. Han behövde Annas mödernesarv som motsvarade en månadslön. Han hade stöd av August som fått sin del av modernearvet. Mötet utmynnade i gräl och August drog upp gamla oförrätter. I sin dagbok skrev Carl Oscar; "Överfallen i mina rum av min måg H. v. Philp o min son August med de grövsta otidigheter. Slut med bekantskapen med dessa karlar". I brist på framgång gick Hugo och August påföljande dag vidare till Emilia. Hon hade undertecknat testamentet och gynnades av det. Även här blev man osams och Hugo slog Emilia. I dagboken skrev Carl Oscar att de "överfölla min hustru handgripligen". Därmed var konflikten total.

Den 10 januari skickade August en biljett till Anna; "Jag kommer till Eder i morgon middag, 20 år äldre – fredlös – arvlös – moder - och *faderlös* – ensam i hela vida världen men trogen mitt löfte vid friskt lynne – ha overseende med mig! Var vänliga för Guds skull även om ni har era sorger. Ni är två – Jag är *ensam!*"

Carl Oscar skrev i vredesmod ett "PM för utredningsman i mitt sterbhus". Det bestod av fyra punkter. Den första handlade om Oscars övertagande av firman, den andra om Carl Oscars och Emilias inbördes testamente och den tredje om Emilias rätt att årligen uppbära räntan på Livränteböckerna ("om hon så vill"). Slutligen skrev Carl Oscar "På inga villkor får min s.k. måg (dr H. von Philp) ha något att säga eller ha sin hand vid bouppteckningen eller gräva i mina gömmor utan torde den blivande utredningsmannen (som jag skulle önska bli rådman Seippel eller herr C Dahlgren) motsätta sig all inblandning av Philp i mina affärer."

Konflikten drabbade hela familjen och den var bekymmersam för Emilia. Möjligheten för en dåtida änka, som inte varit ute i arbetslivet, att skaffa en egen rimlig inkomst var liten.

Testamentet medförde en viss trygghet. Det innebar att hennes tillvaro för en tid kunde bli dräglig. Utan testamentet skulle hon snart bli beroende av barnens och sina syskons välvilja. Hennes kusin Maria Christina Widegren hade veckan innan Emilia undertecknade testamentet slutat livet i yttersta fattigdom och måst lämna bort sin dotter. Via sin mor hade Emilia följt Maria Christina och dotterns öde. Så Emilia visste vad fattigdom kunde medföra och fann det rimligt att få sitta kvar i "orubbat bo". Men förbehållet under punkt 3 i Carl Oscar PM, "om hon så vill", tyder på att hon var tveksam till att ta räntan på livränteböckerna.

Konflikten som testamentet utlöste innebar att familjen sprack. Emilia förlorade kontakten med Anna som hon haft i sin närhet i snart femton år.

I början av juni fick Oscar ett "försoningsbrev" från Anna och Hugo. De ville att han skulle läsa igenom det och lämna det till Carl Oscar. Han läste och bedömde att "innehållet var sådant att det ej kan åstadkomma någon förlåtelse". Han fann brevet "mycket sorgligt", och svarade Anna att han "ej framlämnar brevet till Pappa, då jag tror det åstadkommer mer ont än gott." Han fick strax svar och skrev till Maria, att "Jag bekom av Herr och Fru Philp tvenne mycke uppbyggliga brev (jag har riktigt kommit i darrning). Du må tro det var ord och inga visor. Herrn skriver på 8 sidor och frun på 4. Du ska få läsa dem sedan - stackars galna människor!"

I juli skrev Oscar till Maria. "Jag skrev ett allvarsamt brev till Anna som svar på hennes elaka brev. Hugos svarade jag ej på Snälla Mia, tala ej vid någon människa om det sista brevet till Pappa, ty ingen hemma har reda på det, och det skulle vara förargligt om det kom från annat håll. Jag tänker ej tala om det."

Utestängningen från familjehemmet smärtade både August och Anna. Anna skrev ett nytt brev till fadern i september. Det brände han oöppnat. Hon uppsökte honom på Drottninggatan i oktober. I sin dagbok skrev Carl Oscar att hon sökt förlikning "men på ett sätt, som icke medförde något resultat". Det tog ytterligare två år innan de försonades.

Oscar, som hållit övriga syskon och Emilia ovetande om Annas och Hugos försoningsbrev, nämnde Annas besök på Drottninggatan för Elisabeth. Hon ville veta mer om vad som hänt. Oskar anade vilken krutdurk som låg dold i konflikten. Han skrev till Maria strax

innan hennes ankomst till Stockholm. "Elisabeth ber mig omtala historien ty hon har intet hört och är mycket nyfiken – vill du vara snäll stilla hennes nyfikenhet, kanske vore bäst."

I november skrev August i ett brev till Siri von Essen att "min styvmors agitationer mot mig är ovanligt intensiva... Det är en lycka för världen att kvinnor, när de anlägga ormskepnad alltid måste bli skallerormar!" Han varnade Siri för att anlita sömmerskan Mari Svensson eller dennes syster. Mari umgicks med Emilia.

Anna och Hugo von Philp

Då Oscar och Maria gifte sig den 16 december var varken August eller Anna inbjudna. August blev upprörd och skickade en biljett till Oscar – "Du torde ursäkta att jag rättar din försummelse och anser mig bjuden till Ditt bröllop!" - varpå han infann sig vid bröllopet. Det blev sista gången han träffade sin far. På julafton, då varken han eller Anna fanns med i det Strindbergska hemmet, skrev han ett långt brev till Axel som han ansåg vara "den enda i släkten som förstår när jag talar; de andra kalla det vansinne! Oscar har aldrig lidit, därför fattar han icke en olycka!".

August förklarade att om Axel "som har öppna blickar" närvarat vid mötet mellan fadern, Hugo och honom själv, då skulle Axel ha förstått att "om Philp och Far varit ensamma så hade allt gått väl; men jag var tyvärr närvarande och rev upp urgammalt som var förlåtet". Han skrev att "Jag ska ta allt på mig och träda tillbaka i min ensamhet som förr om blott Anna får en ljusstråle", och hävdade att "ingen så oegennyttigt, så uppriktigt, så naturligt älskat fadern som Anna och jag, men vi har icke fått!"

August ansåg att fadern "begagnat syster Anna som schackpjäs i ett falskt spel; styvmoderns hämndlystnad mot Philp! Där begicks våldsamheter – nåväl, men vad har syster Anna med den saken att göra!" Han undrade; "Ni syskon, allihop – vad har ni under detta år gjort för att ställa saken till rätta? Intet!" Han menade att syskon som är unga borde kunna försonas. "Men nu! Avståndet har fostrat jättar, tystnaden har fött spöken – och ni vet att den Gamle lider av detta och ni som kunnat bringa honom försoning, ni underblåser hans hat mot Anna!"

August skrev att då Anna under hösten sökte fadern för försoning "då var djävulen, er styvmor, framme och lagade att hon ej fick se honom! Och sedan ljög hon på den hatade!"

August fortsatte, "Ni måttade ett hugg mot Anna, så ni lät en lögnhistoria komma till Staaf för att skydda era dåliga samveten". Carl Oscar kontaktade församlingens kyrkoherde Staff för råd i konflikten. Det medförde inte försoning.

Om fadern, som uppmanat barnen att inte umgås med August och Anna, skrev August att "Han skall ej ha en glad dag, hans samvete skall tära honom till hans sista stund – ty han har burit sig åt som endast Den Onde, då han avskurit varje band, när han skiljde Anna från syskonen". August menade att Anna sökte försoning, inte rättvisa. Han framställde henne som ett offer medan de övriga syskonen och Emilia var hjärtlösa och usla. De vek sig inför hotet att förlora sitt dagliga bröd (Carl Oscars försörjning av familjen). "Vilka snygga karaktärer Elisabeth och Nora måtte ha förvärvat under allt detta, då de ge sitt hjärta för bröd! Stackars systrar!"

August avslutade brevet med "Nu är försoning bjuden och nu är handen räckt: Vill ni fred; eller vill ni strid? Vill ni det senare och vet ni vad krig är? Det lovliga uppsåtet att göra sin

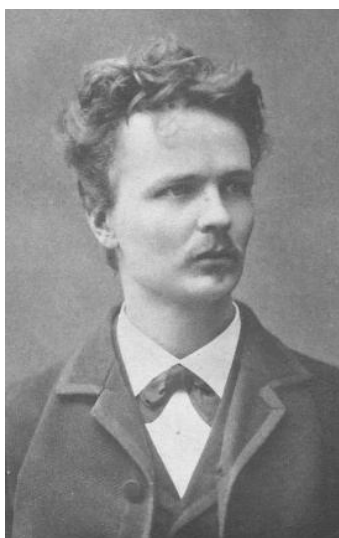
fiende oskadlig! Kom ihåg att era brott stinka redan mot himlen och jag ska ta rättvisa i min hand på min, syster Annas och Mors vägnar; Hon (mor Eleonora) har sagt mig det i drömmen och jag blygs att jag låtit dessa skändligheter passera så länge! Nu vet ni det!”

Axel blev nog både förskräckt och ledsen när han läste brevet. Det var adresserat till honom, men riktat till alla syskon. För honom var syskonens åtskillnad olycklig. Han hade musikaliska intressen som Anna och litterära och filosofiska intressen som August och ville umgås med båda. Axel visste att August kunde vara mer drastisk i sina skriftliga än i sina vardagliga uttryck, men brevets innehåll måste ändå ha smärtat honom.

Om brevets innehåll nådde resten av familjen, måste det ha gjort Elisabeth och Nora och smärtat även Emilia. Emilia utmålades som den elaka styvmodern och ställdes mot den goda Eleonora, barnens biologiska mor, som i drömmen gett August rätt att hämnas.

När August skrev att ”Er mors ande (Eleonoras) skall fråga Era hjärtan var de två syskon är som saknas vid Julbordet!”, då kan ha nått syskonens hjärtan. Trots viss smärta och osämja under barndomen var familjen ännu viktig för dem. Banden var starka. Att två av dem på grund av konflikten inte satt med vid julbordet väckte känslor av saknad hos de övriga sex. Men Emilia saknade inte August och brevet ändrade inte Carl Oscars avståndstagande till sonen.

August och Anna, de två utestängda, hade umgåtts under det gångna året. Det var samma år som August och Siri von Essens förälskelse tilltog. August var återkommande gäst i paret Siri och Carl Gustaf Wrangels hem på Norrtullsgatan 12, i samma hus som han bott som ung. Dit kom även Anna och Hugo. I juni skilde sig Siri från sin man och August och Siri kunde inleda ett liv tillsammans. Vid deras giftermål i december 1877 var Anna och Hugo med.

August Strindberg

Siri von Essen

Drottninggatan och barnbarn

Efter Oscar och Marias giftermål i december 1876, som firades på Hôtel du Nord vid Kungsträdgården, flyttade de in i lägenheten som Oscar förberett på Drottninggatan 102. Huset låg i hörnet av Drottninggatan och Trebackarlånggatan (numera Tegnérsgatan), inte långt från Carl Oscar och Emilias bostad. Kontakten blev tät mellan familjerna de närmaste åren. På äldre dagar berättade Maria om tiden på Drottninggatan. Hon berättade om konflikterna inom familjen och förklarade att hon var mindre berörd av dem eftersom hon var ung och "hade en ljus syn på tingen". Varannan söndag åt familjerna middag hos varandra. Carl Oscar och Emilia bjöd vanligtvis på stek eller pepparrotskött. När det var stek kom även Ludvig Strindberg. Han tyckte inte om pepparrotskött. Efter middagen anlände Emilias systrar. De hade stor respekt för Carl Oscar och tilltalade honom "svåger". Oscar var den ende som vågade skämta med gubben. Elisabeth, Nora och Axel visade respekt. Barnbarnen räddes honom.

Efter middagen spelade man musik. Oscar spelade fiol, Axel violoncell och Nora piano. Carl Oscar ville höra Beethoven och Mozart. Enligt Maria var han "genommusikalisk". "Om någon tog en halvton grinade han illa". Carl Oscar satt i soffan och rökte. Han hade en lång pipa med pärlsnodd. Vid niotiden åt man smörgås och pratade, ofta om musik. Pigan passade upp och Emilia såg till att rutinerna hölls. Hon var "en präktig husmor och genomordentlig".

Med hjälp av Marias beskrivning, bouppteckningen efter Carl Oscar och Gurli Linders beskrivning av ett borgerligt 1870-talshem kan man få en uppfattning av hur Carl Oscar och Emilias hem på Drottninggatan 95 såg ut. Lägenheten hade ett kök, en jungfrukammare och förmodligen fem rum. Intill låg en liten lägenhet som Oscar hyrde. Kanske hade den två rum. Carl Oscar betalade 800 kr i årshyra för den stora lägenheten och Oscar 200 kr för den lilla. 800 kr var mycket, dubbla årslönen för en arbetare eller bokhållare.

Maria berättade att lägenheten saknade tambur. Man klev rätt in i ett litet rum där Maria sov vid Stockholmsbesöken under förlovningstiden. Entrédörren hade en säkerhetskedja och kanske en ringanordning, en snodd som man drog i på utsidan och som ledde till en ringklocka på insida. Till vänster fanns en stor sal med fönster mot trädgården. En ljuskrona hängde i taket över ett stort runt bord. Där åt familjen. Man drog då fram stolar som stod längs salens väggar. Där stod en byrå och en chiffonnier, båda i mahogny och med marmorskiva. På den ena stod två ljusstakar i silver. Där inne fanns pianot och där musicerade man. Då de vuxna barnen spelade kunde Oscar sitta i sin enkla favoritsoffa, röka och njuta.

Innanför salen fanns ett mindre rum där man ofta satt, antingen ensam i tystnad eller flera i samtal. Där fanns ett brädspelsbord av björk och vid väggen ett fällbord i mahogny som man tog fram då man ville spela kort eller schack. Stolarna man satt på var vackra men obekväma. En gungstol fanns. Den var säkert omtyckt. Kanske stod även Emilias arbetsredskap här, sybordet och symaskinen.

En sal på 1870-talet

I förmaket tronade finsoffan med broderade kuddar. Gavlar och ryggslut hade draperat med antimakasser. På en broderad matta syntes divansbordet och på det en vacker fotogenlampa med veckad skärm. Förmodligen stod Carl Oscars skrivbord, även det i mahogny, i ett hörn i detta rum. Där kunde han utföra en del arbete de dagar han inte kunde ta sig till kontoret. Han var omgiven av bokhyllor fyllda av litteratur, plansch- och notböcker. På ett litet bord stod hans jordglob och på väggen hängde en barometer så att han kunde läsa av väderprognosen. I sovrummet sov Carl Oscar och Emilia jämte varandra i en stor imperialsäng med fjäderkuddar och fotdynor. Där fanns en antik byrå med inläggningar och förgyllda beslag, några stolar, ett sängbord med plats för Carl Oscars fickur med guldkedja och hans glasögon med guldbågar, Emilias spegelbord, en kommod med porslinskiva, kammar, tand-, nagel och rakborstar, ett litet handfat, en vattenkanna och en potta. Vattenbehovet var inte stort. Kroppsvården var bristfällig, men Oscar har berättat att man då och då besökte någon av stadens varmbadhus. Han tyckte om att bada så väl varmt som kallt. Lilla Emil och Nora, som återvänt till hemmet 1877, sov i andra rum. Deras gick att skjuta ihop. På morgonen veks tagelmadrassen och lades ovanpå den krympta sängen liksom lakan, kuddar, täcken och bolster varpå man draperade fluffigheten med ett vackert tyg.

I lägenheten fanns klädskåp och linneskåp en gulmålad skänk. På väggarna hängde två stora speglar, en med mahognyram och en med förgylld ram samt fyra mindre speglar, två förgyllda spegellampetter, porträtt, medaljonger, tavlor, väggur och termometrar. Salen pryddes av en oljemålning med förgylld ram. Golven täcktes av ett flertal mattor. Här och där stod en spottkopp. Vid fönstren och i dörrpassager hängde tunga mörka gardiner. De dämpade ljuden i rummen och gav en ombonad atmosfär. I fönsternischerna stod växter, ett av Carl Oscars nöjen. Vanliga vid den här tiden var hyacinter, kamelior, geranier, fuchsior, rosor och nejlikor. Vintertid tätade man fönstren med klisterremsor och la fönstervadd eller islandsmossa prydd med berberisbär nedtill. När mörkret föll skruvade man för fönsterluckorna, drog för de tunga gardinerna och tände fotogenlampor i lägenheten. I nästan alla rum fanns kakelugn. Att elda rätt och sköta spjällregleringen var viktigt. Det gick åt mycket ved på vintern. Björkveden var bäst och dyrast.

Rum med piano, 1870-talet

I jungfrukammaren hade den unga pigan Ida Jonsson sitt kryp in. Eftersom hon var ensam piga kom hon att dela arbetet i köket med Emilia och Nora. Där glänste kopparkittlar, kastruller, kaffepannor och bleckformar. Där fanns verktyg för matberedning, vedlår, vattenså, islår samt hyllor och skåp fyllda med dricksglas, kaffe- och tekoppar, fat i olika storlekar, bestick och servettringar i nysilver och silver. Förmodligen stod även strykugnen som hade plats för nio järn i köket. Det fanns mycket att stryka, linneförrådet var stort; bland annat cirka hundra servetter, ett dussin stora dukar, tio dussin handdukar, ett par dussin lakan, tre dussin örngott och sex långtäckan. Om vindsutrymme fanns, lagrades kläder och matvaror; smörbyttor, sill- och strömmingsfjärdingar, sylt och saft, äpplen, nötter och rotfrukter där.

Enligt Gurli Linder var vardagsmathållningen i ett borgerligt hem enkel och enahanda. På morgonen åt man varm mat, men inte gröt. Den användes som kvällsmål. Lunch förekom inte. Middag åts vid två- eller tretiden och innebar ofta soppa med helgryn, kålrötter och potatis, olika sorters välling och havresoppa med russin eller salt bringan som åts med brynta rötter. Allt saltades och pepprades väl. I gula ärter las ingefära och mejram, i saftsoppor hel kanel och i spenat socker och muskotblomma. Citron var för dyrt för att använda till vardags.

Ann-Marie Forsell gav ett årtionde tidigare exempel på hur en veckomatsedel kunde se ut i ett välbeställt hem. Måndag; abborre och tjock pannkaka. Tisdag; salt kött. Onsdag; rökt skinka. Torsdag; pannkaka. Fredag; sill och potatis. Lördag; rökt skinka. Söndag; salt kött.

Vid sin odlingslott i trädgården hade Carl Oscars en grupp trädgårdsmöbler. Där kunde familj och gäster sitta i samkväm med punschbricka skuggad av lövträd, men det största nöjet bjöd en uppbyggnad bakom planket som vätte mot Drottninggatan. Oscar kallade den "utkiken". Där satt man och iakttog folket som passerade på Drottninggatan. Vackra söndagar var det många finkladda som på morgonen drog ut till Haga med matkorgar, instrument och ungar och återvände något lulliga framåt kvällen.

1870-talet var det sista årtiondet med trädgårdar och hagar i denna del av Norrmalm. Kvarter i rutmönster hade planerats och nya hyreskaserner uppfördes under det påföljande årtiondet. Det Norrmalm som låg i stadens utkant och som i många år varit Carl Oscars, Emilias och barnen Strindbergs hemtrakt blev en del av stenstaden.

Maria besökte Emilias syskon och föräldrar som bodde kvar i Kantorshuset på Klara Västra kyrkogata. Hon berättade att de var glada för hennes besök, men Johan, Emilias far som blivit skraltig och bara hade bara ett par år kvar att leva, tryckte i köket. Han förklarade att "mor tyckte att han var i vägen". Trots sin skröplighet arbetade han alltjämt som vaktmästare i Generaltullstyrelsens vackra huvudkontor på Skeppsbron.

Emilias syster Ida, som 1876 vistats en tid hos familjen Winter utanför Uppsala, hade återvänt till familjehemmet. Emilia och Ida fortsatte ha tät kontakt. Emilia kunde inte ventilera konflikterna i familjen Strindberg med Carl Oscar eller barnen, däremot med Ida som levte med familjen i sju år och kände den väl.

Emilias syster Ebba var förskolelärarinna och arbetade på olika skolor i Stockholm. Hilda, som lämnat Gymnastiska Centralinstitutet med fina betyg och varit biträde hos Säterberg på Gymnastiska Ortopedisk Institutet, gick nu en treårig utbildning på Högre lärarinneseminariet. Den unga brodern Johan gick ut Klara läroverk med förstklassiga betyg för att börja på gymnasium, men gick till sjöss och tog styrmansexamen på Navigationsskolan 1876.

1878 tog Carl Oscar emot Gustaf Hartzell som inneboende på Drottninggatan. Han var 25 år, kallades Gusten och studerade på Teknologiska Högskolan, dvs i byggnaden bredvid Strindbergs bostad. Han var son till gamle kapten Gustaf Hartzell, en gammal bekant till Carl Oscar och som gått med ångfartyget "Norden". Familjen Hartzell bodde i Norrköping. Samma år gick Emilias 14-årig son Emil till sjöss. Han hade tagit intryck av livet nere vid Riddarholmskajen. Nora fanns kvar i hemmet. Hon och Gustaf lärde känna varandra och tolv år senare gifte de sig. Den unge Gustafs närvaro vid familjens middagsbord var glädjande för såväl Nora som Carl Oscar och Emilia. Den bröt den tystnad Oscar funnit så dyster.

Barnbarn

Under 1870- och 80-talen föddes sexton barnbarn. Elva växte upp, fem dog som små.

Axel och Charlotta var först att bli föräldrar. I februari 1874 innan de gift sig födde Charlotta en son. August som bodde hos Axel på Diorama var ett av två dopvittnen. Föräldrarnas namn angavs inte i kyrkboken. Den lille sonen blev bara ett år. Två månader efter hans bortgång gifte sig Axel och Charlotta och i september 1876 födde Charlotte dottern Ragnhild. Vid hennes dop var Carl Oscar, Emilia, Oscar och Maria vittnen.

Anna och Hugo fick Henry, deras första barn, i september 1877. Anna var då utestängd från det Strindbergska hemmet och ingen från det hemmet var med vid dopet. I december 1878 var Anna och Hugo åter gäster Carl Oscar och Emilia, och när Anna födde sonen Carl i oktober 1879 då var Carl Oscar, Emilia, Oscar, Maria, Nora och Emilias syster Ida dopvittnen.

Kyrkoherde Staaf som Carl Oscar vänt sig till under konflikten döpte pojken.

Anna och Hugo drabbades liksom Axel och Charlotta av att deras barn dog som små. I december 1880 födde Anna en dotter som dog efter tre månader och samma vår dog lille Carl. Han blev ett och ett halvt år. Anna födde ytterligare två barn; dottern Märta 1882 och Anna Lisa 1884. Elisabeth Strindberg var vittne vid Anna Lisas dop. Vid övriga dop fanns ingen från familjen Strindberg med. Hugos släktingar och vänner var dopvittnen.

I samma månad som Anna födde sitt första barn blev Oscar far för första gången. Maria födde dottern Eleonora, som fick namnet efter Oscars mor. Dopvittnena var många. Där fanns Carl Oscar och Emilia, Marias mormor gamla fru Charlotta Mannerstråle, bröderna Gustaf med fru Ada och Fredrik med fru Anna, dessutom Emil Winter med fru Hilma.

Dagen före julafton 1879 födde Maria sitt andra barn. Han fick namnet Carl Oscar efter farfar. Men farfar fanns inte med bland dopvittnena, inte heller Emilia. Förmodligen var Carl Oscar sjuk igen, men Emilias föräldrar, Johan och Emma, var dopvittnen. Det var också Hugo och Anna Philp, Oscars systrar Elisabeth och Nora och hans vän kapten Kruse. Lille Carl Oscar blev knappt tre år. Han lämnade jordelivet hösten 1881.

Maria födde ytterligare två söner; Gustaf 1880 och Carl 1882. När Gustaf döptes fanns nio dopvittnen, bland dem paret Widell och Emilias syster Ida. Vid Carls dop var Marias åldersstigna släktingar på moderns sida dopvittnen. Där syntes två morbröder med fruar; brukspatron Johan Holmstedt med fru Eva född Mannerstråle, och brukspatron Mårten Holmstedt med fru Constance född Bergenstråle. Dessutom Marias moster friherrinnan Marie-Louise och hennes man baron Axel Fleming.

August och Siri fick fyra barn. Det första, en liten flicka, dog samma dag hon föddes i januari 1878. Siri födde sedan två döttrar; Karin 1880 och Greta 1881, och sonen Hans 1884. Greta föddes på Kymmendö och Hans i Lausanne. August kusin Occa var vittne vid Karins dop. Övriga vittnen vid flickornas dop var vänner och arbetskamrater till August och Siri. Anton Stuxberg den blivande professorn och deltagaren vid Nordenskiölds Vegaexpedition var med vid både vid Karins och Gretas dop. Stuxbergs blivande fru, skådespelerskan Helga Frankenfeldt, var med vid Gretas dop. Då syntes även målaren Carl Larsson, operasångaren Per Janzon och skådespelerskan Gurli Åberg.

Olle Strindberg gifte sig med Hedvig Berggren i december 1883 uppe vid Löfvsta bruk där han fått tjänst som trädgårdsmästare. Tre år senare blev han far till Hedvig, som fick tillnamnet Eleonora efter hans mor. Oscar och Maria var med vid dopet.

Dopet var viktigt och vittnena många under dessa årtionden. Flertalet vittnen var släktingar, men då Augusts och Siris döttrar döptes var arbetskamrater och vänner vittnen.

Emilia och Carl Oscar vittnen en gång vardera när Axels, Oscars och Annas barn döptes.

Emilias föräldrar var vittnen vid dopet av en av Oscars söner och Emilias syster Ida var vittne en gång vardera hos Oscar och Anna.

Oscar och Maria var det par som deltog vid flest dop. De två var nog också de som var mest intresserade av sina släktingar och tyckte om att träffa dem.

1886 fanns elva barnbarn efter Carl Oscar. De skulle bli fler. När Nora gift sig med Gustaf Hartzell och Emil med Ida Malmqvist föddes ytterligare sju. I ett andra gifte fick Axel en son. August hann med ytterligare två giften och två barn. Under 1890-talet och in på 1900-talet antecknades få dopvittnen i kyrkböckerna.

Riddarholmen och Carl Oscar sista tid

1877 fick Carl Oscar möjlighet att hyra en lägenhet ovanför kontoret på Riddarholmen. Han ville gärna ha lägenheten, men ville för tillfället inte lämna Drottninggatan 95. Han förmådde då Axel att flytta in i den med Charlotta och dottern Ragnhild. Hyreskontraktet skrevs på Carl Oscar. Årshyran var 700 kr. För kontoret betalade han 1200 kr. Läget var bra, men bostaden genomgick en renovering. Bland annat lades ett nytt golv in. Renoveringen medförde obehag. "Hela familjen blev sjuk, lilla Ragnhild värst", antecknade Axel. De lämnade lägenheten i april 1879. Axels umgänge med syskonen blev glesare. Han upplevde att några av dem och någon av Emilias systrar såg ned på hans älskade Charlotta.

Ragnhild och Charlotta

Hon hade kommit till Stockholm från Östergötland för att arbeta som piga. Hon var "obildad". Anna drev med hennes dialekt. Bemötandet smärtade Charlotta. Hon föresatte sig att hennes dotter skulle ta studentexamen och slippa en liknande förnedringen. Och Ragnhild blev en av få kvinnliga studenter på 1890-talet.

Klassamhället var påtagligt i Stockholm under 1800-talets sista årtionden. Nya klasser växte fram med den ökande industrialiseringen. Adelns makt avtog, men många inom adeln hävdade alltjämt sin förnämlighet. Adeln hade trätt in i familjen Strindbergs sfär. Hugo Philips släkt hade adlig börd, vilket han framhävde och drog med sig Anna i värderingarna. August gifte sig med en adelsdam och Maria hade adel och brukspatroner i sin släkt. August förhållande till adeln var ambivalent och Marias var mindre prestigefyllt än Annas. Carl Oscar hyste respekt för kungligheter och dignitärer inom adeln, men också för framgångsrika borgare som A O Wallenberg. Emilia växte upp med en ambitiös far som strävat uppåt, sporrade av sin brors framgång. Status satt i hennes ryggmärg.

Latenta värderingar av "bättre" och "sämre" folk fanns inom familjen Strindberg liksom hos de allra flesta stockholmare. De växte upp med sådana värderingar. Barnen hade pigor i hemmen, både som små och vuxna. De levde med pigorna i fysisk närhet men avståndet dem emellan var ändå stort. Pigorna var utbytbara. De nämndes ytterst sällan i syskonens brevväxling. Två världar i samma hem; det "bättre" och det "sämre" folket.

När Axels familj lämnade lägenheten på Riddarholmen flyttade Carl Oscar, Emilia, Nora, Emil och pigan Ida in. Oscar arbetade nere på kontoret, Nora biträdde honom periodvis och Carl Oscar satt som en vakande ande i lägenheten ovanför.

Höstterminen 1879 och vårterminen 1880 gick Emil på Navigationsskolan för att ta styrmansexamen. Parallellt läste han i kyrkan och konfirmerades den 6 maj. Samma vinter bodde Olle hos familjen tre månader innan han for till Löfvsta bruk och en anställning som trädgårdsmästare. I februari 1881 återvände Elisabeth till hemmet. Av August fick hon i uppgift att göra några xylografier till böckerna 'Svenska folket' och 'Gamla Stockholm'.

Huset vid Riddarholmshamnen år 1900. Strindbergs kontor på gatuplanet.

När familjen Strindberg lämnade Drottninggatan 95 flyttade Oscar och Maria in i lägenheten. De hade med sig två små barn och två pigor. Ännu en tid kunde Oscar sitta uppe på 'utkiken' och tillsammans med barnen iakttä allt fler passerande ute på gatan, men trädgården bakom huset grävdes upp. Kvarteret bytte namn från Paris till Stjernfallet och Parisgatan blev Observatoriegatan. Kvarteret inramades snart av höga hyreskaserner som restes för den växande industristadens arbetare och lägre tjänstemän.

Gustaf Hartzell blev kvar som inneboende även efter ingenjörsexamen. Han fick anställning på Bolinders mekaniska verkstad. Oscar och Maria behöll lägenheten till 1885, då de flyttade till Claestorp på sydvästra delen av Kungsholmen dit stenstaden inte nått. Till våren kunde Oscar sträcka ut i en grässlänt, njuta, höra fågelsång och råmanden. Grannfamiljen hade tre kor. En bra miljö för de tre barnen att växa upp i.

På Riddarholmen hade Emilia tunga dagar. Den 18 maj 1879 dog hennes far Johan, en stor sorg för henne, mor Emma och syskonen. De hade levt nära varandra i snart 40 år. Emilias bror var till sjöss men hennes tre systrar bodde hos modern i Kantorshuset. Emilia och Carl Oscar hade bytt bostad åtta gånger, men hennes föräldrar och två av systrarna hade hela tiden funnits kvar på samma plats mitt i stan. Det hade varit en trygghet för henne.

I september 1879 gick farbror Holstensson i konkurs. Han lämnade säteriet i Hellerstad och avyttrade alla ägor han arrenderat ut. Emilias far hade lånat honom 300 kr för att klara uppehållet. Utblottad flyttade han in hos en dotter i Norrköping.

Två månader senare släpptes Augusts bok "Röda rummet". Den räddade honom från konkurs. Recensionerna var blandade men boken blev en försäljningsframgång. August fick ett för tiden ovanligt stort honorar. Emilia läste säkert boken. Kanske gladdes hon åt Augusts vägnar, men det är inte säkert. De konflikter hon och August haft hade lämnat svårläkta sår. Kanske identifierade hon några av bokens gestalter som människor i hennes omgivning och hade därför svårt att fördrå skildringen. Förmodligen anade hon att boken språkligt och innehållsmässigt var betydelsefull. Om inte, så fick hon höra det av Axel. Det är oklart hur Carl Oscar förhöll sig till boken. En gång i tiden hade han undrat vad det skulle bli av sonen och tvivlat på honom. Om han inte tyckte om boken och alltjämt hyste agg till sonen, då teg han och ämnet togs inte upp i hemmet. Men utanför hemmet hörde Emilia säkert boken omtalas och diskuteras.

I mars 1881 blev Emilia 40 år. Samma år blev Carl Oscar 70. Enligt döttrarna isolerade han sig. Axel skrev att han blivit "sluten, grubblande, tystlåten och förbehållsam". Från maj 1881 till maj 1882 var han så sjuk (i vad?) att han inte vistades utomhus. Med Emil till sjöss och Nora nere på kontoret blev det tyst i bostaden för Emilia. Dessutom hade Elisabeth periodvis psykiska besvär (?). (Emilias egen hälsa?) Men hon hade nära till mor Emma och systrarna. Vasabron som band samman Gamla stan och Klara invigdes 1878.

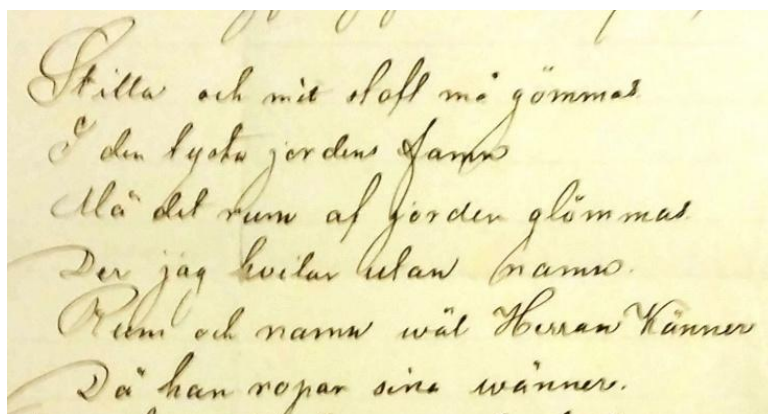
Vid den här tiden lånade Carl Oscar 1000 kr av Emilias mor, pengar som den bortgångne fadern under många år gnetat ihop och satt på sparkonto för familjen. Summan motsvarade mer än en årslön för fadern. Att be sin mor om ett så stort lån var besvärande för Emilia. När mor Emma sa ja, hade hon fått lånet godkänt av Emilias syskon. Varför tog Carl Oscar lånet? Han hade sparmedel på banken. Dessutom sålde Carl Oscar till Axels förtret sitt stora notbibliotek. Var orsaken att han inte kunde använda det längre eller behövde han pengar?

Den 19 januari 1878 registrerades Oscar som delägare i firman C O Strindberg hos Stockholms Magistrat och Rådhusrätt, men i mantalslängden skrevs han fram till 1880 som

anställd. Den 28 december 1880 bytte firman namn till C O Strindberg & Co. Den 1 mars 1882 antecknade Rådhusrätten att "i denna firma inskrivs nu endast av Carl Oscar Strindberg sedan Oscar Strindberg därur utträtt". I sin dagbok skrev Carl Oscar "Återtog mina affärer ensam. Oscar utgick ur firman". Varför? Var förändringen av skattetekniska skäl eller var Carl Oscar missnöjd med Oscars skötsel av firman? Var far och son osams? Lämnade Oscar delägarskapet på eget bevåg? Han fortsatte att arbeta på kontoret. Någon påtaglig förändring syntes inte i mantalslängdens taxeringsuppgifter, men vid arvsskiftet ett år senare framkom att han hade en skuld till firman på 600 kr. Efter övertagandet vid faderns död kombinerade han sitt innehav med "chefskap" i Skandinaviska Efterkravsbyrån. Var det en avsikt som han presenterat för Carl Oscar och som denne motsatte sig? Ångbåtskommissionen var Carl Oscars mångåriga skötebarn och han visste hur illa det gått för hans bror när denne gav sin in på handel med värdepapper.

Lördagen den 3 februari 1883 dog Carl Oscar. Han blev 71 år. Dödsorsaken diagnostiserades som hjärnblödning (jfr eventuell tidigare hjärnblödning och förlamning av arm?).

Begravningsdagen är inte angiven i dödboken, men han begravdes enligt önskemål i sin brors grav på Norra skogskyrkogården där även första hustrun Eleonora låg. I "Min sista vilja" föreskrev han en enkel ritual; inga klockor eller liktal, inga kransar eller blommor, varken på kistan eller graven, inga inbjudna gäster vid jordfästningen och dödsannons endast i Post Tidningen. Han förklarade sin önskan med en orden:

Efter tjugo års äktenskap med Carl Oscar blev Emilia änka. Det var en stor förändring. Hon hade levt med en dominant man som dagligen varit centrum i hennes tillvaro. Han hade begränsat hennes handlingar men också varit ett stöd för henne. Hon sa ja när han friade trots att hon anade vilka nackdelar ett giftermål med en trettio år äldre man kunde medföra. Hon såg också fördelar i äktenskapet. Nu var han borta. Levnadsvillkoren skulle förändras och hon måste själv styra sin tillvaro.

Olyckan blev dubbel för henne. Innan Carl Oscars bouppteckning gjorts blev hennes 67-åriga mor sjuk i lunginflammation och dog den 28 februari. Även hon begravdes på Norra Skogskyrkogården. En stor sten sattes upp där hon lades att vila tillsammans med sin man. Begravningen blev påkostad. Kostnaden togs ur bouppteckningen. Endast 423 kr och den "osäkra fordran" på 1000 kr i Carl Oscar Strindbergs sterbhus blev kvar.

Emilia (Emma) Christina Sandbom-Pettersson

Den 5 mars förrättades bouppteckning efter Carl Oscar på Stockholms Rådhusrätt. Som underlag lämnade Emilia och Oscar in en förteckning över vad som fanns i hushållet. Emilia bifogade även det "Inbördes testamente" från 1875 som angav hennes rätt att sitta kvar i "orubbat bo".

Emilia och några av barnen diskuterade hur man kunde lösa arvsskiftet. Risken för osämja fanns mot bakgrund av konflikten 1876, då Carl Oscar skrev det "Inbördes testamentet" och underlag för överlåtande av firman till Oscar. Förmodligen fick Emilia och Oscar information och råd av utredningsmannen Anders Grönberger.

Emilia avsåg sig rätten att sitta i orubbat bo. I stället auktionerades man ut lösegendomen så att var och en kunde ropa in de saker de ville ha eller få kontanter efter försäljningen.

Auktionen var ekonomiskt fördelaktig även för Emilia. Hon behövde kontanter för att betala sitt dagliga leverne. Att sitta kvar i en stor bostad med hög hyra var inte möjligt för henne. Oscar redovisade firmans ställning och gjorde ett avträde för övertagande av den. På så sätt kunde firmans värde fördelas mellan alla. På det här sättet undvek man en arvstvist och långvarig konflikt.

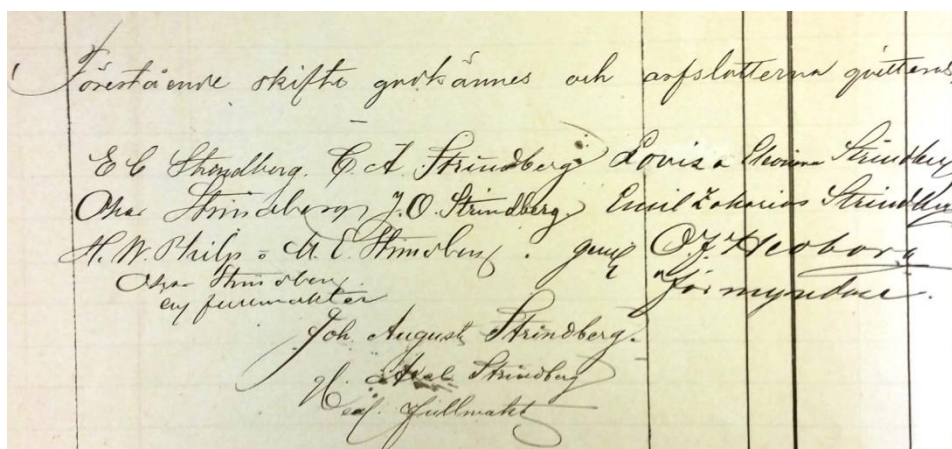
Den 30 mars registrerade Rådhusrätten Oscar som innehavare av firman C O Strindberg & Co "sedan fadern avlidit". Rätten hade Carl Oscars skrivna underlag för detta.

Den 6 april anordnade sterbhusets utredningsman offentlig auktion i lägenheten på Riddarholmen "för försäljning av lösegenom tillhörig handlande Carl Oscar Strindbergs sterbhus". Auktionen inbringade 2700 kr. Däribland 420 kr för bestick, kannor, servetteringar och dylikt i silver, 28 kr för två silverljusstakar, 36 kr för Carl Oscars fickur med guldkedja och 17 kr för hans glasögon med guldbågar, 200 kr för möbler i mahogny, 50 kr för en antik byrå med inläggningar och förgyllda beslag, 70 kr för två väggspeglar och två förgyllda spegellampetter, 19 kr för en ljuskrona, 28 kr för en oljetavla med förgylld ram, 73 kr för fjäderfyllda kuddar och bolster och 18 kr för en broderad divanmatta.

Att se främmande människor i sin bostad, höra auktionsförrättaren bjuda ut föremål man levtt med i årtal och sedan se föremålen bäras bort, måste ha varit en ledsam upplevelse för Emilia och de syskon som var med. Emilia och Oscar gjorde själva inrop för 1300 kr och Axel, Olle, Elisabeth och Nora för 400 kr. Oscar och Nora ropade in delar av faderns bibliotek. Även Emilia och Olle ropade in böcker. De betalade vid arvsskiftet.

Den 25 juni undertecknade Emilia ett tillägg på det "Inbördes testamentet". Hon skrev "För den uti ovanstående Testamente såsom Änka tillagda dispositionsrätt får jag mig förklara avstå".

Den 15 juli genomfördes slututredningen. Arvsskiftet godkändes och undertecknades dagen därpå. Närvarande var Emilia, Axel, Oscar, Olle, Elisabeth, Nora och Emil. August och Anna var inte med, men Axel och Oscar fick fullmakt att företräda dem.

Uppgifter i Grönbergers redovisning av slututredning och arvsskifte:

Tillgångar och Inkomster

Avträde av Oscar för övertagande av firman	2500
Firmans varulager	500
Auktion av lösegendom	2580
Bankmedel och livränta	2310
Sterbhusets fordringar	1020
Övrigt	950
	9860 kr

Skulder och avgående poster

Skuld till fru Pettersson sterbhus med ränta enligt revers	1030
Övriga skulder enligt reverser	860
Skuld till Förmyndarkammaren för Eleonora Strindberg med ränta	210
Kostnader i samband med begravning	565
Utgifter för sterbhuset (avgifter, arvoden mm)	455
Övrigt	940
	4060 kr

Behållning	5800
Emilias lagstadgade rätt till 1/20 av det oskiftade boets värde	290
Kvar för arvsskifte	5510 kr

Enligt giftorätten fick Emilia hälften av det som blev kvar, dvs 2755 kr. Den andra halvan delade de åtta barnen på. De fick 344 kr var.

De 1030 kr som tillföll Emilias döda mor delade Emilia med sina fyra syskon. Det innebar att hon totalt fick 3250 kr. Ur den summan skulle hon betala 280 kr för lösegendom och 410 kr för Carl Oscars engelska livförsäkring á £ 100 som hon ropat in vid auktionen samt ett kontantlån av Oscar på 200 kr. Därmed återstod 2350 kr att leva på de kommande åren, vilket motsvarade cirka två och en halv årslön för en vaktmästare.

Änkan Emilia

Emilia, Nora, Elisabeth och Emil stannade i den delvis tömda bostaden till hösten. Pigan Ida Jonsson som kom till dem som 18-åring lämnade efter nio års arbete. Emil inledde studier på Navigationsskolan och Skeppsredarskolan för att bli ångbåtsbefälhavare. Han var inte myndig vid inskrivningen så kapten Fritz Hedborg, Marias bror, trädde in som målsman. Den 7 och 25 maj 1884 tog Emil sina examina.

I oktober 1883 lämnade Emilia, Emil och systrarna bostaden på Riddarholmen. I stället flyttade Emil och Helma Winter, deras fyra barn och en piga in. De kom från Uppsala. Oscar anställde Emil som bokhållare.

Emilia och Emil flyttade till den 70-åriga målarmästaränkan Thelander och hennes två medelålders döttrar på Gråbergsgatan 36 (numera Upplandsgatan). Emilia blev en av många inneboende i staden. Huset låg i västra delen av kvarteret Stjernfallet, tidigare Paris, och var en av flera nya hyreskaserner i området. I andra ändan, i Carl Oscars och Emilias gamla lägenhet vid Drottninggatan, bodde Oscar kvar med sin familj. Emilia hade nära till Maria och hennes tre små barn. De fick tid att sitta och prata tillsammans. Maria hade tre pigor till hjälp. Gustaf Hartzell var kvar som inneboende.

Emilia fick även gott om tid att träffa sina systrar. När mor Emma dog flyttade Ebba till Frustuna i Sörmland där hon fått tjänst som förskolelärarinna, men Ida och Hilda bodde kvar i Kantorshuset och periodvis även brodern Johan. Hilda var biträde på Ortopediska Institutet och fick med tiden allt mer ansvarsfulla uppgifter. Hon kom att tituleras gymnastikdirektör. Ida var sömmerska men tog även andra arbeten. 1880-81 anställde Oscar och Maria för hjälp med barnen, men hon bodde kvar i Kantorshuset. Brodern Johan var styrman på ångbåten Vulcanus.

Sjöfolk tillhörde Emilias vardag och hade gjort så i många år. Styrmän och kaptener hade tillhört Carl Oscars och Oscars bekantskapskrets. Och de blev fler med brodern och sonens arbete som styrmän.

Nora och Elisabeth flyttade in hos sin kusin Johanna Theresia Strindberg på Brahegatan 45 (strax ovanför Östermalmsgatan). Theresia var dotter till Carl Oscars bortgångne bror Johan Ludvig. Hon var 45 år, lärarinna och ensamstående.

Anna och Hugo samt Axel och Charlotte bodde alldeles intill. Syskonen fanns i tre olika kvarter men nästan i samma gathörn. Hugo hade dubbla löner och bättre ekonomi. Han och Anna kunde snart flytta till en finare lägenhet. Axel hade nytt kontorsarbete och var anställd som cellist i Dramatens orkester. Han titulerade sig ”musicus” och ägnade allt mer tid åt att

komponera. Syskonen bodde nära varandra, men enligt Axel kärvade sämjan dem emellan och umgänget sviktade. August som bott på Storgatan 11 lämnade Sverige hösten 1833 med Siri, barnen och pigan Carlsson. Under åren utomlands fick familjen ekonomiska bekymmer. Axel som insåg sin brors storhet som författare ägnade mycket tid på hemmaplan för att få Augusts skrifter tryckta och för att utverka förskott och arvoden. Han gjorde det trots att han redan hade tidskrävande arbeten och trots broderns otålighet och periodvis bristande uppskattning. Hustrun Charlotta blev ett ovärderligt stöd för honom dessa hektiska dagar. Brodern Olles tillvaro var mer harmoniskt som trädgårdsmästare på Löfvsta bruk. Där uppe träffade han den jämnåriga Hedvig Berggren. De gifte sig mellan jul och nyår 1883.

Efter ett år som inneboende hos gamla änkan Thelander hyrde Emilia en lägenhet på Majorsgatan 12 på Östermalm. Nora och Elisabeth flyttade in hos henne. De var då 25 och 27 år. Varför flyttade de ihop igen? Hade de alla tre svårt att vara inneboende hos någon de inte kände väl? Trodde de att de skulle de känna sig mer hemma om de bodde tillsammans?

För Emilia innebar återföreningen att hon fick sköta hemmet. Nora arbetade som biträde på ångbåtskommissionen och Elisabeth hade fått anställning som biträde hos hovfotograf Jaeger.

Johannes Jaeger var verksam som fotograf i Stockholm sedan 1863.

Utöver porträtt reproducerade han fotografier med geografiska vyer, berömda konstverk och porträtt av kända svenskar som han gav ut i påkostade bokband och portföljer.

Han hade en studio på Drottninggatan och öppnade 1885 en ny porträttateljé på Fredsgatan 13.

Fotograf Jaegers nya ateljé 1885

Elisabeth var anställd hos Jaeger 1885-87, kanske även under första halvan av 1888.

Samtidigt som Emilia och döttrarna bodde på Majorsgatan fanns den 16-årige Hjalmar Söderberg i huset. Han växte upp där och har skildrat tiden i boken 'Martin Bircks ungdom'.

Ett år bodde de tre ihop. I oktober 1885 flyttade Nora till Oscar, Maria och deras barn på Claestorp ute på Kungsholmens landsbygd, en livligare miljö än den i lägenheten på Majorsgatan. Hon stannade hos paret till hösten 1887. I september 1886 förlovade hon sig med Gustaf Hartzell och de två bodde tillsammans på Claestorp det påföljande året.

Elisabeth blev åter inneboende, nu hos den pensionerade revisorn Berglund och hans fru Emilia Johanna på Drottninggatan 31. Hon fick nära till arbetet på Jaegers ateljé. Paret Berglund hade ytterligare en inneboende, musikern Viktor Karlsson som var anställd på Musikaliska akademien. Elisabeth stannade hos Berglunds till sommaren 1888.

Emilia återvände till kvarteren i Adolf Fredrik och de nybyggda hyreskasernerna. Hon hyrde rum hos vaktmästare Pettersson på Observatoriegatan 14, nära det en gång vackra Loviseberg, där hon femton år tidigare bott med Carl Oscar, barnen och systemen Ida. Gården hade rivits för den växande staden. Pettersson var vaktmästare hos Nordstedt & söner. Hans fru Emma var i Emilias ålder. Emil som var till sjöss fick övernattningsplats hos Emilia och skrev sig där.

Under två månader våren 1886 skrev August 'Tjänstekvinnans son' i Grez söder om Paris. I slutet av maj fanns den i bokhandeln. Axel läste boken och skrev till August i början av juni; "Det var en verklig sannsaga... Det gjorde mig riktigt gott att läsa den (i din belysning)... Tack ska du ha." Två veckor senare skrev han; "Inte blev jag upprörd över din bok. Den är ju klar, som en spegel. Den nyttigaste bok om barnuppfostran... Här hemma är de dumma som vanligt och fega." Efter ytterligare två veckor berättade Axel om Oscars reaktion på boken; "Det är den första bok av dig som bror Oscar förstått. Han säger att hans åsikter om barnuppfostran varit (gubbens) föråldrade men nu blivit förändrade. Hans barn kanske kan tacka farbror August för att de slipper stryk."

Hur August systrar reagerade på boken är oklart, men när två av dem 40 år senare gav ut sin egen bok 'Strindbergs systrar berättar' gjorde de det som "en kär plikt mot vår hänsovne gamle fader att i verklighetens ljus få fram både de glada och dystra sidorna av vår gemensamma barndomsvärld, i motsats till de mer färgade skildringar som bror August publicerat i flera av sina böcker."

Hur reagerade Emilia? I bokens början skildrar August Emilias ankomst då hans mor låg sjuk; "I huset kom en mamsell för barnen. Hon var ung, såg bra ut, talade litet och hade ibland ett kritiskt leende. Hon hade varit hos en greve på Stora Trädgårdsgatan och tyckte troligen att hon kommit ned i ett tarvligt hus. Hon skulle övervaka barnen och pigorna, men med dem umgicks hon nästan förtroligt." När modern dött och fadern förklarat att han skulle gifta sig med den unga husmamsellen, då förändras bilden av Emilia och hon tituleras hädanefter styvmor. Väl på plats i sin nya roll i hemmet svälter hon barnen och låter dem gå i smutsiga kläder. Liksom fadern pryglar hon dem. Hon och ser till att Johan, Augusts alter ego, måste sköta stallet och hästen och skjutsa fadern till kontoret innan han själv går till skolan. Hon är

olärd och inkonsekvent. Hon lutar åt läseriet, talar om ”de Högsta Tingen” och fyller huset med pietistskrifter, men går samtidigt på teater och dansar.

Enligt August var styvmodern ”vänlig mot sin man, hård mot styvbarnen, mjuk mot sitt eget barn, stod på tå för husvärden, var högfärdig mot pigorna, neg för läsarprästen, log mot de mäktiga och grinade mot de vanmäktiga”.

Styvmodern har en biroll i boken, förekommer sällan, men bilden av henne måste ha smärtat Emilia. Desto mer som hon insåg att boken var välskriven och lockade många till läsning. Bilden av Carl Oscar måste också ha gjort henne ont. Livet med honom hade inte varit lätt, men hon hade sett fler sidor hos honom än de August betonade. Hon och Carl Oscar hade levt nära varandra i tjugo år. Nu hade August utelämnat honom på ett ofördelaktigt sätt till tusentals läsare. Boken väckte minnen från hennes femton första år med familjen, däribland de dispyter hon och August haft. Minnet av honom gjorde ont och hon hade varken förmåga eller möjlighet att kunna bemöta hans berättelse.

Under 1880-talet var ”kvinnofrågan” aktuell i Sverige, liksom i stora delar av västvärlden. Den tekniska utvecklingen och industrialiseringen hade förändrat behovet av kvinnors arbetskraft. Samtidigt framhöll liberaler deras brist på rättigheter. Debatter fördes i tidningar och böcker och på teatern, främst av män men under några år även av kvinnor.

I fokus stod kvinnans myndighet, hennes utbildning, förvärvsarbete och rösträtt, hennes ställning i och utanför hemmet och hennes ”natur”. I ”sedlighetsdebatten” diskuterades kvinnans rätt till sin egenlust och sexualitet och fri kärlek kontra sedlighet.

1884 bildades Fredrika Bremer förbundet under ledning av Sophie Adlersparre. På förbundets agenda stod kvinnlig rösträtt, kvinnors rätt till arbete och lika lön, kvinnors rätt att bli myndigförklarade, att sköta sin egen ekonomi och att leva som ogifta.

Alfhild Agrell

Sophie Adlersparre

Anne Charlotte Leffler

Ibsens 'Ett dockhem' hade premiär i december 1879. Pjäsen blev en del i kvinnodebatten och en inspirationskälla för kvinnor som skrev romaner och dramatik i Sverige. Under några år i början och mitten av 1880-talet var Alfild Agrell och Ann-Charlotte Leffler framgångsrika. Flera av deras pjäser som skildrade kvinnors situation sattes upp på scener i Stockholm och Göteborg, även utomlands, och framfördes i för tiden ovanligt många föreställningar. Denna intensiva och frispråkiga period blev kort. 1884 las den första motionen om lika politiska rättigheter för män och kvinnor i Riksdagen. Den avslogs. Mot slutet av 1880-talet manövrerades de radikala kvinnorna ut från bokdiskarna och teaterscenerna. Tongivande män som stöttat dem, t ex George Brandes och Gustaf af Geijerstam, vände dem ryggen. Ellen Key som rosat dem svängde och valde att betona könens olikheter och framhäva moderskapet som samhällets fundament.

August tog del i den turbulenta debatten. Novellsamlingen "Giftas" som publicerades 1884 var ett inlägg i den. I "Giftas" finns novellen "Ett dockhem" som var ett kritiskt svar på Ibsens pjäs. August skrev också artiklar om "kvinnofrågan". Han hävdade att det europeiska samhället var grundat på familjen. Mannen var dess naturliga försörjare. Kvinnan skulle sköta hemmet och fostra barnen. Äktenskapet var en garant mot fria förbindelser och oäkta barn. Han ansåg att det fanns en kvinnlig och en manlig arbetsmarknad. Kvinnorna skulle inte konkurrera med män på den manliga. Ogifta kvinnor och änkor kunde arbeta i yrken som lärarinna, författare, aktris, dansös, barnmorska och tjänstepiga. Giftnas uppgift fanns i hemmet.

August hävdade att kvinnor, som inte ville föda barn, inte heller hade rätt att föra talan i kvinnosaken. Han var emot kvinnlig rösträtt. Rösträtten var kopplad till skyldigheter som kvinnor inte kunde uppfylla, t ex värnplikt. Han varnade för begåvade kvinnor. De hade en tendens att exploatera män. Han varnade män för att släppa kontrollen över ekonomin. Den var "mannens enda möjliga medel att någorlunda uppehålla jämt spel med kvinnan".

Även Axel följde "kvinnofrågan". Det framgår av hans korrespondens med den utomlands boende August. I mars 1886 undrade han om August läst "fru Agrells senaste pjäs Ensam" och under hösten samma år konstaterade han att August inte längre var originell i sina åsikter. Axel hade läst att en engelsk läkare uttalat sig mot kvinnors deltagande i manliga studier och förklarat att "kvinnor ska fortsätta vara kvinnor". Han konstaterade att i Tyskland hade förbud utfärdats för kvinnor att besöka akademiska föreläsningar. I Paris hade en förening bildats för att motverka emancipationsrörelsen och i Österrike utgavs en tidskrift, Der Frauenfiend, i vilken Tysklands förnämsta författare medverkade.

Tog Emilia del av debatten? Det är mycket troligt. Även om hon inte själv diskuterade ”kvinnofrågan”, så registrerade hon vad som pågick och hade tankar kring det. Hösten 1884 kom August till Sverige för att försvara sig i en sedlighetsrättegång som följt utgivandet av ”Giftas”. Emilia träffade inte August, men systrarna och Alex gjorde det. Via dem kom frågan nära henne. Hon tyckte om att gå på teater och visste vilka föreställningar som gavs. Hon kände till Agrell och Leffler. Hon läste böcker, med stor sannolikhet Augusts och även några av de många nya romanerna skrivna av kvinnliga författare. Efter tjugo år med Carl Oscar som prenumererade på flera dagstidningar hade hon som vana att följa vad som hände i pressen. Hon visste säkert vad ”kvinnofrågan” handlade om.

Vad tänkte och tyckte hon om det som det som debatterades? Liksom August såg hon nog familjen som ett fundament i samhället. Det hade hon lärt sig i kyrkan och i barndomshemmet. Hennes liv som mor och styvmor i den Strindbergska familjen hade inneburit både glädjeämnen och svårigheter. Säkert hade hon liksom många andra mödrar undrat hur hon klarat modersrollen. Att som 22-åring bli ingift i ett hem med sju barn i åldern 5-15 år och ersätta deras älskade moder hade inte varit lätt. Hennes arbetsuppgift i hemmet hade varit att ta hand om barnen och hushållet. Carl Oscar hade stått för det arbete som gav familjen försörjning. Tanken att både hon och Carl Oscar via arbete skulle bidra till familjens försörjning, så som vissa radikala kvinnor föreslog, hade aldrig föresvävat henne. Att Carl Oscar via kontroll av familjens ekonomi också kunde befästa sin auktoritet blev med tiden en självklarhet för henne. Auktoriteten blev uthärdlig eftersom ekonomin förblev god.

I sin barndoms familj hade hon upplevt en bättre sammanhållning än i den Strindbergska. Minnet av den styrkte hennes uppfattning om familjens betydelse. Hon kunde även se goda familjeförhållanden i Axels och Oscars äktenskap. Även där stod männen för försörjningen och kvinnorna tog hand om barn och hushåll.

Hur var det då med kvinnors rätt till arbete? Nora och Elisabeth och Emilias systrar var ogifta och arbetade. Nora och Elisabeth var biträden i mäns verksamheter. Hilda hade varit biträde, men med sin utbildning hade hon fått mer ansvarsfulla arbetsuppgifter. Ebba var lärarinna och Ida sömmerska och ”barnpiga”. Alla dessa arbeten utom Hildas passade Augusts uppfattning om kvinnoyrken. Bortsett från Hilda konkurrerade de inte med män. Men Emilias systrar var i 40-årsåldern. De skulle inte gifta sig. De skulle förbli beroende av arbete för sin försörjning och därmed av en acceptabel lön. Snarare än att beklaga Hildas utbildning var Emilia stolt över hennes år och goda betyg på Gymnastiska Centralinstitutet och Högre lärarinneseminariet och därmed ökade möjligheter till ett bra liv. Om systrarna valt att leva

ogifta, så tyckte Emilia att de hade rätt till det. Och även om de inte födde barn, hade de rätt att uttala sig i ”kvinnosaken”, vilket de enligt Augusts utsago inte hade.

Efter Carl Oscars bortgång visste Emilia hur viktigt det var att själv ha kontroll på ekonomin. Nu kunde hon välja vad hon skulle göra med det kapital hon hade och hon insåg sambandet mellan sin ekonomi och fortsatta liv. Att kvinnor med Riksdagsbeslutet 1884 fått rätt att själva förvalta sin egendom, fann hon säkert helt riktigt. Likaså att kvinnor blev myndigförklarade. I hennes barndomshem hade fadern sett till att systrarna tidigt genom ansökan blev myndigförklarade.

När Emilia fick veta att August inte klarade att försörja sin familj och att äktenskapet var på väg att spricka, anade hon att Augusts artiklar i ”kvinno- och sedlighetsfrågan” bottnade i mer än en ideologisk hållning. Han kunde inte hantera sin relation till Siri von Essen. Hon kunde ana hur svårt de två hade det. Emilia hade personlig erfarenhet av hans misstänksamhet och häftiga utspel.

Det är troligt att Emilia fann flera av de krav som Fredrika Bremerförbundet framförde riktiga, men mot bakgrund av sin religiositet är mindre troligt att hon accepterade den rätt till fri kärlek för både man och kvinna som en del liberaler förespråkade. Liksom August fann hon familjen viktig, men till skillnad från honom kunde hon nog tänka sig kvinnans roll och rättigheter annorlunda både i och utanför äktenskapet.

Emilia fick inte uppleva någon stor förändring av kvinnornas situation. Samtidigt som de radikala kvinnorna förpassades från parnassen fick hon magbesvär. Besvären blev gradvis värre och skulle ända hennes liv vid slutet av 1887.

Ett glädjeämne under hennes sista år var att den 23-årige Emil tog examen som ångbåtsbefälhavare på Navigationsskolan och fick arbete som styrman på ångfartyget Norden. Hans framtid var tryggad.

I början av oktober lämnade vaktmästare Pettersson och hans fru lägenheten på Observatoriegatan 14. Istället blev Emilia och Emil nya hyresgäster. Lägenheten låg nästan i skärningspunkten av de boenden hon och Carl Oscar haft under 1860- och 70-talen. Även om området förändrats var det hemtrakt för henne. I november var hon så svag att hon blev sängliggande. Nora lämnade då Oscars familj och Gustaf Hartzell på Claestorp och flyttade in till Emilia för att ta hand om henne. När Nora satt vid sängkanten kunde de tillsammans minnas jular med släkt, julklappsutdelning och jullekar på Norrtullsgatan 14, barn som övade på musikinstrument och uppförde stycken på musikaftnar, vackra vår- och sommarkvarter med högläsning och handarbete i bersån vid Loviseberg, promenader mellan tobaksfälten till

brunnsdrickning vid Sabbatsberg, söndagsmiddagar med gäster i den vackra våningen på Drottninggatan 95 och sommarutflykter till Emilias farbror i Hellerstad, till August på Kymmendö och familjen Winter på gården i Rasbokil. Minnen av konflikter dök upp, men de fann ingen mening med att gräva i dem. Nora läste ur bibeln för Emilia.

Ångbåtssäsongen gick mot sitt slut, så även Emil fick tid att sitta hos henne. Han kunde berätta om nya båtar, ombyggda hamnar och ändringar i trafik, om passagerare och last, om nya styrmän och gamla skeppare som fortfarande arbetade. Berättelser som hon hört så många gånger av Carl Oscar och Oscar.

Den 19 november skrev Emilia testamente; ”Som min yttersta vilja vill jag förordna att min son Emil Zacharias Strindberg ensamt efter min död skall ärva all den kvarlåtenskap som finnes efter mig, och i händelse av hans inträffade död före mig, ska mina kvarvarande syskon gemensamt sinsemellan dela kvarlåtenskapen. I händelse av även deras frånfälle tillfaller kvarlåtenskapen Stockholms Sjömanshus att räntevis juletid utdelas till någon behövande sjömansfamilj eller änka efter avliden sjöman.”

Styrmännen Gyllenskepp och Rothman intygade att Emilia med fullt och sunt förstånd och av egen fri vilja undertecknat testamentet bostaden på Observatoriegatan 14. Emil lämnade testamentet till Stockholms Rådhusrätt och fick det godkänt och lagfört den 24 november. Carl Oscar och Eleonoras barn fanns inte med i testamentet. Först kom Emilias egen son och sedan hennes syskon, det vill säga de biologiska släktingarna.

Den 11 december dog Emilia. Hon blev 46 år. Dödorsaken angavs vara magsäckscancer. Hon begravdes fem dagar senare på Norra kyrkogården i samma grav som sina föräldrar. I februari förrättades bouppteckning i Emils närvaro. I bostaden fanns två sängar med tillhörande sängkläder, en soffa, ett soffbord, två mindre bord, sex stolar, en kommod, en taklampa, en fotogenlampa, en spegel, några gardiner och mattor. Där fanns en kaffepanna, en kastrull och en kittel i koppar, porslin och diverse annat. Ett helt annorlunda hem än det Emilia lämnat på Riddarholmen. Till det värdefulla som fanns kvar hörde gångkläder á 50 kr, matbestick i silver á 43 kr och en byrå á 40 kr, förmodligen den vackra antika byrå som Maria berättat om och som beskrevs i bouppteckningen vid Carl Oscars bortgång. Det totala värdet av inventarierna var 275 kr. Emilia lämnade dessutom 100 kr i kontanter och 2025 kr på banken. De fyra åren efter Carl Oscars bortgång hade hon levt snålt.

Boendet och vardagen hade varit mycket olik tiden med Carl Oscar. Hon hade utnyttjat den engelska livförsäkringen och totalt gjort av med cirka 700 kr av sitt kapital. Med så små

utgifter skulle det kapital som var kvar kanske räckt i ytterligare tio år. Emilia planerade för ett liv som änka, men livet blev kortare än hon tänkt sig.

Kostnader för begravning, sorgkläder och läkararvode blev 420 kr. Utöver inventarierna blev det kvar 1700 kr. Vissheten att Emil skulle få ett ansenligt kapital var en tröst för Emilia.

Källor

Kyrkoarkiv

Adolf Fredriks kyrkoarkiv, husförhörlängd, AII:1 sid 79 och 80 (1818-1825)

Adolf Fredriks kyrkoarkiv, inflyttningslängd, BIa:2 sid 386 (1825); BIa:24 (1887) 11/11 1887

BIa:11 (1876-77) 20/4 1876; BIa:17 sid 372 (1883); BIa:20 sid 212 (1885)

Adolf Fredriks kyrkoarkiv, utflyttningslängd, BIIa:7 (1866-73) 25/11 1870 och 14/11 1872;

BIIa:9 (1879-80) 29/ 1879; BIIa:13 sid 219 (1884); BIIa:16 (1887) 2/10 1887

Adolf Fredriks kyrkoarkiv, födelse- och dopbok, CIa:6 sid 67 (1812-30);

CI:8 sid 196 (1860-69)

Adolf Fredriks kyrkoarkiv, längd över nattvardsungdomar, DI:2 (1839-69) 24/4 1864 och

23/4 1865, DI:4 (1870-88) maj 1872

Adolf Fredriks kyrkoarkiv, vigselbok, EII:2, sid 93 och 172 (1864-86)

Adolf Fredriks kyrkoarkiv, död- och begravningsbok, FI:9 sid 100 (1857-70);

FI:12 sid 129 (1885-88)

Brännkyrka kyrkoarkiv, inflyttningslängd, BIa:5 (1871-92) 7/7 1875

Brännkyrka kyrkoarkiv, utflyttningslängd, BIa:5 (1871-92) 23/10 1875

Frustuna kyrkoarkiv, inflyttningslängd, B1 (1861-94) 14/8 1883

Frustuna kyrkoarkiv, husförhörlängd, AI:15 1881-85, sid 97

Gillberga kyrkoarkiv, husförhörlängd, AI:13 sid 176 (1851-55)

Klara kyrkoarkiv, husförhörlängd, AI:73, sida 44 (1838); AI:79, sida 4 (1840);

AI:82, sida 6 (1841); AI:85 sid 7 (1842); AI:88 sid 4 (1843); AI:91 sid 7 (1844);

AI:94 sid 6 (1845); AI:97 sid 4 (1846); AI:100 sid 8 (1847); AI:103, sida 8 (1848);

AI:106, sida 77 (1849); AI:109, sida 82 (1850); AI:112, sida 85 (1851);

AI:115, sida 7 (1852); AI:118 bild 9 (1853), AI:121 bild 8 (1854), AI:124 bild 10 (1855);

AI:127 bild 11 (1856); AI:130 bild 11 (1857); AI:133 bild 11 (1858);

AI:136 bild 12 (1859) och AI:139 bild 10 (1860)

Klara kyrkoarkiv, inflyttningslängd, BIa:6 sid 284 (1840);

Klara kyrkoarkiv, dopböcker, Clb:8 (1828-1850), 7/3 1841; 15/2 1843; 8/12 1844; 6/4 1847;

Clb:9 (1851-61) 11/4 1851 (avser sonen Johan Alexander)

Klara kyrkoarkiv, konfirmationsböcker, DI:1 bild 100 (1826-56) 27/4 1856

Klara kyrkoarkiv, vigselbok, EIII:1 (1862-74) 13/2 1863

Klara kyrkoarkiv död- och begravningsbok, FIa:12 sid 130 och 215 (1874-1885)

Kungs Barkarö kyrkoarkiv, husförhörlängd AI:7 sid 91 (1855-64); AI:8 sid 120 (1865-74);
AI:9 sid 202 (1875-84)

Maria Magdalena kyrkoarkiv, inflyttningslängd, BI:42 (1874) 20/10 1874

Maria Magdalena kyrkoarkiv, utflyttningslängd, BIIa:13 (1875-76) 10/4 1876

Maria Magdalena kyrkoarkiv, vigselbok, EIII:3 (1875-83) 5/10 1875

Rasbo kyrkoarkiv, husförhörlängd; AI:23 sid 17 (1872-77); AI:24 sid 18 (1878-83)

Rasbokils kyrkoarkiv, husförhörlängd, AI:17 sid 95 och 97 (1866-71);
AI:18 sid 82-83 (1872-77)

Solna kyrkoarkiv, inflyttningslängd, BI:3 (1861-82) 14/11 1872

Solna kyrkoarkiv, utflyttningslängd, BI:3 (1861-82) 13/5 1875

Storkyrkoförsamlingens kyrkoarkiv, inflyttningslängd, BIa:29 (1879-80) 3/4 1879 och
2/12 1879; BIa:31 (1881-83) 19/1 1881, 19/2 1881 och 16/8 1883

Storkyrkoförsamlingens kyrkoarkiv, utflyttningslängd, BII:15 (1878-80) 26/2 1880

Storkyrkoförsamlingens kyrkoarkiv, nattvardsungdomar, DIa:3 (1861-83) 6/5 1880

Storkyrkoförsamlingens kyrkoarkiv, lysnings- och vigselbok, EIa:7 (1824-41) 1/11 1840

Storkyrkoförsamlingens kyrkoarkiv, död- och begravningsbok, FIa:9 (1875-94) 3/2 1883

Tåby kyrkoarkiv, födelse- och dopbok, CI:3 (1780-1838) 30/12 1815

Uppsala domkyrkoförs. Kyrkoark., husförhörlängd, Fjärdingsroten, AIac:3 sid 419 (1865-78)

Uppsala domkyrkoförs. Kyrkoark., husförhörlängd, Fjärdingsroten, AIac:6 sid 124 (1878-84)

Uppsala domkyrkoförsamlings kyrkoarkiv, (in)flyttningslängd, BI:10 (1863-76) 8/11 1875

Uppsala domkyrkoförsamlings kyrkoarkiv, (in)flyttningslängd, BI:11 (1877-82) 11/11 1878

Uppsala domkyrkoförsamlings kyrkoarkiv, (ut)flyttningslängd, BI:11 (1877-82) 20/10 1877

Uppsala domkyrkoförsamlings kyrkoarkiv, (ut)flyttningslängd, BI:11 (1877-82) 24/11 1879

Vendels kyrkoarkiv, husförhörlängd, AI:17a sid 219 (1876-1881)

Vendels kyrkoarkiv, inflyttningslängd, B:3 (1861-1894) 25/11 1877

Vendels kyrkoarkiv, utflyttningslängd, B:3 (1861-1894) 17/10 1878

Ärentuna kyrkoarkiv, husförhörlängd, AI:16 sid 112 (1873-78)

Österlövsta kyrkoarkiv, husförhörlängd, AI:26 sid 465 (1881-85)

Österlövsta kyrkoarkiv, lysnings- och vigselbok, EI:4 (1881-94) 27/12 1883

Österlövsta kyrkoarkiv, inflyttningslängd, B:3 (1861-87) 12/3 1880

Östra Ryds kyrkoarkiv, husförhör, AI:14 sid 340 (1855-60)

Mantalslängder i Stockholm

BA:39/17, sid 332 (1840); BA:44/6, sid 307 (1845); BA:49/15, 379 (1850);
BA:54/16, sid 274 (1855); BA:59/11, nr 1174 (1860); BA:59/18, sid 281 (1860);
BA:61/11, nr 1537 (1862); BA:62/13, nr 1593 (1863); BA:63/13, nr 1665 (1864);
BA:64/3, nr 1705 (1865); BA:65/7, nr 1851 (1866); BA:66/18, nr 1788 (1867);
BA:67/22, nr 1660 (1868); BA:68/7, nr 1726 (1869); BA:69/10, nr 1498 (1870);
BA:70/22, nr 1535 (1871); BA:71/14, nr 1884 (1872); BA:72/26, nr 1570 (1873);
BA:73/14, nr 770 (1874); BA:74/21, nr 803 (1875); BA:75/30, nr 801 (1876);
BA:76/41, nr 1891 (1877); BA:77/4, nr 2289 och 2290 (1878);
BA:77/28, nr 2107 och 2908 (1878); BA:78/7, nr 5876 och 5877 (1879);
BA:78/16, nr 1838 (1879); BA:78/18, nr 1503 (1879); BA:79/4, nr 6323 (1880);
BA:80/4, nr 6382 (1881); BA:81/4, nr 6389 (1882); BA:82/3, nr 6521 (1883);
BA:83/3, nr 6329 (1884); BA:83/12, nr 1734 (1884); BA:83/17 nr 1850 (1884);
BA:83/18 nr 2531 och 2806 (1884); BA:84/17, nr 2549 (1885); BA:85/4, nr 2560 (1886);
BA:85/9, nr 2552 (1886); BA:85/32, nr 4332 (1886); BA:86/3 nr 2501 (1887);
BA:86/33, nr 4407 (1887); BA:86/35, nr 1498 och 1499 (1887)

Mantalsuppgifter i Stockholm

Johan Pettersson: Klara nedre 1842 nr 921; 1843 nr 963; 1845 nr 935 och 951; 1853, nr 1122;
1854 nr, 1064; 1860 nr 1117

Carl Wilhelm Zetterström: Klara nedre 1859 nr 2087

Ebba Lilliestråle: Jakob 1861 nr 821

Carl Oscar Strindberg: Nicolai 1845, nr 440; Adolf Fredrik 1862 nr 1537; 1865 nr 1705; 1868
nr 1660; 1870 nr 1498; 1873 nr 1570; 1877 nr 1891; Maria norra 1874 nr 770;

Rote 1 1880 nr 6323

Emilia Strindberg: Rote 10 1885 nr 2549; Rote 6 1886 nr 2552

Dokument: testamenten, bouppteckningar, arvsskifte mm

Bouppteckning 1862 efter Eleonora Strindberg, född Norling

Bouppteckning 1879 efter Johan Pettersson, 1879-III-249

Bouppteckning 1883 efter Carl Oscar Strindberg, 1883-I-94

Bouppteckning 1883 efter Emilia Christina Pettersson, född Sandbom, 1883-III-282

Bouppteckning 1888 efter Emilia Charlotta Strindberg, född Pettersson

Inbördes testamente mellan Carl Oscar och Emilia Strindbergs, 28 december 1875

PM för utredningsman vid Carl Oscar Strindbergs död, 1876

Carl Oscar Strindbergs sista vilja, 7 augusti 1881

Auktionsprotokoll efter utrop av lösegendom i Carl Oscar Strindbergs sterbhus, 6 april 1883

Utredning och arvsskifte av Carl Oscar Strindbergs sterbhus, 16 juli 1883

Testamente efter Emilia Strindberg, 19 november 1887

Handelskollegiets erkännande av burskap för Carl Oscar Strindberg avseende kryddkramhandel, 12 januari 1837

Skärkinds häradsrätts arkiv, volym FIV:5. Konkurs 1879 avseende Holstenson

Brevkorrespondens

August Strindbergs brev, del I (1858-1876) och XXI (supplement 1857-1892)

Brev mellan Axel och Eleonora Strindberg 1857 (2 st), Kungliga Biblioteket (KB)

Brev mellan Carl Oscar till och Oscar Strindberg 1858 (2 st), KB

Brev mellan Eleonora och Oscar Strindberg 1861 (2 st), KB

Brev mellan Carl Oscar och Oscar Strindberg 1861-62 (43 st), KB

Brev från Axel till Oscar Strindberg 1862 (1 st), KB

Brev från Axel till Carl Oscar Strindberg 1865 (1 st), Strindbergssällskapets meddelanden, nr 8, 1950

Brev från Maria Hedborg till Oscar Strindberg 1871-73 (cirka 20 st), KB

Brev mellan Maria Hedborg och Oscar Strindberg 1876 (cirka 55 st), KB

Brev från Carl Oscar Strindberg till brukspatron Sederholm 1876 (3 st), KB

Utkast till brev från Axel till August Strindberg 1884-86, KB

Skolgång

Klara församlings skola för fattiga flickor, Examenskataloger, Stockholms Stads Arkiv (SSA):0788 serie D2, volym 4-5, 1842-1861.

Jakobs lägre elementarläroverk, SSA:0923, Elever och betyg 1857-61

Klara lägre elementarläroverk, SSA:0281, Elevregister, serie D1, volym 4, 1862-68

Slöjdskolan i Stockholm, RA(Riksarkivet):420561, Elevjournaler, DIA:6-8, 1870-73 (män)

Slöjdskolan i Stockholm, RA:420561, Elevjournaler, DIA:19-27, 1870-79 (kvinnor)

Gymnastiska Centralinstitutet, RA:420095, Betygsjournaler, D:VIIb:1 1869-70

Kongl. Musikala Akademiens elevmatrikel 1860-62

Katalog över Kongl. Musikala Akademiens undervisningsverk år 1860-1862 och 1869-75

Kongl. Musikala Akademin, Konservatoriets högre förberedande avdelning 1869-71

Kongl. Musikala Akademin, Konservatoriets organistklass 1871-74

Kongl. Musikala Akademin, Konservatoriets högre artistavdelning 1873-75

Kongl. Musikala Akademin, Musikaliska Akademiens examensjournal 1857-96

Högre lärarinneseminariet, SSA/2132, Betygskataloger, serie D2A, volym 1, 1878-81

Navigationsskolan/Sjöbefälsskolan i Stockholm, SSA:1194A, Inskrivningsböcker och matriklar, DIa, volym 2-4, 1861-90

Navigationsskolan/Sjöbefälsskolan i Stockholm, SSA:1194A, Examensböcker för styrmän, BIVb, volym 3, 1878-1912

Navigationsskolan/Sjöbefälsskolan i Stockholm, SSA:1194A, Examensböcker för ångfartygsbefälhavare, BIVc, volym 3, 1879-90

Diverse arkivuppgifter

Stockholms magistrat och rådhusrätt, Firmaböcker 1858-87, noteringar angående ångbåtskommission 19 januari 1878, 28 december 1880, 3 januari 1882 och 30 mars 1883

Maria Strindbergs berättelse om familjen Strindberg nedtecknad av Harald Fischer (gift med Marias dotter), Kungliga Biblioteket.

Litteratur

'S:t Clara församlings skola för fattiga flickor 1813-1861', Hjalmar Berg

'Fröknar, mamseller, jungfrur och pigor', Sten Carlsson

'Fruar och mamseller', Eva Helen Ulvros

'Kärlek per korrespondens', Christina Douglas

'På den tiden', Gurli Linder

'I Stockholm och på sommarnöje 1849-1852', Syster Heijkenskjöld

'Stockholmsfotografer', Ann-Sofi Forsmark

'Med ånga, gods och tidtabell', Arne Stade/Lennart Rydberg

'I lokaltrafikens gryning', Stefan Back och Jimmy Bergman

'Den unge Strindberg, del I och II', Allan Hagsten

'Strindberg - ett författarliv, del 1', Gunnar Brandell

'Arvet från Strinne', Axel Strindberg

'Strindbergs ungdomsår', Anthony Swerling

'Strindbergs hem och vistelseorter i Norden', Alice Rasmussen

'Den unge Strindberg och väckelserörelsen', Nils Norman

'Strindbergs systrar berätta', Anna von Philp och Nora Hartzell

'Tjänstekvinnans son', August Strindberg

'Efterslätter', August Strindberg

'Prosabitar från 1890-talet', August Strindberg

Tidskrifter

Ulrich, Arvid – "Strindbergs mors testamente", Stockholms Tidningen, 30/3 1918

Ulrich, Arvid – Några data och fakta om Strindbergs mor, Svenska Dagbladet 10/3 1918

Strindberg, Axel – "Minnet av min bror", Dagens Nyheter 20/3 1924

Hassler, A – Intervju med Olle Strindberg, Nya Dagligt Allehanda 19/6 1933

DN 14/6 1964 – Om Axel som kontorsbiträde hos en grosshandlare vid 17 års ålder

Berendsohn, W – "August Strindberg och hans syster Elisabeth", Ord och Bild 1953

Strindbergssällskapet meddelanden, nr 4, 1948 – Några dokument från Strindbergs föräldrahem, Eklund, T

Strindbergssällskapet meddelanden, nr 8, 1950 - Från Strindbergs barndomsmiljö, några glimtar ur gamla familjebrev

Strindbergssällskapet meddelanden, nr 33 – Brev till Oscar i juli 1866

Strindbergssällskapet meddelanden, nr 49, 1971 – Ulrika Eleonoras riktiga testamente upptäckt av Göran Söderström i Strindbergsarkivet